

Handwritten scribbles in black and red ink at the top of the page.

ქართული

საერო და სასულიერო კილოები

ისტორიული მიმოხილვა.

მდ. შოლეკეტოს კანბელაშვილისა.

თბილისი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა

1898

Handwritten notes in the bottom right corner: "75", "ქართული სასულიერო კილოები", "ისტორიული მიმოხილვა", "1864, 1865", and a signature.

Handwritten signature or note at the top right.

ქართული

საერო და სასულიერო ვილოები

ისტორიული მიმოხილვა.

18036

მდ. ზღვიევიტოს კარბელაშვილისა.

თბილისი

სტამბა ექ. ივ. ხელაძისა

1898

Дозволено цензурою, Тифлисъ 6 февраля 1898 г.

ქართული საერო და სასულიერო კაცობა

ისტორიული მიმოხილვა

I

თავ და პირველად კაცო იმგვარათვე შეჰყურებდა განცვიფრებული ყოველ ბუნების მოვლენასა, როგორც პატარა ბავშვი სანთლის შუქსა; ესე მიტომ აკვირვებდა ირგვლივ ბუნება კაცსა, რომ ჯერ არ იცნობდა ქვეყნიერობასა, ჯერ თვითოეული საგანიც არა ჰქონდა აღნიშნული საკუთარი სახელწოდებით. ამისთვის პირველში ყოველი კაცთა ნათესაობის (მოდგმის) ენა მეტად ღარიბი იყო. მაგრამ, განვითარდა თუ არა თვითოეული კაცთა ნათესავი იქამდე, რომ შეიძლო საკუთარი ენის შექმნა, ე. ი. რაკი გარემო ხილულ ქვეყნიერობაში ყოველი წივთი და საგანი—სულიერი, თუ უსულო, აღნიშნა განსაკუთრებულის, აზროვნებით სავსე სახელით, — მაშინვე იწყო სიმღერა-გალობაც. ამ გვარად პირველი ხმა, რომელიც კაცის პირიდან აღმოხდა, შეიქმნა დასაბამად როგორც ლაპარაკისა, ისე სიმღერა-გალობისა, რაკი პირველში ლაპარაკი იგივე სიმღერა-გალობა იყო. ამის საბუთს გვაძლევენ ფრინველნი, რომელთათვის სიმღერა-შეადგენს ერთურთის მდგომარეობის საცნობელ საშუალებასა, როგორც ჩვენთვის ლაპარაკი. პირველითგანვე

სასიმღერო კილოებში კაცი ჰხატავდა თავისს სულისა და გულის სასიხარულოს, ან სამწუხარო ვითარებასა. მაგ კილოების სიმდიდრე (სხვა და სხვაობა) დამოკიდებული იყო, რასაკვირველია, ირგვლივ ბუნების სიდიადეზედ— სიმდიდრეზედ. პირველი კაციც ხომ ბუნებით მდიდარ ქვეყანაში გაჩნდა, ყოველგვარი სიცოცხლეც (გაზაფხული) ხომ ჯერ ბუნებით მდიდარ ქვეყნებში იღვიძებს! ამიტომ, თავანდელი სამშობლო პირველი სასიმღერო კილოებისა არის აზიის რომელიმე მდიდარ ბუნებოვანი ქვეყანა. აქედგან, უეჭველია, რომ ძველის-ძველ ენებში გალობა-სიმღერის აღმნიშვნელნი ზმნანი, როგორც ძველი დროჲს უცილობელნი საკუთრებანი— ეანდერძნენ შემდეგ საუკუნოებში წარმომდგარ ენებს არა მარტო პირვანდელი მნიშვნელობით და აზრით, არამედ როგორც აღმნიშვნელნი ხმისა, ხმაურობისა, ყვირილისა, კეკილისა, ძახილისა, ჯაჯარაკისა და სხ., რადგანაც ახალს განუვითარებელს ენებში გალობა-სიმღერის აღსანიშნელი სიტყვა (ზმნა) არ მოიპოვებოდა. ამიტომ თავანდელი გალობა-სიმღერის აღმნიშვნელი ზმნა ბევრს ახალს ენებში იპოვება. აქედან ცხადია, რომ როგორც ენა, ისე გალობა-სიმღერა შეადგენს მთელი კაცობრიობის სამკვიდრებელ სულიერ საგანძურსა. მაგ საგანძურში ყოველ ერს, დიდსა თუ პატარას, შეტანილი აქვს თავის მიერ შემუშავებული კილოები, შექმნილნი ადგილობრივ ბუნების მოვლენათა გავლენის ქვეშე. როგორც ქვეყნიერობაზედ ათასნაირი ხმა ერთად შეერთდების და ერთს დიდს, საერთო ხმაწყობილს (гармонія) ჰქმნის, ეგრეთვე ძველთა დიდ ერთა მამა-პაპანი თავისს გულუბრყვილო ალალ-მართლობით თავისს სიტყვით მიჰმართავდნენ ხოლმე რომელსამე ბუნების გაღმერთებულ მოვლენასა, როგორც გა-

ლობა-სიმღერით და ამგვარად ჰქმნიდნენ რომელსამე კი-
ლას. რადგან იგი გაღმერთებული ბუნების მოვლენანი
ხან საკეთილოდ მოელანდებოდნენ ხოლმე, ხან საბორო-
ტოდ, ამიტომ მამა-პაპათა მიერ გაღმერთებული ბუნების
მოვლენათა მიმართ მისამართი სიტყვებიც (გალობა-სიმ-
ღერა) თავის მნიშვნელობით ხან მყუდროებასა და მხია-
რულებას აღნიშნავდნენ, ხან აღშფოთებასა და შეძრწუ-
ნებას; ყველა მათგანი უმღერდა და უგალობდა გაღმერ-
თებულ ბუნების მოვლენათა პირველი შთაბეჭდილების
ქვეშე, როგორც მოახერხებდა.

II

საიდან წამოსდგა ქართული ზმნა „გალობა“?

ვრცლად გამოკვლევა ენათა შედარებისა „გალო-
ბის“ შესახებ ჩვენის წერილის საგანს არ შეადგენს. ჩვენ-
თვის საჭიროა მხოლოდ აღვნიშნოთ, თუ რავდენად ძვე-
ლია ჩვენი ზმნა „გალობა“ და თვით ჩვენი სამშობლო
კილოები. ჩვენ მოვიხსენიეთ ზევით, რომ თავდაპირველი
ლაპარაკი იგივე სიმღერა-გალობა იყო. ცხადია, რომ
ლაპარაკის განვითარებასთან ერთად სიმღერა-გალობაც
განვითარების გზას დაადგებოდა. ამიტომ სიმღერა-გალო-
ბა განვითარდა თუ არა და მიაღწია თავანდელ უმაღლესს
ხარისხსა, როგორც ლაპარაკის მწვერვალსა—მაშინვე აღი-
ნიშნა საკუთარის სახელით და ამ დროიდგან გალობა-სიმ-
ღერა განცალკევდა ლაპარაკიდგან.

ახლა უნდა ვნახოთ, რომელი ძველი ენის ზმნა (სი-
მღერა-გალობის აღმნიშვნელი) ეანდერძა ქართულს ენა-
სა? ქართული ენა ერთი უძველეს ენათაგანია დასავლეთ
აზიაში. ოდესმე მცირე აზია დასახლებული ყოფილა ქარ-

თველობით, საიდგანაც ნელ-ნელა წამოუწევია კავკასიის ქედისაკენ და დასახლებულა დღევანდელ მიწა-წყალზედ¹⁾. უეჭველნი საბუთნი გეოგრაფიულნი და ეტნოგრაფიულნი შორის ქართველთა, მცირე აზიის და მდინარე ნილოსის დიდი ხეობის მკვიდრთა დიდს ერთობას გვაჩვენებენ²⁾. საყურადღებო ერთობას ვხედავთ ქართულის ენისა და ძველის სანსკრიტულ-ზენდურ ენების შორის. საისტორიო მეცნიერება გვამცნებს, რომ ინდოეთსა ჰქონდა დიდი კულტურა და მით თავისს გავლენის ქვეშე ჰყვანდა მრთელი კაცობრიობა დასავლეთ აზიაში. ინდოეთში დაიბადნენ სანსკრიტული, ზენდური, ფეჰლევური და სხ. ენები. სწორედ აი, ამ ერთ-ერთ ენაში (სანსკრიტულში) ვპოულობთ ქართულის ზმნის „გალობის“ საფუძველსა³⁾.

¹⁾ იხ. ა. ხახანაშვილისა „Древнѣйшіе предѣлы рассел. Грузинъ по Мал. Азін“.

²⁾ იხ. ნ. გამრეკელისა „ქართველები ეგვიპტეში“ და «ეგვიპტელები საქართველოში». აგრეთვე დოქტორის ელისეევის გამოკვლევაზედ წერილი ჩ. რ მოსტოვიჩისა გაზეთ «კავკაზში» № 53 1897 წ.

³⁾ თვით ქართული მხედრული ანბანი ხომ დვიძლი შვილია სანსკრიტულ-ზენდური ანბანისა! 25 ქართული ასო ნამდვილი ზენდურია. იხ. „ივერია“ 1881 წ. X წიგნში მშვენიერი წერილი ი. ოქრომჭედლისა. 1893 წ. ბრიტანიის ბიბლიურმა საზოგადოებამ დაბეჭდა თავის თარგმანების იმ სხვა-და-სხვა ტომის ერთა ანბანით ნიმუშები, რომელ ერთა ენებზედაც კი საზოგადოებას გადაუთარგმნია სახარება. სულ 298 სხვა-და-სხვა ეროვნების ანბანის შრიფტია მოყვანილი, რომელთგან ბევრნი ისე ჰგვანან ჩვენს მხედრულს და ხუცურს, რომ ერთი შეხედვით განსხვავებასაც კი ვერ შენიშნავთ, მაგ. № 17 ბირმანული, № 18 კარენული (ბლაი), № 19 კარენული (პუო), კარენული (სგაუ) № 24 პელუანური, № 63 იავანური, № 202 ფალიური, № 219 კონკანური, № 220 ორია; ხუცურს ასო მთავრულს ჰგვანან აბაშეთის-ეთიოპიის ხალხებისა: №№ 184,

საზოგადოდ ჩვენი ქართული სიტყვები, აღმნიშვნელნი გალობისა, სიმღერისა და სხ. წმინდა სანსკრიტული ენიდგან არიან ნასესხებნი. სანსკრიტულ და ზენდურ ენაზედ „გა“ ნიშნავს გალობასა-სიმღერასა⁴). აქედგან სწარმოებს ჩვენი „გა-ლობა“; დასართავი „ლობა“ ქართულს ენაში ჩვეულებრივს მოვლენას შეადგენს: წამ-ლობა, თუ-ლობა, ცა-ლობა და სხ. სანსკრიტულ-ზენდურად „გუ“ ნიშნავს მაღლა ძახილს, ყვირილს, კივილს და სხ. ხმაურობასა. აქედგან ჩვენი ქართული სიტყვები „გუ-ლი“, „გუგუ-ლი“, „ლულუნი-ლიღინი“; უაუოდ აქედგანვეა წარმომდგარი ჩვენი ქართული „მგოსანი“ (ძველ ქართულში „ო“ და „უ“ ხშირად იცვლებოდნენ ერთმანეთზედ: დედოფალი-დედუფალი, მგოსანი-მგუსანი და სხ.) სანსკრიტულ-ზენდური „გა“ შერჩა აგრეთვე ებრაულს ენასა „ლა-გა“ და ლათინურსა (აქედგან ფრანგულს და სხ.) *canto, cantus, cantio, cano* თავანდელი მნიშვნელობით. (აგრეთვე „კუ“-*cuculus*-გუგული.) ესრეთ, ქართული სიტყვები „გალობა“, „მგოსანი“—მღერა—არიან უძველესნი წარმომადგენელნი ქართულის ენისა და აღმნიშვნელნი ქართველის ერის განვითარებისა და ეროვნულის გრძნობის გაძლიერებისა ძველის-ძველად. ამის გამო თვით ქართული კილოებიც ჩემულობენ დიდხნიერ სიძველესა და პატივისცემით მოპყრობას თხოულობენ ყოველის ქართველისაგან, რადგანაც ყოველი ძველადგან დარჩენილი „კილო“ არის ხმა გულისა-სულისა, გამომხატველი რომელიმე აზრისა და სასურველისა. გალობა, როგორც ხმა,

185, 186, 198, 199, 200. ეს უკანასკნელნი ჰგვანან სომხურს ასო მთავრულსაც. აქედან ცხადია მხედრულის სიძველე.

⁴) იხ. Славянскій ежегодникъ 1878 წ. 141 და სხ. გვ. მშვენიერი გამოკვლევა პრაფეს. ვ. იაგიჩისა.

არის გამომხატველი სულიერის მადლიანობისა; იგი არის სულისა და გულის საუბარი-ვედრება პატივად რომელიმე უმაღლესის არსებისა, შექმნილი და შემუშავებული ერისაგან იმავე თავით, შექმნილი და შემუშავებული თავისებურის, თვითმყოფის მოხერხებით მამა-პაპათაგან სამშობლო მიწა-წყალზედ, სამშობლო ცის ქვეშე. ეგრეთს სამშობლო სიმღერასა და გალობასა ყოველი ერი შეჩვეულია დაბადებიდგანვე და ამიტომ რომელიმე სხვა ერის-სატრფიალო გალობა-სიმღერა ჩვენს ყურს ეხამუხება, გულს არ ეკარება, სასოებისა და ლოცვისათვის არ აღძრავს კაცსა. სახელოვანის რუსის მიტროპოლიტის ფილარეტის (ჩერნიგოველის) სიტყვით „უცხო ერის გალობა, არ აღმძვრელი კაცის გულში ლმობიერებისა და ღვთისადმი მისამართის სასოებისა—უადგილოა და მავნებელი ყოველს ეკკლესიაში“⁶⁾). ამიტომ ერთი უმთავრეს მიზეზთაგანი ქართველთა სარწმუნოებრივი დაქვეითებისა დღეს არის ქართულის საეკკლესიო გალობის დაცემა...

სამაგიეროდ, მამა-პაპათა სარწმუნოება და მისი თავგანწირვამდე სიყვარული აიხსნება მხოლოდ სამშობლო გალობის გავრცელებით. მუდმივი გალობის სმენა წირვა ლოცვის დროს ანელებინებდა ქართველ კაცსა გარდახდილ ჭირთა და უკეთესის მერმისის სასოებას უბადავდა. აი იდუმალი ძალა სამშობლო გალობისა და ამიტომ ჩვენ ყველასთვის სანატრელია მისი კვლავ აღდგენა და გავრცელება ჩვენს ხალხში.

კაცის მჭამელზედ უარესია მომსპობი და შემცვლელი სამშობლო გალობისა და სიმღერისა—უცხო იქნება იგი, თუ შინაური. სამშობლო გალობის და სიმღერის

⁶⁾ იხ. მისი „Историч. обзоръ пѣснопѣвц. и пѣснопѣній Греч. церкви.“ 1864 г. გვ. 22.

დაკარგვასა და შეცვლასა მე ვაძარებ სამშობლო ენის,
თვით სამშობლოს დაკარგვასა.

III

ძველი ქართული კალოები და საეკლესიო ცალბა.

როგორც საქართველოა აღიარებული ქვეყნიერობა-
ზედ ერთ საუკეთესო მხარედ, ეგრეთვე თვით საქართვე-
ლოს მკვიდრნი უმშვენებენ მხარსა თავისს სამშობლოსა.
მდიდარი ბუნების გავლენის ქვეშე ქართველი კაცი ძვე-
ლადგანვე აღზრდილა მხიარულის მიმართულებით, ხასია-
თით; ყოველი შემთხვეულებისათვის შეუქმნია განსაკუთ-
რებული საგალობელი კილო. ამისათვის მთელ საქარ-
თველოში ძველადგანვე ყოველ საგალობელ-სასიმღერო კი-
ლოს საკუთარი დანიშნულება, ჰაზრი ჰქონდა მითვისე-
ბული, როგორც დღეს; ყოველი კილო შეკავშირებული
იყო რომელსამე ეროვნულ ჩვეულებასთან. მერე ვინ არ
იცის, როგორის თავგამოდებით იცავდა ქართველობა
ძველადგანვე მამა-პაპათაგან ნაანდერძევს ჩვეულებასა და
წესსა? ან კი რატომ არ უნდა შეენახა, რათ უნდა აე-
ლო ხელი მამა-პაპათაგან ნაანდერძევს ზნე-ჩვეულებაზედ,
როდესაც იგინი ამშვენებენ და სხვა ერთაგან ასხვავებენ,
როგორც თვითმყოფ არსებასა?. მეტადრე თუ იგი ზნე-
ჩვეულებანი არ ეწინაღმდეგებიან საზოგადოებრივ წეს-
წყობილებასა და პატიოსნურად ცხოვრებასა!

მართალია, მეტად დიდი არევ-დარევა გამოიარა ქარ-
თულმა გალობა-სიმღერამ, მეტად მრავალი განსაცდელი
აუჩნდა ბოლოს მოსაღებად, ვიდრე ქართველობა ქრის-
ტიანობას მიიღებდა, მაგრამ ამოდ: თვითოეულ წარმართ
მეფეს უცხო, ან შინაურ დინასტიისას სამეფოში შემო-

ჰქონდა ახალ-ახალ კერპთა თაყვანისცემა, ახალ-ახალი ზნე-ჩვეულება და მათთან ერთად განსხვავებული სასიმილო და საგალობო კილოები, მაგრამ ქართველობა ყოველთვის მტკიცედ იდგა მამა-პაპისაგან ნაანდერძევის დაცვისათვის და ბევრს მეფეს იაფად არ დაუჯდა გაჯიუტება⁷⁾.

მთელს საქართველოში იშვიათი სანახავია დღეს ისეთი თვალსაჩინო მალლობი ადგილი— ტყეში, თუ ტიტველა მთაზედ, რომ მასზედ აღშენებული არ იყვეს რომელიმე სათაყვანებელის წმიდანის ან საყდარი, ან მისალოცი⁸⁾. ამ მალლობ ადგილებზედ ძველად, ქრისტიანობამდე, აღმართულ იყვნენ საკერპოები, რომელთ სადღესასწაულოდ და სადიდებლად წელიწადში ერთხელ ხალხი თავს იყრიდა, როგორც დღეს საქრისტიანო სალოცავებთან; ჩვეულებრ ატარებდა დროს, მთელს ღამეს ათევდა ლხინით, სიმღერა-გალობით და თამაშობით. „...შემუსრნა მირიან მეფემან ყოველნი კერპნი საბრძანებელსა თვისსა და მათ წილ აღმართნა ცხოველ-მყოფელნი ჯვარნი ქრისტეს მეუფისა დასამხობელად მტერთა⁹⁾. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო: აგრე ადვილი როდი იყო ხალხის გულიდგან აღმოფხვრა იმ საღმრთო სამშობლო კილოებისა, რომლებითაც ქართველნი თავისს ღმერთებს—კერპებს აღიდებდნენ ძველ დროდგან. დღესაც იმ ღმერთთა—კერპთა პატივად შექმნილთა საგალობელთაგან ბევრია დარჩომილი ქართლ-კახეთში: იავნანა, მზე შინა, მგზავრული „მუმლი მუხასა“ ფერხული, დიდება, ალილო,

7) იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 27, 28, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 42, 43, 56 და სხ. გვ.

8) იხ. ისტორია თეიმურაზ ბატონიშვილისა 20 გვ

9) იხ. გეოგრ. ვახ. 24 გვ.

ჰონა, წმინდა გიორგი ცხოველო, ზარი და სხ. მათი შენახვა უნდა დავუმაღლოთ თვით ქართველი ერის ზნეჩვეულებასა და ხასიათსა. თუმცა პირველიდგანვე ქრისტეანე სამღვდელოებამ მეტად დიდი შრომა გასწია აღმოეთხვრა როგორმე საქართველოში წარმართთაებრ დღესასწაულობა ტაძრებთან, მაგრამ ამაოდ: დაღლილმა და დაქანცულმა მიანება თავი და ქართველობა დღემდე ისევ მამა-პაპურად უთევს ღამეს თავისს მფარველს წმინდანს, ისევ ისე სწირავს აღთქმულს შესაწირავსა—ზვარაკსა, კურატსა; ისევ ისე შღერის და გალობს დღესაც ღამისთვის დროს და დღესასწაულ დღეს. რაკი დედა-აზრი ესრეთის ლოცვა-ვედრებისა არ ეწინაღმდეგებოდა საქრისტეანო მოძღვრებასა, სამღვდელოება ეგრეთვე მოექცა კერპობის დროინდელ სასიმღერო და საგალობელ კილოებს: აილო და მაგ კილოებს ამოუყენა საქრისტეანო საგალობელთა სიტყვები (ტექსტი) და ძველი კილო ხელუხლებელი დარჩა. მეტი რა უნდოდა ქართველ ერსა ამ მხრივ? მაღლობ ადგილებზე სალოცავები არ მოეშალა ქრისტეანობის მიღებით, წირვა-ლოცვაზედ ისევ მამა-პაპური კილოები ესმოდა¹⁰⁾; აი, ერთი დიდი საბაბი, სხვათა შორის, რომ ქართველობამ, მხოლოდ ქართველობამ უდავიდარაბოდ სისხლის დაუღვრელად მიიღო ქრისტეანობა ჯერ წმ. ანდრია პირველწოდებული მოციქულისაგან და მერე წმ. ნინოსაგან¹¹⁾).

საბერძნეთში, რომში, ასურეთში, სომხეთში და მცირე აზიის დასავლეთ ქალაქებში წმ. მოციქულებიდან დაწყებული მრავალნი მღვდელ-მთავარნი, მღვდელნი,

¹⁰⁾ იხ. გეოგრ. ვახ. 26 გვ.

¹¹⁾ იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 41—56; 64—101.

სამხედრონი და სხ. ქრისტეს მორწმუნენი ათასობით ეწამნენ და ტანჯვაში დალიეს თვისი სიცოცხლე ქრისტეს მოძღვრების გულისათვის; კმარა დავასახელოთ: წმ. მოციქულნი—პეტრე, პავლე, სტეფანე, ბართლომე, ბარნაბა, იაკობ, ლუკა, მარკოზი, ანდრია პირველწოდებული, თომა, იოანე ღვთისმეტყველი; მღვდელ-მთავარნი და მქადაგებელნი: დიონოსი, კლიმენტოს, ეგნატე, პოლიკარპე, იუსტინე, ორიგენი, წმ. გიორგი, იოანე ოქროპირი, და სხ. პირ-იქით, საქართველომ მრავალი გაჭირვებაში მყოფი სხვა სარწმუნოების წარმომადგენელნიც-კი შემოიხიზნა თავისს მიწა-წყალზედ და დღემდე დაიფარა (ებრაელნი, სომეხნი, თათრები, ფრანგები და სხ.) მამაშვილურად მათი უთამომავლობა; სარწმუნოებრივი ფანატიზმით ქართველობას თავისს დღეში ერთხელაც არ შეუბღალავს თავისი სახელი და ქრისტეანეთა სისხლი არ დაუღვრია. საზოგადოდ, საეკლესიო ისტორია გვამცნებს, რომ დასავლეთის ეკლესია უფრო სასტიკად ეპყრობოდა და შეუბრალებლად სდევნიდა კერპულ დროინდელ ეროვნულ ჩვეულებათა და წესთა—სიმღერა-თამაშობათა და თვით ადგილობრივ ენებსაც, ვიდრე აღმოსავლეთის ეკლესია. პირველიდგანვე დასავლეთის ეკლესიამ მრავალმცირე ერთა ზნე-ჩვეულებათა მოუსპო არსებობა და თვისი სულიერნი შვილნი დაუმორჩილა თავის მიერ შემუშავებულ საეკლესიო წეს-წყობილებათა. აღმოსავლეთის ეკლესია (ე. ი. იერუსალიმისა და ანტიოქიისა) კი უფრო ლმობიერებით ეპყრობოდა პატარა ერებს; ამისათვის აქ ყოველმა ერმა თვისი ეროვნული ძველი ჩვეულებანი და სიმღერა-გალობანი საქრისტეანო საღმრთო მსახურებას შეუფერა და გვერდში ამოუყენა, როგორც თვით საბერძნეთმაც. ამ გვარად მიიღო ქრისტეანებრივმა

წესწყობილებამ ეროვნული ელფერი როგორც საქართველოში, ისე ყველგან აღმოსავლეთში—აღექსანდრიაში, იერუსალიმში, ანტიოქიაში, კაბადოკიაში, სომხეთში, თვით საბერძნეთში და სხ. დღევანდელი ბერძნული გალობა ნაშთია ძველის, კერპულ დროინდელი იონიურის, დორიულის, ფრიგიულის და ლიდიურის კილოებისა და სხ. არაფერი, თუმცა, შესაძლებელია, ცოტა რამ განსხვავებით. ესევე ითქმის ქართული საეკლესიო გალობის შესახებ საზოგადოდ. მაგრამ მაინც ქრისტეანობის პირველთა მოძღვართა მრავალი ძველი სიმღერები, ჩვეულებანი და საისტორიო ნაშთნი შემუსრეს ბევრგან და „აღვავეს პირისაგან ქვეყანისა“ და მით მოუსპეს მეცნიერებას ერთი უმთავრესი საშუალება კაცობრიობის თავანდელი პირუთვნელის ისტორიის შემუშავებისათვის. ეს კი იყო, რომ ქრისტეს მოძღვრების მქადაგებელთა ერთნაირი შრომა-გარჯა არა სჭირდებოდათ სხვა-და-სხვა ხალხთან.

IV

საბერძნეთი და ქრისტიანობა; ბერძენნი და ქართველნი.

აღვნიშნეთ რა შეძლებისამებრ სიძველე ჩვენის საგლობო და სასიმღერო კილოებისა, საჭიროდ მიგვაჩნია ყურადღება მივაქციოთ, თუ ჩვენს საეკლესიო გალობაზედ რომელი ერის გალობამ იქონია მომეტებული გავლენა ქრისტეანობის დამყარების შემდეგ საქართველოში?

საზოგადოდ ჩვენში დამყარებულია აზრი, ვითომც ქართული გალობა ბერძნული გალობიდან წარმომდგარიყოს. ამას სახელოვანი ჩვენი მეისტორიე პლ. იოსე-

ლიანიც¹²⁾ მოიხსენებს, თუმცა წინაუკმოდ. მაგრამ, თუ რავდენად მართალია და ფასდასადები ეს აზრი, ამაზედ კრინტიც არავის დაუძრავს დღემდე. ჩვენის ფიქრით პირველნი სამღვდელი პირნი—მითომ ბერძენნი შთამომავლობით—და ათონის ივერიის ლავრა არიან მიზეზნი ამ უსაფუძვლო აზრის შექმნისა. ჩვენ სრულიად უარსა ვყოფთ ბერძნული გალობის გავლენასა ქართულს გალობაზედ¹³⁾. პირველნი სამღვდელი პირნი, კონსტანტინე კეისრისაგან გამოგზავნილნი საქართველოში, იყვნენ შთამომავლობით კაბადუკიელნი ქართველნი, როგორც თვით წმ. ნინო; პირველნი კათოლიკოზნი—პეტრე და სამოელ კაბადუკიელი ქართველებივე იყვნენ, მართალია, აღზრდილნი და განსწავლულნი საბერძნეთში, როგორც საბერძნეთის კეისრის საბრძანებელში (პონტში—კაბადოკიაში) დანარჩენნი მცხოვრებნი მკვიდრნი ქართველნი. კონსტანტინე ქართულის ენის უცოდნელთა არ გამოგზავნიდა საქართველოში. ან წმ. ნინო უქართულოდ რას გაარიგებდა, რას გააწყობდა უცხო ენაზედ მოლაპარაკე ხალხში?!

პირ-იქით ქართველ მამებს თვით შეუქმნიათ სამშობლო ნიადაგზედ ახლანდელი ჩვენი გალობა. ამ დასკვნამდე მიგვიყვანა ჩვენ ა) ჩვენის გალობის შედარებამ ჩვენსავე საერო კილოებთან და ბერძნულ გალობასთან. ბერძნული გალობა ერთხმოვანია, მოსაწყენი და გულის გამწვრილებელი; აქ ვერ ნახავთ ვერც მოძახილსა, ვერც

¹²⁾ იხ. «Описание древностей г. Тифл.» 167, 189; 196—198 გვ.

¹³⁾ წარსულ გაზატხულზედ შემთხვევა მქონდა ათონის ივერიის ლავრის არხიმანდრიტის ა. ბერძნული გალობის მოსმენისა პარაკლიტონში; სრულიად უცხო და ყოველ მსგავსებას მოკლებულია ბერძნული გალობა ქართულთან

ბანსა; მგალობელთა გუნდი თუნდა ოცის კაცისაგანაც შესდგებოდეს, ყველა ერთ ხმაზედ, ერთ დონეზედ ამბობს საგალობელ კილოს: აი, მიზეზიც მსმენელთათვის მოწყენისა და გულის გაწვრილებისა! ამ მხრივ დიდი ერთობაა ბერძნულსა და სომხურ გალობათა შორის...
ბ) ჩვენი გალობის კილოებს რომ კარგად დავეუკვირდით, მათი მრავალგვარობა და შედგენილობა, მათი შემადგენელი ნაწილების აკინძვის წესი რომ განვიცადეთ, სულ სხვა საქები და მოსაწონი თვისება შევნიშნეთ: ბერძნულსა და რუსულს გალობაში პირველი სძლის-პირის კილოს ეთანხმება დანარჩენი სძლისპირების კილო თვითოეულ ხმაში, ე. ი. ვინც პირველი სძლისპირი იცის გალობით, იგი ადვილად იგალობებს შემდეგ სძლისპირებსაც; მაგ. ვინც დაისწავლის ღვთისმშობლის პირველ სძლისპირს „отверзь уста моя“, ანუ აღდგომისას „Воскресения день“, — იგი დანარჩენებსაც ადვილად იგალობებს... ქართულში-კი მომეტებულ ნაწილად ერთის ხმის რვა სძლისპირი ერთი მეორისაგან განსხვავებული კილოთი იგალობება — სამს, ანუ მეტს ხმაზედ. არიან სძლისპირებიც, რომელნიც ორნაირ კილოზედ, სხვა-და-სხვანაირად იგალობებიან, მაგალ., შობისა „სასწაულითა იხსნა ერი უფალმან“, ნათლისღებისა „ვერ შემძლებელ ვართ“, დიდხუთშაბათისა „მოკვეთილი ჰკვეთს“ და სხ., ე. ი. მიქელმოდრეკილისა არ იკოს — მესურად, მაგრამ ამაზედ შემდეგ... ბერძნული გალობისამებრ სომხური გალობის გავლენაც სრულებით უარსაყოფელია¹⁴). თუ ჩვენს გალობას აღმოაჩნდება გა-

¹⁴) ამ ორის წლის წინად მე ვნახე ვენეციაში მხითარისტების-ბერების ძმობისაგან დაბეჭდილი სძლისპირი, საგალობო ნიშნებით აჭრელებული, სრულიად განსხვავებული მიქელ მოდრეკილის საგა-

ვლენა რომელიმე უცხო გალობისა, გარწმუნებთ — ეგ გავლენა ბერძნული, ან სომხური არ გამოდგება. ჯერ ერთი ესა, რომ იმავე თავით ბერძენნი და სომეხნი მუდმივს პოლიტიკურს მოქიშვე ელემენტებს შეადგენდნენ ქართველთათვის; ყოველთვის სამტროდ იყვნენ გამზადებულინი¹⁵⁾ და თუ ჟამითი-ჟამად ბერძენ-სომეხნი ჰმეგობრობდნენ ხოლმე ქართველებს, მაგას მათივე გაჭირვება და სარგებლობა თხოულობდა. ვიზანტიის (საბერძნეთის) ზნეობრივი გავლენაც მხოლოდ განმხრწნელი და დამღუპავი იყო ყველასთვის საზოგადოდ და კერძოდ ქართველთათვის: იმპერატ. ლეონ. IV მეუღლე ირინა საწამლავითა ჰკლავს ქმარსა 780 წ.¹⁶⁾; დახოცა ორი თავისი ძაღლი; თავის შვილს კონსტანტინე IV თვალები დასთხარა 797 წ.; იმპერატორი კონსტანტინე VII პორფიროგენი შვილმა, რომანოზმა ზოწაპლა 959 წ.; ხოლო თვით რომანოზი მოკვდა ცოლისაგან მოწამლული 963 წ.; იმპერატ. ზოიამ მოწამლა ქმარი რომანოზ III არგირი და შეირთო ძიხაილ პაფლაგონელი (1034—1041 წ.); იმპერატორს რომანოზ IV თვალები დასთხარა იმპერატორმა მიხაილ VII (1071 წ.). ბერძენთა სულელურმა და წინდაუხედავმა პოლიტიკამ ხელი მოუწართა სპარსეთს სომ-

ლობო ნიშნებისაგან; მიგალობა კიდევ მხითარისტმა ბერმა რამდენიმე სძლისპირი, მაგრამ ვერაფერი მსგავსება და ერთობა ვერ შევნიშნე სომხურსა და ქართულს კილოებს შორის. სომხური კილოები უფრო ჩვენს ავაჯას ემსგავსებიან, ვიდრე ჩვენს «ხმებს». პირიქით დიდი მსგავსება შევნიშნეთ ბერძნულსა და სომხურს კილოება შორის.

¹⁵⁾ იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 103—106; 110—112; 152—162 გვ. და სხ.

¹⁶⁾ ამის წინა საუკუნოებში უფრო საზიზღარო საქმეები ხდებოდა საბერძნეთის სამეფო კარზედ.

ზეთის განადგურებისათვის¹⁷⁾. ამისთანა პოლიტიკით საბერძნეთი ნელ-ნელა ამზადებდა ნიადაგს თავის პოლიტიკურად დამხობისა და შემუსრვისათვის 1452 წ. და თვის წვრილ მეზობლებს გაქირვებაში შემწეობის ნაცვლად ჰმტრობდა. მეორეც ესა, რომ საბერძნეთს X საუკუნემდე არც ერთი მონასტერი არა ჰქონია იერუსალიმში და მცირე აზიაში. პირ-იქით, ქართველებს მრავალი მოწასტრები ჰქონდათ იერუსალიმში, სინას მთაზე, ანტიოქიაში, ულუმბოს მთაზე, თესალიაში, კონსტანტინეპოლში და სხ. ერთის სიტყვით თითქმის IX საუკუნემდე ბერძნებს ძალა არ შესწევდათ მეთაურობა გაეწიათ ქრისტეანე ხალხთათვის; ესრეთი მეთაურობა ჯერ იერუსალიმიდან მომდინარეობდა¹⁸⁾, და შემდეგ მისი რომაელთაგან აოხრებისა (75 წ.) ეგვიპტემ (ალექსანდრიიდან) თავს იღვა ქრისტეანობის მეთაურობა. IX საუკუნემდე კონსტანტინეპოლი იყო ბუდე მრავალგვარი მწვალებლობისა; მრავალნი ეიზანტიის იმპერატორნი IX საუკუნემდე მთარველობას უწევდნენ მწვალებლობასა, ხშირათ მთელი საუკუნოობით მწვალებელნი პატრიარქნი განაგებდნენ საბერძნეთის ეკლესიასა, რომლის საუკეთესო მღვდელთმთავრებმა ტანჯვაში გაატარეს თვისი სიცოცხლე: დიონოსე არიოპაგელი 55—95 წ., ევოდი, ანტიოქიის პატრიარქი; ევსტათი ანტიოქ. პატრიარქივე, გაძევებული არიანოზთაგან 331 წ. და უცხოებაში მიცვალეული; ევსევი ემესიელი 341—360 წ. ექსორიო-

¹⁷⁾ იხ. ქრონიკები 1 ნაწ. თ. ურდანიანი 314 გვ.

¹⁸⁾ იერუსალიმის პირველი ეპისკოპოსი იყო რაკობ მამაკლელისა, ხოლო ანტიოქიისა ევოდი, 42 წ. ებრაელივე, დაღწენილი პეტრე მოციქულისაგან; ევოდი დაიტანჯა იმპერატორგან ექსპანსიონისაგან.

ბაში მიიცვალა ანტიოქიაში; იოსებ პალესტინელი არიანოსთაგან დაიტანჯა უცხოებაში 356 წ. ევსევი სამოსატელი მღ. მოწამე 365—380 წ. უცხოებაში მიიცვალა; პავლე თესალონიკელი 340—350 წ., ნიკოლოზ საკვირველმოქმედი 341 წ., იოანე ოქროპირი 347—408 ვასილი დიდი 328—379 წ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი 310—390 წ. გრიგოლ ნოსელი 329—391 წ., კირილე იერუსალიმელი სამჯერ გააძევეს არიანოსებმა და ტანჯვაში † 385 წ. ათანასი დიდი 46 წ. ეპისკოპოსად იყო და არიანოზებთან ბრძოლისა გამო 20 წ. პატრიარქობაში გაატარა 296—373 წ. კირილე ალექსანდრიელი 412—444 წ. ფლავიანე კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ეფესოს კრებაზედ 449 წ. ცემით მოკლეს მართლ-მადიდებლობის დაცვისათვის; ფლავიანე ანტიოქიის პატრიარქი 499—518 წ. უცხოებაში მოკვდა ევტიხიანებთან ბრძოლისათვის; ევლოგი ალექსანდრიელი 583—607 წ., პროკლე კონსტანტინეპოლის პატრიარქი † 446 წ. ნესტორის წინააღმდეგობისათვის; მაქსიმე აღმსარებელი სამეგრელოში † 662 წ. კირიაკე კონსტანტინეპ. პატრიარქი 705—711 წ. გერმანე კონსტანტინეპ. პატრიარქი 713—740 წ.¹⁹⁾ და თეოდორე სტოდელი 794—826 წ.—ხატათა მბრძოლთაგან დაიტანჯნენ. მიხეილ იერუსალიმის სინგელოზი 802—845 წ. ნიკიფორე პატრიარქი 806—828 წ.. თეოფანე სილრიანელი † 818 წ. თეოფანე ნიკიელი (გამოწერილი) 817—842 წ. საბაწმიდელი; ფოტი კონსტანტინეპოლის პატრიარქი 867—886 წ.; ნიკოლოზ კონსტანტინეპოლ. პატრიარქი (მისტიკი) 895—930 წ. იოსებ თესალონიკელი ხატთა

¹⁹⁾ იხ. საეკლესიო ჟამნში 12 მაისი.

მბრძოლთაგან † 830 წ. იოსებ II თესლონიკელი ორჯერ იყო პატიმრად და ტანჯვაში † 883 წ. და სხ. მრავალთა ტანჯვაში გაატარეს სიცოცხლე. IV საუკუნემდე ხომ ქრისტიანობის ხსენებასაც ვერაფერს ვხვდებით. თვით იმპერატორის კონსტანტინე დიდის მომნათლავი კონსტანტინეპოლის პატრიარქი ევსევი ნიკომიდიელი, აღმზრდელი ივლიანესი, წინათ ეპისკოპოსი ბერუთისა და ნიკომიდიისა—მწვალებელი იყო და მის თანამოაზრეებთან ერთად ისტორია უწოდებს „ევსევიანელებს“ აბა რომელი ეკლესიური წესი და რიგი უნდა მიეღო საქართველოს ეკლესიას საბერძნეთიდან, როდესაც თვით იგი ბურბუშელასავით ირყეოდა და ჯერ ქრისტიანობა საქვეყნოდ აღიარებულიც არ იყო 312 წლამდე?! IX საუკუნემდე წმ. მამანი და შვიდი მსოფლიო კრება (325 — 781 წ.) მოუნდნენ საბერძნეთში ქრისტიანობის დამკვიდრებასა. კონსტანტინეპოლის პატრიარქი იოსები გააძევა და დატანჯა იმპერატორმა მიხეილ პალეოლოღმა მართლმადიდებლობის გულისათვის 1274 წ. XII საუკუნემდე საქართველოს ეკლესია იმყოფებოდა იერუსალიმ-ანტიოქიის გავლენის ქვეშე იმავე თავით; მხოლოდ ვეთიმემ და გიორგიმ დაუახლოვეს კონსტანტინეპოლის ეკლესიას XI სსუკუნეში, მაგრამ დღემდე მრავალი იერუსალიმულ-ანტიოქური საეკლესიო ჩვეულება და საგალობელნი გვაქვს დაცული ჩვენს საეკლესიო ცხოვრებაში²⁰⁾. ბერძნები მუდამ მტრულის თვალთ უყურებდნენ ქართველ სამღვდელოებასა. საბერძნეთის სამღვდელოებამ არც ერთი ქართველთა წმინდანის დღესასწაული არ შერაცხა საზოგადო საქრისტიანო სვინაქსარში და არ აღიარა წმი-

²⁰⁾ იხ. ქრონიკები თ. ყორღანისი 120—121 გვ.

ნდანად, თუმცა ქართველთ ეკკლესიამ საბერძნეთის წმი-
დათა დასი მთლად მიიღო და დღესაც აღასრულებს საზო-
გადო წესისამებრ მათ დღესასწაულსა. ავიღოთ თუნდა
ათონის ივერიის ლავრისა და იერუსალიმში ქართველთა
ჯვარის და სხვა მონასტრების საქმე ²¹⁾).

V

ებრაელნი და ქრისტიანობა; ებრაელნი და ქართველნი.

კაცთა ნათესაობის დამამშვენებელი საუკეთესო მარ-
გალიტი ღმერთ-კაცი, მაცხოვარი ჩვენნი იესო ქრისტე
ებრაელთა, ღვთისაგან მიჩენილ, სამშობლოში დაიბადა,
როგორც დიდი ხნის მოლოდენა წარმართთათვის და ებ-
რაელთათვის. მისი მოძღვრება ებრაელებმა აღიარეს და
ებრაელებმავე მოჰფინეს მაშინდელ ქვეყნებს — აზიაში, აფ-
რიკაში და ევროპაში. თვით იესო ქრისტემ და მისმა მო-
ციქულებმა კარგათ იცოდნენ ებრაელთა სარწმუნოებრი-
ვი სჯულ-დებულებანი და ამისათვის მოციქულთა დრო-
დანვე ებრაელთა საღმრთო წერილთა დაედო საფუძვლად
საქრისტიანო ყოველ ლოცვა-ვედრებასა და საღმრთო
მსახურებასა. საღმრთო მსახურების წესი (ლიტურგია) შე-
ადგინეს მოციქულებმა — ებრაელებმა — პეტრემ, იაკობმა,
მარკოზმა და გაავრცელეს. იერუსალიმის, საბერძნეთის,
სომხეთის, საქართველო და სხვა ეკკლესიებში თითქმის
მეათე საუკუნემდე ხმარებაში იყო იაკობ მოციქულის
„ჟამის წირვა“ (ლიტურგია). კაბადოკია, კლარჯეთი და
შავი ზღვის აღმოსავლეთის ნაპირები იმავე თავით მჭიდ-

²¹⁾ იხ. «Памятники Груз. старины въ палестицѣ, и на
Синаѣ.» А. Цагарели. (Прав. Палест. сборн. т. IV) 127,
128 გვ.

როდ იყო დასახლებული ქართველთა ტომით და მათ შორის ქრისტეს მოძღვრება დანერგეს ანდრია და სიმონ მოციქულებმა.

ძველის ძველადგან მცხეთა, ციხედიდი, ცხინვალი, ქარელი, ბრეთი, ურბნისი, კოდის წყარო, კარსანი, სობისი, ბოდბე, ურიათუბანი—წარმოადგენდნენ ებრაელთა მიერ დასახლებულ ბინადრობასა. ამიტომაც დღემდე მრავალი ზნე-ჩვეულება შერჩათ ქართველობას ებრაელთაგან შეძენილნი, მაგალ. გლოვნა მიცვალებულისა ქორწინების გარდახდის წესი²²⁾ და სხ. თვით ქრისტეანობის დამაპყარებელი საქართველოში წმ. ნინო იერუსალიმში აღზრდილი იყო და საქართველოში მოსრულმა პირველად მცხეთელი ებრაელები მოაქრისტიანა: მირიან მეფე და მთელი მისი სამეფო „ურიაყოფილს“ აბიათარს მღვდელს „ახალ პავლეს“ ეძახიან²³⁾ და წმ. ნინოს მხურვალე თანაშემწე იყო ქრისტეანობის გავრცელებაში—თავის სახლეულით. ყოველს ექვს გარეშეა, რომ წმ. ნინომ, როგორც მოციქულებმა, მშვენივრად იცოდა ეს საგალობო კილოები, რომელნიც მოციქულთაგან ისწავლეს ქრისტეანებმა და შემდეგ ეგნატე ღმერთშემოსილმა²⁴⁾, ებრაელთა მიხედვით, მწყობრად საგალობლად დააწყო იმ წესზედ, როგორც დღესაც იგალობებიან ანტიფონები ჩვენს ეკლესიაში. სისულელედ ჩათვლება ყველას, ვინც იფიქრებს, რომ ან იაკობ მოციქულის „ჟამის წირვაზედ“ სახმარნი საგალობელნი და ან ანდრია და სიმონ მოციქულების მიერ შემოღებულ საღმრთო მსახურების დროს ბერძნული კილოები ეხმარნათ! ამისთანა კერპობის დრო-

²²⁾ იხ. სახარება იოანესი 2, 2—10; 11, 31—44.

²³⁾ იხ. ქ.-ცხ 1 ნაწ. 82, 84 გვ.

²⁴⁾ იყო მოწაფე პეტრე მოციქულისა და † 107 წ.

ინდელი კილოები ხომ ქართველებსაც მრავლად მოეპო-
ვებოდათ იმ დროს? უეჭველია, მოციქულნი ხმარობდნენ
იმ საგალობელ კილოებს, რომელნიც პატარაობითვე
ჭკონდათ შესწავლილი ურიასტანში, როგორც ებრაე-
ლებს. ძველი აღთქმის საღმრთო წერილი გვამცნებს, რომ
ა) მეწამულ ზღვაში მშვიდობით გამოსლვის შემდეგ არონ-
მა შეჰკრიბა მამაკაცი, ხოლო მისმა დამ, მარიამმა დე-
დაკაცი და ორ გუნდად უგალობდნენ ღმერთსა სა-
მადლობელ გალობასა²⁵); ბ) დავით-მეფე წინასწარმე-
ტყველმა შეადგინა აქა-იქა გაფანტულ ფსალმუნთა (საგა-
ლობელთა) კრებული და მგალობელთა მწყობრი გუნდი
შეადგინა სხვა-და-სხვა დასაკრავთა იარაღთა დარვით²⁶);
გ) ბაბილონში ნაბუქოდონოსორ მეფემ რომ სამნი ყრმა-
ნი (ებრაელნი) ჩააყრევინა ანთებულ ქურაში, იგინი მწყობ-
რად უგალობდნენ ღმერთსა სამადლობელ გალობასა²⁷).
ყველა ესე ებრაელთა საგალობელნი (ტექსტი) დღესაც
ხმარებაშია როგორც ებრაელთა შორის, ისე ყველა სა-
ქრისტიანო ტაძრებში. ხოლო წმ. სახარებიდგან ვტყო-
ბულობთ, რომ იესო ქრისტეს თავის მოციქულებით
მშვენიერი გალობა სკოდნია²⁸). ჯვარცმის დროს და-
რაჯთა ასისტავი იყო მცხეთელი ურია და პირველმა აღი-
არა მაცხოვარი ჩვენი „ძედ ღვთისად“²⁹). ჩვენი მემატია-
ნე აღგვიწერს ჩვენი სამეფო გვარის (ბაგრატიონთა) მო-
მდინარეობასა დავით შეფისაგან. საქართველოს სამეფოს

²⁵) იხ. წიგნი გამოსვლათა 14, 32; 15, 1—20.

²⁶) იხ. დავითში ფსალმუნთა ზედ-წარწერანი.

²⁷) იხ. წიგნი დანიელ წინასწარმეტყველისა 3, 24—90.

²⁸) იხ. სახარება: მათესი 25, 30; მარკოზისა 14, 26.

²⁹) იხ. სახარება: მათესი 27, 54; მარკოზისა 15, 39;
ლუკასი 23, 47.

იმავე თავით ებრაელებისთანა უვნებელი არც ერთი სხვა ტომი არ შემოჰხიზნებია. მათის შემწეობით და გავლენით საღმრთო წერილი პირდაპირ ებრაულიდგან ითარგმნა ქართულს ენაზედ მცხეთაში. ცასა ქვეშე არც ერთი სამეფოს თავ-გადასავალი არ ემსგავსება სავსებით საქართველოს სამეფოსას ისე, როგორც ებრაელთა სამეფოსი. იერუსალიმის აოხრება ჯერ ნაბუქოდონოსორისაგან და მერე ვესპასიანისაგან—და საქართველოსი ჯერ შახაბაზისაგან და მერე აღამაჰმადხანისაგან განა შესადარებელნი არ არიან? ებრაელთა ტყვეობა ბაბილონში (სამჯერ 16 წლის განმავლობაში) და ქართველებისა სპარსეთში (1612—1625 წ.) თავის შედეგით განა შორს არიან ერთმანეთისაგან⁸⁰)?

რომ ჩვენი ზემორე ნათქვამი უფრო დასაბუთდეს, ყური ვათხოვოთ სახელოვანს რუსეთის საეკლესიო ისტორიკოსს, ჩერნიგოვის მიტროპოლიტს ფილარეტსა. აი, რასა სწერს იგი საზოგადოდ საეკლესიო გალობის შესახებ: „უწინდელმა ბერძნებმა სრულიად არ იცოდნენ სამხმოვანი, ანუ იათხხმოვანი გალობა; მათი მგალობელთა გუნდი, რომელიც ზოგჯერ ასი კაცისაგან შესდგებოდა, ერთხმად გალობდა, მალლა და დაბლა ჰანგების (ТОНЬ) დაუმატებლივ (унисонное пѣнiе); ძველი საეკლესიო გალობა, როგორც უნდა ვიაზროთ, დაახლოვებული იყო ებრაელთა სმოკან გალობასთანა. ცნობილია, რომ ქრისტეანობრივი საღმრთო მსახურება თავდაპირველად შეერთებული იყო ებრაულთან და შემდეგ შეითვისა ამ უკანასკნელისაგან რომელნიმე ნაწილნი, მოქრისტეანებულნი ებრაელნი დიდად ერიდებოდნენ ყოველსავე კერპულსა.

⁸⁰) იხ. იერემიას წიგნი 52, 29—30.

„დიდი სიძველე, ბუნებრივი დიადი სიმარტივე ებრაელთა გალობისა (აზრი კლიმენტოს ალექსანდრიელისა) აიძულებდნენ ქრისტიანეთს კეთილმსახურებასა აღეჩინათ იგი გალობა“. ებრაული გალობა დიდად ემსგავსებოდა ბერძნულს დორიულს გალობასა, რომელიც განსხვავებული იყო სხვა ყველა გვარ ბერძნულ გალობათაგან მეტის-მეტი სიმარტივით, დარბაისლოური ხასიათით და დიდობით. დორიული გალობა დიდს ხმარებაში იყო მთელ საბერძნეთში. მოქრისტიანებულნი წარმართნი იცავდნენ თავისს (სიყრმიდგანვე) ნაცნობს კილოებს და მათში უფრო ისრეთებს, რომელნიც თავის თვისებითა, ხასიათით ემესაბამებოდა საქრისტიანო გრძნობათა და აზრთა სულსა, როგორიც არის დორიული“³¹).

სრულიად ცხადია, რომ ქართველებს წმ. მოციქულების ანდრიას და სიმონის და წმ. ნინოს ქრისტეს მოძღვრების ქადაგებასთან ერთად ესმოდათ მათი ებრაული გალობაც, რასაკვირველია, საქრისტიანო ახალის საგალობელი სიტყვებით (ტექსტით). თუ მაგ ებრაულ კილოებს ქართველები რომელიმე მიზეზით არ შეითვისებდნენ, მაშინ რა საჭირო იყო მათთვის კერპობის დროინდელი ბერძნული უცხო კილოები, როდესაც თვით ქართველებს გაცილებით უფრო მეტი და მწყობრი ეროვნული საკუთარი საგალობელთა კილოები ჰქონდათ კერპობის დროინდელივე. განა ეროვნული თავმოყვარეობის გრძნობა მკვდარი იყო მაშინ? თუ დღეს პოლიტიკურს თვით არსებობას მოკლებული ქართველი ერი სათუთად დასტრიალებს და თავს ევლება ყოველს ძველს წაანდერძევს კი-

ლოებს და დღესაც-კი ახალ-ახალს კილოებსა ჰქმნის, მა-
შინ რაღა იქმნებოდა ქართველი, როდესაც მისი გავლენა
ისტორიით აღიარებული იყო მთელ მცირე აზიაში და შა-
ვი ზღვის ნაპირებზედ? მაშასადამე, ყოველ ზემორე თქმუ-
ლიდან ჩვენ ვბედავთ დასაბუთებით დავასკვნათ შემდეგი:
ა) საზოგადოდ ქართული საეკლესიო გალობა არის ღვი-
ძლი შვილი ქართულის საერო სიმღერებისა; ბ) თუ რო-
მელსამე უცხო ერის გალობამ იქონია გავლენა ქართულ
გალობაზედ, ეგ გავლენა არის ებრაულის გალობისა, რა-
დგან თვით საბერძნეთშიაც VIII საუკუნემდე იხმარებო-
ბოდა ეგნატე ღმერთშეაოსილის მიერ († 107 წ.) შემო-
ღებული ებრაელთამებრი ანტიფონური გალობა; ეგრე-
თივე გალობა (ორ გუნდათ) IV საუკუნეში შემოიღეს
ალექსანდრიაში, ლიბიაში (აბაშეთი), არაბეთში, თინი-
კიაში და სირიაში; ანტიოქ. პატრიარქ ფლაბიანე († 403
წ.) და დიოდორე მთავარ-ეპისკოპოზებმა ხირიულიდამ
გადაიღეს მხოლოდ IV საუკუნეში ბერძნულად ეგვევ
ანტიფონური გალობა²²). დღევანდელი ბერძნული ერთ-
ხმოვანი (унисонное) გალობა ნელ-ნელა შემუშავდა მხო-
ლოდ იოანე დამასკელის შემდეგ († 776 წ.). იოანე და-
მასკელმა, დავით მეფე-წინასწარმეტყველის და სხ. მიხე-
დვით თავი მოუყარა ამა დრომდე შედგენილს და აქა-იქა
გათანტულ საგალობლებს, დააწყო რვა ხმაზედ და უან-
დერძა საქრისტევანო ეკლესიებსა. იოანე დამასკელის
ბერძნული შთამომავლობა საეკვოა. იოანე დამასკელის
შემდეგ აღმობრწყინდნენ მრავალნი საგალობელთა მწე-
რალნი და მთხზველნი, რომელთაგან თითქმის ყველანი

²²) იხ. „Историч. обз. пѣснопѣвц. и пѣсноп. Греч.“ ц.

ან სირიელ-კაბადოკიელნი (ქართველნი) იყვნენ, ან ეგვიპტელები, და არა ბერძენნი. ჯერ ისევ იოანე დამასკელზე ადრე სინას მთაზედ მოღვაწეობდა ქართველი ბერი იოანე მოსხი (მესხი)³³), რომელიც მთელ აღმოსავლეთის ქვეყნებში განთქმული მწერალ-მწიგნობარი და საგალობელთა მთხზველი იყო. იოანე მოსხზე ადრე ზაქარია ბერმა (ქართველმა) აღწერა ასურულ ენაზე თავის მოძღვრის პეტრე ივერის ცხოვრება, რომელიც შემდეგ მაკარიმ სთარგმნა ქართულად³⁴). სახელოვანნი ძმანი — ვასილი დიდი³⁵) და გრგიოლ ნოსელი, გრიგოლ ღვთისმეტყველი, სტეფანე საბა-წმიდელი († 786 წ.) იოანე სი-

³³) იოანე მოსხი სცხოვრობდა 570—647 წლებში; მან აღწერა «სულგერი მდელი» და ვგონებ, «სიბრძნე ბალავარისაც» და სხ. მრავალნი.

³⁴) იხ. ისტ. საქართ. ვახუშტ. გამოც. დ. ბაქრაძისა 1885 წ. 80 გვ. კაბადოკია, ანუ ქანეთი, დღესაც სავსეა ეტნოგრაფიულის და გეოგრაფიულის სახელებით, რომელნიც წმინდა ქართულნი არიან. იხ. ივერია 1877 წ. № 14, 15, 16 და 17. წერილები დ ჩუბინოვისა და კიპერტის გეოგრაფიული რუკა «მცირე აზიისა».

³⁵) ვასილი დიდს თვით საეკლესიო ისტორიაც არ აღიარებს ბერძნად; საეკლესიო პატროლოგიაში (მამათცხოვრებაში) ვასილი ცნობილია მეფის შთამომავლად. ჩვენ ვიცით ისტორიიდან, რომ ვასილი დიდს ჰქონდა დიდი მშვენიერი მთაბარი კლარჯეთში, ეხლანდელი „ისპირის წყალზედ“, მარცხენა ტოტი მდ. კოროხისა, რომელიც მთელ მდ. ირისის (თორთომის) ხეობას შეიცავდა, მისი სახლი მაღლა გორაზე იდგა და მშვენიერი გასახედ-გამოსახედი იყო დიდს მანძილზედ. აქ დასწერა ვასილმა თვისი შესანიშნავი თხზულება „ექვსთა დღეთათვის შესაქმისა“. იხ. Космосъ Гумб. 23—92 გვ. ეს ადგილი დღესაც აღნიშნული მიუდგომელ მაღლობზედ ციხე-დარბაზის («ცივა-სროლა») ნანგრევებით, სოფ. საღორეთის მახლობლად. იხ. Археол. путеш. по Гуріи и Адчарѣ. Д. Бакрадзе 42—43 გვ.

ნელი, წმ. გიორგი³⁶⁾, წმ. ნინო და ათცამეტნი ასურელნი მამანი იყვნენ ბუნებით კკრთველნი და ქეშმარიტნი მამულის შვილნი³⁷⁾ მრავალნი ქართველი მამანი ძველადგანვე სწერდნენ (მაგ. ნიკიტა V საუკუნეში) წმ. ცხოვრებათა³⁸⁾ და სხ. სასულიერო თხზულებათა, ანუ კანონებსა—არაბულსა (თეოდორე ეპისკოპ. ხარანელი მოწაფე იოანე დამასკელისა; მიქელ ხუცესი სვიმონ წმიდელი 1082 წ.) იხ. ქრონიკები ჟორდანიასი 312 გვ. ასურულსა და ბერძნულს ენებზედ³⁹⁾. IX საუკ. დამდეგს ევთიმე ათონელმა ქართული ენიდან გადათარგმნა ბერძნულ ენაზედ „სიბრძნე ბალავარისა“, აღწერილი VII საუკუნის დამდეგს იოანე ბერ-მონაზონის (570—634 წ.)⁴⁰⁾. ჩვენ ეჭვი არა გვაქვს რომ ეს იოანე ბერ-მონაზონი არის ჩვენი სახელოვანი სინელი ბერი იოანე მოსხი იხ. ზევით.

³⁶⁾ ბერძნები „გიორგოსს“ ეძახიან დღესაც ყოველ ქართველს, —ნიშნავს მიწის მხენელს, მიწის მუშაკსა. წმ. გიორგი დაიბადა კაბადოკიაში 284 წ. დატანჯა დეოკლიტეანესაგან 304 წ.

³⁷⁾ სახელოვანი საბერძნეთის გეოგრაფი სტრაბონი ხომ ქართველი იყო დედით (ქანეთის ერისთავის ქალი იყო); ქანეთი ძველად პონტის სამეფო, ანუ კაბადოკია. იხ. ივერია 1874 წ. № 14, 10 გვ.

³⁸⁾ იხ. 1878 წ. ივერია № 28, 9 გვ.

³⁹⁾ ასურულ-ქალდეური ენის გავლენა «სახარებაში» დღესაც ეტყობა: სიტყვები «ბარ» (მათ. 27, 16 ბარ იონა—ძეო იონასო) და „რაკა“ (მათ. 5, 22) წმინდა ასურულ-ქალდეური სიტყვებია; აგრეთვე „აბბა“ (სახარ. მარკოზი 14, 16. რომელთა 8, 15; გალატელთა 4, 6).

⁴⁰⁾ იხ. «სიბრძნე ბალავარისა» გამოც. ე. თაყაიშვილისა, 135, 138 გვ.

VI

ქართული საერო სიმღერები და ქართული საეკლესიო გალობა.

საბა ორბელიანი ასე ახასიათებს „გალობას“: გალობა არის თვისისაებრ უკვე სიტყვის კმაჲ რაჲმე, ტკბილად თქმული მადლობად; გალობა არს ღმრთის მეტყველების მადლისა ხედვისა მქონებელი იყოს: გალობა არს კმა ავაჯიანი, შეწყობით აღტყვებული, თვინიერ ორღანოისა, გინა ორღანოთა და მწყობრითა: გალობა არს მართლ-მადიდებლობით ღმრთის მეტყველება, რომელი თავით თვისით იწვრთიდეს შეწირვასა ღვთისასა და სულისა სრულისა ვისმე (იხ. ლექსიკონი 45 გვ.)

შეთვისება, შესწავლა გალობისა, ანუ სიმღერისა ყურთა სმენით—ძველადგანვე ჩვეულებრივი საქმე იყო მთელ საქართველოში, როგორც სხვა ხალხებშიაც. ამ გვარად შესწავლილ სასიმღერო კილოებს ყველა პატივისცემით ეკიდებოდა და შეჩვეულ ყურთა სმენას უმჩნელებოდა შესწავლილი კილოების შეცვლა, ან დავიწყება. ძველი სასიმღერო ჯდა საგალობო კილოების შენახვას დიდათ ხელს უწყობდა თვით ქართველი ერის ცხოვრება: მრთელი მლოცველთა კრება საყდარში გალობდა ხოლმე წირვა-ლოცვის დროს, როგორც ბევრგან დღესაც. გარდა ამისა, ბუნებით მომღერალმა ქართველმა ერმა ძველის-ძველადგან თვითოეულ ჩვეულებას, თვითოეულ სამუშაოს და ხელსაქმეს საკუთარი სიმღერა შეუქმნა. ამ გვარად, ჭირში, თუ ღებინში, შინ, თუ გარეთ, გზაში, თუ მუშაობის დროს—ქართველი ყოველთვის მღერის. ჩვენ ზემოთ მოვიხსენიეთ (11 გვ.), რომ პირველში სამღვდელო-

ებამ საერო კილოებს მოუწყო საქრისტიანო საგალობელნი (ტექსტი) და საკერპოების ნაცვლად საყდრები აღაშენაო.

ამის უეჭველ საბუთს ხელში გვაძლევენ დღევანდელი საერო სიმღერები, რომელნიც პირველიდგანვე დედნად შექმნილან, ანუ საფუძვლად დასდებიან საეკლესიო საგალობლებს. ამ გვარ საერო კილოებად ჩვენ ვრაცხავთ დღეს— „ყურშაოს“, „ღმერთო, ღერთო მოწყალეო“-ს, „შაშვი კაკაბი“, „ბედზედ დაგნატრი, ბარათო“, „ვაჟ შენ, ჩემო თეთრობატო“, „დიდება“ და სხ. მრავალს.

ქართლში იმღერება ძველი საერო კილო:

„ვინცა კაცია, არნანო
ჩოხა ჯაჭვია, თარნანო
ქული ნაბდისა, არნანო
ჩაბალახია“.

ეს კილო წარმოადგენს ჭეშმარიტს დედანს საეკლესიო საგალობლისას წირვაზედ: „შენ გიგალობთ, შენ გაკურთხევთ, შენ გმადლობთ უფალო და გევედრებით შენ, ღმერთო ჩვენო“. სიმღერა „ბედზე დაგნატრი ბარათო“ არის დედანი საგალობელისა „მამასა და ძესა“...

ვინც ნამდვილის კილოთი იგალობებს, ან იმღერებს ერთ-ერთს ამ კილოთაგანს, ყველა შენიშნავს უეჭველს დამოკიდებულებასა მათ შორის. ესრეთსავე მსგავსებას შენიშნავს ყველა „რომელი ქერაბიმთასა“ და ზემოთ მოხსენებულ სიმღერებს შორის. ნუ დავივიწყებთ, რომ მოძახილი და ბანი, როგორც საეკლესიო გალობაში, ისე საერო კილოებში ერთი და იგივეა. მიზეზი ეს არის, რომ ქრისტიანობის მიღებიდანვე ქართველი ერი შეეჩვია წირვალაოცვის დრას გალობასა; მეფეთაგან დაწყობილი უკა-

ნასკნელ გლახ-კაცამდე ყველა გალობდა ეკკლესიაში. მეფეთა და დიდებულთა ოჯახებში ახალგაზდა ბატონი-შვილებს ძველადგანვე მიუჩენდნენ ხოლმე საუკეთესო მგალობლებს გალობის მასწავლებლად⁴¹⁾. ჩვენი საუკეთესო მგალობელნი ძველადგანვე კარგი საერო მომღერალნიც იყვნენ ხოლმე ყოველთვის, როგორც ამ ბოლოს დრომდე. მაგ. მღ. გრიგოლ კარბელოვი მგალობელი საუკეთესო მომღერალიც იყო; კახეთში საუკეთესო მომღერალი სოსიკო კოზმანიშვილი ძალიან კარგი მთქმელიც იყო ზოგიერთა საგალობელისა. დღესაც კარგი ქართული მომღერალი კარგი მობანეა ქართულის გალობისა. ყოველ მეჯლისზედ, თუ დიდს ოჯახებში, ჯერ უნდა საეკკლესიო გალობით დამტკბარიყვნენ, მერე საერო სიმღერით.

ჯერ ისევ წმ. ნინოს დროსვე ვპოულობთ საბუთს, რომ ქართველნი აღიდებდნენ ღმერთსა: „...ხოლო ქრისტეანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და აღიდებდეს ღმერთსა“... „და უმეტესად აღიდებდეს ღმერთსა“... „აღიდებდა ღმერთსა და თაყვანის სცემდა პატიოსანსა ჯვარსა“ და სხ.⁴²⁾ ქართლ-კახეთში „დიდება“ და გალობა ერთი და იგივე მნიშვნელობისანი არიან ძველადგანვე: ერთ ძველ კილოს კარი-კარს დასავლელად, შესაწირავის მოსაკრებად მღერიან დღესაც და „დიდება“ ეწოდება.

...„მყის იხმნა (მეჟე ვახტანგ გორგასლანმა) ეპისკოპოსნი სამეფოსა თვისისანი და სიმრავლე სამღვდელოსა მწყობრისა და წარავლინა სოფელსა წრომს, სადა იგი დაკრძალულ იყო მრავალ-მოღვაწე გვამი მის მოწამისა

⁴¹⁾ საქართ. სამოთხე 373 გვ. 810—815 წ. ილარიონ. ქართველი შიბარეს სასწავლებლად „მღვდელსა ვისმე მოხუცებულსა“...

⁴²⁾ იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 96 გვ.

(რაჟდენისა † 457 წ.) და ვითარცა მიიწივნეს მუნ და იხილნეს წმ. იგი ნაწილნი... აღმოიღეს მიერ სამარხოთ და აღიღეს მუნით და წარმოემართნეს გალობათა და ფსალმუნებითა⁴³).

„...აღვიღეთ გვაში მისი წმ. შუშანიკისა... ყოველი კრებულთურთ ფსალმუნითა სუფიერითა და მოვიხვენით წმიდასა მას ეკკლესიასა“⁴⁴). თვით ოხითანი (ტროპარნი) წმ. ნინოსი, რაჟდენისა, შუშანიკისა, სვეტიცხოვლისა და სხ. წმიდათა იმ თავითვე არიან შედგენილნი. თუ სადამდე თავისებურობას იჩენს ქართველი სამღვდელოება, ამას გვიმტკიცებს ვასილი დიდის „ჟამის წირვაზედ“ სახმარი საგალობელი („ყოველთა და ყოვლისათვის“ ნაცვლად) „ზეცით გამოჩინებულისა ქრისტეს მეუფისა. მსჯევრპლის შემწირველო ვარსკვლავო, ყოვლად ბოწყინვალეო, და განმანათლებელო კესარია კაბადოკიის ქალაქისაო, დიდო მღვდელთ-მთავარო ბასილი, ჩვენ ყოველნი პატივს გცემთ მეოხ-გვეყავ ჩვენ“, რომელიც არც ბერძნებს, არც რუსებს და არც სრმხებს არა აქვთ. ძველ სამწუხრო სძლის პირებში ჩვენ არა იშვიათად გვხდება წმ. მთ.-მოწ. გიორგის საგალობელი, რომელიც გიორგი მთაწმ. შემდეგ საგალობლებში არსად შეგვხვდებია, როგორც სხვა მრავალიც; აი ეს სძლის პირი: ხმა ა. „გიორგი მხედარი. მეუფისა დიდისა. წინააღუდგა. სამსჯავროსა მძლავრთასა. და სიმხნით შეურაცხყო სატანჯველი. და ყოველი საცთური მტერისა განაქარვა. და ღირსებით. გვირგვინოსან იქმნა. მაცხოვრისაგან. და ითხოვს მშვიდობასა და დიდსა წყალობასა სულთა ჩვენთათვის“. ფიტარულ სძლისპირთა

⁴³) იხ. საქ. სამოთხე 179 გვ.

⁴⁴) იხ. იქვე 192 გვ.

მიხედვით პასეკის 9 სძლისპირის „განათლდი, განათლდი ახალო იერუსალომ“... თანახმად იგალობება. „ქართლის ცხოვრება“ ხშირად გვარწმუნებს, რომ საქართველოს ეკლესიაში საღმრთო მსახურების დროს მწყობრი გალობა ატკობდა მლოცველთა სმენასა. თვით მეფეთაგან დაწყებული მთელი ქართველობა მტკიცედ იდგა სარწმუნოებაზედ და მრავალთა აღირჩიეს ტანჯვა-წამება. გვირგვინოსანნი მეფენი, მღვდელთ-მთავარნი, წარჩინებულნი და სხ. მრავალნი ღირს იქმნენ მოწამეობის გვირგვინისა. ამისთანა მამულიშვილებს სამღვდელოთა კრება მაშინვე უწესებდა დღესასწაულსა და უთხზავდა შესაფერ საგალობლებსა. ამის საბუთს გვაძლევს ჩვენ ბრძანება ქართლის კათალიკოზის სამოელისა (779—94 წ.) იოანე მღვდლის საბანის ძისადმი, რომლითაც ავალებს იმ ჟამად (786 წ. იანვრის 6, პარასკევ დღეს) წამებულის წმ. აბო ტფილელის ცხოვრების და მოწამეობის მოთხრობის აღწერასა. მღვდელი იოანე საბანისძე თანხმობით პასუხს მოახსენებს და შეუდგება საქმეს⁴⁵). აბოს საგალობლები სრული სხვადა-სხვა სამი კანონი, სამწუხრო და საციისკრონი, დაცულია „მიქელ მოდრეკილის კრებულში“⁴⁶). ამავე კრებულში ვიპოვეთ სრული საგალობელი კანონი პატრივად წმ. მოწამისა კონსტანტინე ქართველისა (22 ნოემბერს)⁴⁷) 338—340 გვ. ცხადია; რომ ქართველი სამ-

⁴⁵) ეს გრამოტა და პასუხი აბოს მოთხრობით მოთავსებულია IX საუკუნის «სვანურ» ტყავზედ ხელნაწერში, რომელიც დაცულია ტფილისის საეკლესიო მუზეუმში № 19. აბოს საგალობლები იხ. ქვეით.

⁴⁶) იხ. იოანე საბანის ძის მშვენიერი საგალობელნი. საქართ. სამოთხ. 348—350 გვ. და «სვანურ მანუსკრიპტში» № 19, გვ. და მიქელ მოდრეკილის კრებულში 176 გვ.

⁴⁷) ეწამა 853 წ. 10 ნოემბერს, პარასკევ დღეს. ამ დროსვე იოანე კათალიკოზმა დააწერა მისი დღესასწაული. იხ. საქ. სამოთხე 368 გვ.

ღვდელი, თუ საერო კაცი—თავის ახლად შედგენილ საგალობელს ამოუყენებდა ანუ ახალს, რომელსამე საერო კილოვს მსგავსს კილოს, ანუ უკვე წინად შემოღებულს და გავრცელებულს კილოს თანახმად მოაწყობდა. ამის საბუთს დღეს ყოველ საეკლესიო წიგნში შეხვდება მკითხველი ყოველ დასდებელს, სტიქარონს და სძლისპირს ზევიდან აწერია სათაური „კოლოს დედნისა“, როგორც ძველად; მაგ. მარხვანის პირველ დასდებელს „ნუმცა ვილოცავთ“ ზევიდან აწერია—„ეჰა დიდებული“. ეს იმას ნიშნავს, რომ პირველი დასდებელი უნდა ვიგალობოთ „ეჰა დიდებულის“ კილოზედ. ესრეთივე მსგავსება ზოგიერთ საერო სიმღერებში გვარწმუნებს, რომ ჩვენი საეკლესიო კალოები წარმოსდგნენ საერო კალოებიდან. როგორც საერო სიმღერები, ისე საეკლესიო თვითოფეული საგალობელი შესდგება რიგზედ სამი, ან ოთხი სხვა-და-სხვა კილოსაგან, რომელნიც ერთმანერთისაგან სასვენით განიყოფებიან. თუ სიმღერა, ან გალობა გრძელია, როგორც მაგ. აწდა პარველის, მეოთხე ხმისა და სხ. მაშინ წინა კალოები ტექსტის გვარად განიმეორებიან ჯერ-ჯერით, ზოგი ერთხელ, ზოგი ორჯელ და სამჯერაც. არიან ისრეთი საგალობელნიც (ცოტა წინადადებათაგან შემდგარნი), რომელნიც მხოლოდ სამი, ან ოთხი-სხვა-და-სხვა კილოსაგან შესდგებიან, მაგ. „ჯვარსა შენსა თაყვანისვსცემთ“, „წმიდაო ღმერთო“, „ნათელ მოხვედ“ და სხ. მაგრამ ისრეთი სიმღერები და საგალობელნიც არიან, რომლებშიაც მხოლოდ პარველი და გასათავებელი კალოები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, ხოლო შუა მუხლები შეადგენენ პირველი კილოს განმეორებას, მაგ. „ღმერთო, ღმერთო მოწყალეო“, „შაშვი კაკაბი“, „ვაჟ შენ ჩემო თეთრო ბატო“, „ყურშაო“, „ქონა“, „აღი-

ლო“; „შენ გიგალობთ“, „შენ ხარ ვენახი“, „მამასა და ძესა“ და სხ. აი ამ ყოველი საგალობლის შემადგენელ თვითოეულ კილოს საკუთარი წოდება აქვს ძველადვე მიჩემებული და საერთო ჭრელებად იწოდებიან. ზოგიერთა საგალობელში რომელიმე სიტყვა მეტია, მაგ. „აცხოვნე უფალო ერი შენი“, მაგრამ გალობით კი არ იგალობება იგი მეტი სიტყვა; ზოგ საგალობელს რომელიმე სიტყვა აკლია, მაგრამ გალობით კი იგალობება იგი ნაკლი სიტყვა, მაგ. „რაჟამს შთახედ საფლავად“...

მრავალნი საგალობელნი ორ კილოზედ იგალობებიან, ე. ი. მესურად, როგორც მიქელ მოდრეკილი გვამცნებს, მაგ. სძლისპირნი ა ხმისა—შობისა, აღდგომისა; ვ ხმისა „მოკვეთილი ჰკვეთს“ და სხ. ესრეთ საგალობელთა ორ კილოზედ გალობისათვის აი რა მშვენიერს საყურადღებო ცნობას გვაძლევს სახელოვანი მიქელ-მოდრეკილი თავისი კრებულით 49 გვ. ქ. სუკარქუნო, უკეთუ ერთსა სძლისპირსა ზედა რომელმე კილოჲ ერთი ორგვარად იყოს აღნიშნულ, ნუ უცხო გიხნ, ნუცა ურთიერთს წინამდღგომ, რამეთუ რომელმე მრავლისა ძლისპირისა ერთი კილოჲ ორ გვარად არს მესურად. ხოლო შენ რომელმე გინებს, ბრძანე, რამეთუ ორივე ჭეშმარიტ არს⁴⁸). არიან ისრეთი სძლისპირ-

⁴⁸) ეს წარწერა ან არად ჩააგდეს, ან მხარი აუქციეს ჩვენმა მეისტორიებმა—ბბ. ჟორდანიამ და ჯანაშვილმა. განა ამაზე ცხადად აზრის გამოთქმა და იქმნება? მერე მრავალ ალაგას ნაპირებზედ აწერია კრებულში „მესურნი“ სძლისპირებს, რომელნიც მართლაც დღეს ორ კილოზედ იგალობებიან. საიდან «სომეხური», სად «მესურნი»? საკვირველი არ არის ამ წარწერის შემდეგ? იქნება მათ თვისი აზრის გამოთქმის დროს სახეში იქონიეს ჩვენი ძველი ანდაზა «მოვიდა სომეხი, მოიტანა სხვა მეხი?» ქართულს საგალობლებში ორნაირ კილოზედ სათქმელნი საგალობელნი შეადგენენ ცალკე განყოფილებას, რომელსაც მიქელ-მოდრეკილი უწოდებს «მესურნი».

ნიც, რომელნიც სამ კილოზედ იგალობებინან; ეს მესამე კილო „იამბიკოს კილოა“ და დღესაც ვხმარობთ. ამის-თანა საგალობელნი არიან— „ლოცვამან ანა“, „სამხა-საქეობა სამებისა“ და სხ. ამ გვარი სხვა-და-სხვაობა ერთი და იმავე საგალობლის კილოებისა საერო სიმღერებშიაც მოიპოვება: „ღმერთო, ღმერთო მოწყალეო“, „ალილო“, „მუშური“, „შაშვი კაკაბი“ და სხ. ესრეთი ერთობა ჩვენს საერო და საეკლესიო კილოებსა შორის უფრო განმტკიც-დება, როდესაც ჯეროვანად შევისწავლით მაგ კილოებსა და მეცნიერულად შევიმუშავებთ. ჩვენ აქ მხოლოდ მო-ვიყვანთ იმ „ქრელებს“ რომელნიც წარმართობის დრო-დანვე საფუძვლად დასდებიან ჩვენ საერო და საეკლეს-სიო კილოებს; აი მათი სახელები:

1, კელმწიფე კილო,	13, ასამალლებელი,
2, ბოხუმი,	14, დიდი ასამალლებელი,
3, საქექენი,	15, ნოინი,
4, სამი საბრუნავი,	16, დაბანება,
5, მცირე სამი საბრუნავი,	17, ჩაბანება,
6, უცხო,	18, ჩაქანგული,
7, წინ თქმა,	19, შეყრილი,
8, დიდი წინ თქმა,	20, მრავალგვარი,
9, უსტაური,	21, ამონი,
10, ოინი,	22, ახაია,
11, მცირე ოინი,	23, ოდია,
12, ყოვლად წმინდის კი-
ლო,	24, დასდებლის კილო,

ამ ქრელებზედ თავის დროზედ ვრცლად მოვილაპა-რაკებთ შემდეგ.

VII

საკალობელთა თხზვა ქართულს ენაზედ ჰელადგახვე

ქართული ენა ქრისტიანობამდე იმდენად ყოფილა შემუშავებული, რომ საქრისტიანო საკალობლების წერა აღვილი იყო; ვისაც ჰსურს დარწმუნდე, ვურჩევთ გულ-დადებით გადაიკითხოს პეტრე ქართველის (ქაიუმელის) ცხოვრება და იქიდგან სცნობს⁴⁹⁾, თუ რა მდიდარი იყო მაშინვე ქართული ენა. ამას გარდა წმ. ნინოს ცხოვრება და ქართლის ცხოვრებაში ოდნავ ცვლილებით შეტანილი (64—102 გვ.) და ახალი ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“⁵⁰⁾, ცხოვრება და მოწამეობა: რაქდენისა, შუშანიკისა, გურანდუხტისა და სხ. მრავალნი გვარწმუნებენ, რომ ქართველთა ტომი ფრიად განვითარებული ერი ყოფილა იმ დროს დასავლეთ აზიის ერთა შორის. ჩვენ ვაცით, რომ წმ. ნინოს დროსვე დაწესდა რამდენიმე დღესასწაული, რომელნიც დღემდე წმინდათ აღსრულებიან ჩვენს ქვეყანაში: სვეტიცხოვლისა, ჯვარპატიოსნისა, წმ. ნინოსი (100 გვ. ქ.-ცხ.) და სხ.⁵¹⁾ ჩვე-

⁴⁹⁾ იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 101—103 გვ.

⁵⁰⁾ იხ. ე. თაყაიშვილის „სამი ისტორიული ხრონიკა“ და «ქრონიკები» თ. ჟორდანიასი 11—81 გვ.

⁵¹⁾ ამ დღესასწაულთაგან საბერძნეთის ეკლესიამ თავის სამარცხვიზოდ არც ერთი არ მიიღო ნაციონალურის ანგარიშებისა გამო. მაკ., ჯვარპატიოსნის დღესასწაული წმ. ნინოს დროსვე დაწესდა სულის წმიდის მოსვლის შემდეგ ოთხშაბათს (იხ. ქ.-ცხ. 1 ნაწ. 95 გვ.). დღეს ჯვარი პატიოსანი ასვენია ს. ქალაში და ეკუთვნის ამილახორის გორის მოურავის ოჯახსა და მისი დღესასწაული სწორედ სულის წმ. მოსვლის შემდეგ ოთხშაბათს სრულდება დღემდე.

ნამდებ მოაღწიეს მრავალთა საგალობელთა, რომელთაგან მკარედს მოვიხსენიებთ: სხვათა შორის ჩვენ ქართველთა გვაქვს საკუთარი საგალობელნი, წოდებულნი „არსების ხატად“⁵²), სადაც უფრო პატივცემულთა წმიდათათვის არიან მოთავსებულნი საგალობელნი სულ 36. აქედგან მოგვყავს რამდენიმე ნიმუში:

ჯვარისა: „ჯვარსა წმიდასა პატროხანსა, რომელსა აქებენ ანგელოზნი. და ძალნი ზეცათანი. ჩვენცა მათ თანა თაყვანის ეცემთ და ვადიდებთ და ვითხოვთ მისგან ხსნასა ყოველთა ვნებათაგან“.

სვეტის ცხოვრისა: „სვეტო ღვთივ აღმართებულთა თაყვანი გცემთ. კვართო საუფლოო და მირონო წმიდაო. ჯვარო ქრისტეს ღვთისაო. რათა მოსცე ძლევა მეფესა ჩვენსა. შენ მიერ ცხებიო გვირგვინოსანსა“.

ბასილესა: „ყოველთა სენთა საკურნებელად. შეცოდებულთა სულთა გამომხსნელად გამოსჩნდი. ყოველად სანატრელო ბასილი. საღმრთოსა მღვდელოობისა საუნჯეო. ევედრე ქრისტესა ღმერთსა. შეწყალებად სულთა ჩვენთათვის“.

ანდრეა მოციქულისა: „ანდრია მოციქული ვადიდოთ. რომელმან მოგვისვენა. ხატი ყოველად წმიდისა. და მით მოგვაქციენა წარმართნი თაყვანისცემად. მამისა და ძისა და სულისა წმიდისა“.

ნინოსა: „უნათლისმცემლე ცხოვართა განბნეულნი. ვითარცა მწყემსმან კეთილმან შეჰკრიბე. და მიგვარნე ქართველნი ღმერთსა. მათსა დედაო წმიდაო ნინო. ევედრე შეილთა შენთათვის ქრისტესა ღმერთსა“.

⁵²) ამ საგალობელს თავში უწერია: „ეს არსების ხატი ზეცით არა აქვს, ქართლში თქმულია და ამისთვის არ დავაგდევითა. იხ. ჟამნი 1889 წ. გამოც. 76 გვ.“

ამას გარდა, ჩვენამდე მოაღწიეს შიო მღვიმელისაგან შეთხზულთა ორმა ოხითამ (ტროპრებმა), რომელნიც იპოვებიან დღესაც მრავალ ძველ ხელნაწერებში და დაბეჭდილ არიან „საქარა. სამოთხეში“. 202 გვ. თქმული წმ. და ნეტარისა შიოს მიერ, რომელსა მარადის იტყვიან ოხითად მკვიდრნი მის (შიო მღვიმის) მონასტრისანი. ოხითა. ი, გ.ი. „კურთხეულ ხარ შენ ყოვლად წმიდაო ღვთისმშობელო ქალწულო, დედოფალო მარიაო, რამეთუ განხორციელებითა შენგან ქრისტეს ღვთისათა სოფელი განთავისუფლდა ცოდვისაგან და ყოველნი ზიარ ვიქმენით ანგელოზთა და უბრწუნელებასა ღირს ვიქმენით და სამოთხე მოვიღეთ. შენ გვევდრებით, დედაო ნათლისაო, დიდებულო, ნათლისმცემლისა იოანეს თანა დიდებულისა, მეოხებად ნუ დასცხრები წინაშე სამებისა წმიდისა ჩვენთვის, რომელნი ესე ვითხოვთ შენგან წყალობასა“. ესე მუხლი ოდეს პირველადვე ქვემოთა შინა ქვაბსა იყო და გამოუჩნდა მას წმ. ღვთისმშობელი ნათლისმცემლისა თანა, მაშინ გამოთქვა და უკანასკნელ მისცა მოწაფეთა, რათა ისწაონ და ყოველთა ლოცვათა უკანასკნელ იტყოდინ წინაშე ხატსა ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობლისასა, ლიტანიად რა შევიდენ ეკლესიასა შინა მისსა. ხოლო ოდეს განსრულდა ეკლესია წმ. სამებისა, მაშინ ესე ოხითა გამოთქვა. ოხითა. ა, გ.ი „გარე შეუწერელსა და უცვალებელსა სამებასა სამგვამოვანსა, დაუსაბამოსა მამასა და ძესა და სულსა წმიდასა ერთღვთაებასა განუყოფელსა და შეურევნელსა გვევდრებით უღირსნი ესე მონანა შენნი და თაყვანის გცემთ. სახლი ესე სიწმიდისა შენისა დაიცევ უკუნითი უკუნისამდე და საკურთხეველი ესე, რომელ მოგვმადლოე, მადლითა შენითა დაიცევ ყოვლისავე კვეთებისაგან, დაურღვეველად ძრვი-

საგან, დანთქმისა და ცეცხლისა და ზედა მოსლოვისაგან სულთა უკეთურთასა და მათგან აღძრულთა ბარბაროზთა, მეოხებითა უქორწინებელისა ღვთისმშობლისათა და დიდებულთა ანგელოზთათა და წმიდისა ნათლისმცემლისათა, სიმრავლესა თანა ყოველთა წმიდათა შენტასა და გვაცხოვნენ ჩვენ უფალო სახიერო აღლილოჲა“. და უბრძანა (წმ. შიომ), რათა ამას ოხითასა ყოველთა კვირიაკეთა დღეთა მწუხრითა იტყოდინან სხვათა ოხითასა თანა ⁵³)

მიქელმოდრეკილის კრებულში ჩვენ ვიპოვეთ სამი საგალობელი სრული კანონი, წმ. აბოს პატივად შეთხზული სხვა-და-სხვა პირთაგან. მოგვყავს სანიმუშოდ ორი საგალობელი, რომელთა მთხზველი, ჩვენის ფიქრით, არის მღვდელი იოანე საბანისძე: „თვესა იანვარსა, ¹¹, ხსენება ღვაწლითა შემოსილისა უძლეველისა მოწამისა ჰაბოისმაიტელ ყოფილისა ქართველისაჲ:

ოხითა კმა ² გი „გიხაროდენ გამოორჩეულო, მადლისა მიერ ღვთისა მამისა, და ძისა. მხოლოდ შობილისა მიერ წოდებულო, სულისა წმიდისა განბრწყინებულო ზეცას უხორცოთა გუნდსა თანა შეერთებულო, მოწამეთა. და მართალთა შორის ქებულო, ეკკლესიათა. შვენიერო სამკაულო. მარტვილთა სიქადულო. მეფეთა სიხარულო, მორწმუნეთა შემწეო, ახოვანო მოღვაწეო აბო. ღმერთსა. ევედრე აწ, მონიჭებად სულთა ჩვენთა დღეს დიდი, წყალობაჲ“. დასდებელი უფალო ღაღადყავსა ზედა: „განჰკაფე გვაში შენი წმიდაო მარხვითა და განსწმიდე სული შენი. მაშინ მადლითა. ღვთისა მიერითა აღივ-

⁵³) იხ. საქართ სამოთხე 252 გვ. და ჩემი ხელ-ნაწერი „ცხოვრ. ღირს. შიომღვიმელისა“. ბოლოს.

სე. და მიჰრბიოდე წამებად. ვითარცა ზვარაკი. შესაწირავდ ღვთისა მრგვლიად დასაწველად. და აღიარე კადნიერად. მძლავრთა წინაშე და სახელსიდედ. ქრისტიანედ და სთქუ. არაჲ მეშინის ტანჯვათაგან თქვენთა უღმრთონო და თაყვანის ვსცემ. ღმერთსა ჩემსა სამებით ცნობილსა და ერთარსებით დიდებულსა⁵⁴⁾ შემდეგ იმავე კრებულში ვიპოვეთ წმ. კონსტანტინე მთავრის საგალობლებს: „ნოემბერსა კბ, წმიდისა მოწამისა კონსტანტი ვახაჲსა ქართველისა მოწამისაჲ“. უფალო ღალადყავსა ზედა დ, გი. რომელმან ედემს შინა ოდესმე⁵⁵⁾ „ვითარცა მზოიყვანეს წინაშე. უსჯულოჲსა მძლავრისა. ძლიევა შეშოხილი. მოწამე ქრისტესი. წმიდაჲ კონსტანტი. ხოლო იგი განუმზადებდეს. საფრხესა რათა დააბრკოლონ. გზისა მისგან ჰეშმარიტისა. რამეთუ არცა პატივითა. არცა გინებითა და ჰირითა. განეშორა. სიყვარულსა. ქრისტესსა. არამედ სიხარულით მოუდრიკა მახვილსა ქედი დასთხინა. სისხლნი თჳსნი. რომლისათვისცა. გევედრებით. მეოხებითა მისხთა მაცხოვარ. აცხოვნენ სულნი ჩვენნი“. (მესამე მუხლი).

⁵⁴⁾ იხ. მიქელ მოდრეკილის კრებული 176 გვ.

⁵⁵⁾ ესე დედანი: „რომელმან ედემს შინა ოდესმე. ხეთ იგი საცნაური. აღმოაცენე. შორის ნერგთა მისთა. ეკკლესიასა შინა ქრისტე. ჯვარი შენი აღაყვავე. რომელმან მოეც. სოფელსა მშვიდობა არამედ. მაშინ მოაკვიდნე ჯდსა მის ჰამითა ადამ. ხოლო აწ. განაცხოველე სარწმუნოებითა ავაზაკი. რომლისა ზიარად. მოტევებისა მიჩინენ ჩვენ ქე მაცხოვარ. რომელმან ივენე ჩვენთვის. და დახსენ შური იგი მტერისა. და ღირს მყვენ ჩვენ ყოველნი. შენსა ზეცისა სასუფეველსა“, დღესაც მრავალ „სძლისპირებშია“ მოქცეული, როგორც სხვა საგალობელთა დედანი ძველებზე, და ამიტომ ერთ დიდ საბუთთაგანს შეადგენს ჩვენის გალობის სიძველესას.

„ადბსა. რომელმან წინადასწარ მოა... „შენ რომელ-
წყაროდასა მისგან ცხოვრებასა ასუა). და მშურალად იწ-
როდასა. მის გზისა მოგზაურთა. ფართოებად შეიწყნარებ
რომლითა წმიდაჲ კონსტანტი გვირგვინოსან იქმნა“. (მე-
ორე მუხლი მეცხრე სძლისპირებისა)⁵⁶)

არსენ კათალიკოზმა (925—987 წ.) სხვათა შორის შეად-
გინა წმ. ნინოს პატივად სრული სამწუხრო და საციცკრო
მშვენიერი კანონი, რომელიც 1805 წ. მოსკოვში დაბეჭ-
დილ სადღესასწაულოშია მოქცეული ვარლამისაგან. სა-
ციცკრო სძლისპირთა კიდურ წერილობას აქვს „ქებით
უგალობ სასოსა ჩემსა ნინოს არსენი“. დასდებელი კმა.
დ. მსხუნაჲ: „აღზრდილი უბიწოებით. მტკიცე სარწმუ-
ნოებითა მოძღვარი ქართლისა სანატრელი ნინო. მხევ-
ლი ყოველთა მხსნელისა. რომელი კვალსა მისსა. შეუდ-
გა სიხარულით. და უქადაგა ყოველთა. ძალი ღვთაებისა.
და ასწავებდა ერსა. განყენებად. კერპთა მათგან უსუ-
ლოთა. და უჩვენა გზა ჭეშმარიტი“. სტიქარონი: „ნელ-
საცხებელისა კუალთა. შენთასა, ქრისტე. სიძეო მშვენი-
რო მისდევდა ღირსი. და ნეტარი მხევალი. ტრედი უმან-
კა. გვრთი მშვენიერი. და მერცხალი ხმა ტკბილი. და
სურნელება შენი იყნოსა. და უქადაგა ერთა. სახელი
შენი. ხმა მალლად უბიწოთა სულითა. ნინო ნეტარმან.
და ყოველთა ღვთაება შენი ასწავა“. (მეორე მუხლი).

სძლისპირი დ: „ღმობოფრ ახლოვან. იყავ ბრძენო გუ-
ლითა. არა გრცხვენოდა. ქადაგებად ქრისტესა. პართნი
აღავესენ. სასწაულთა ელვითა. გაიანე. და რითსიმე ძღვნად
მიუბყრენ. ქრისტესა ხოლო. მან შენ ჩვენთვის დაგმარ-
ხა“. სძლისპირი ს „გი მეფობაო ქართველთაო იხარებდ.

⁵⁶) იხ. მიქელ მოდრეკილის კრებული 358-339 მგ.

რამეთუ ნინო დაგადგა შენ გვირგვინი. ქრისტეს მიერი. ზოგადი კრება ყავ დღეს. რამეთუ მოციქული ჩვენი მოგვიწოდს. ტაკუკითა წმინდითა გვისტუმრებს ჩვენ⁵⁷⁾.

მიქელ მოდრეკილის კრებულში ვიპოვეთ. იოანე მტბევარის მიერ შეთხზულნი საგალობელნი: 25 დეკემბერს, ქრისტეს შობისა. ოთხითა ხმა. ა: „საიდუმლო გამოუთქმელი დღეს ბეთლემს განცხადნა. რამეთუ სიტყვა ღვთისა პირველ ხილული ღვთის მხილველთა მას შინა იშვების ხორციითა. უსძლოსაგან ქალწულისა, და სახვევლითა შეიხვევის ადამის შემოქმედი. ამისთვისცა იხარებდით ცანი მალაღნი და გალობდინ ქვეყანა, დაჰბერეთ ნესტვსა საფუძველთა სოფლისათა და განსცხრებოდენ ზღვა ოხრითურთ და ყოველი რა არს მას შინა. მწყემსნი ზეცისა მგალობელთა თანა ერთობით აქებდით და მოგვთა თანა სამეუფოსა ძღვენსა შესწირევდით. წარმართთა ერნო მეუფისა და ერთობით ყოველნი შესხმითა მით სულიერითა უღალადებდეთ ჩჩვილად შობილსა. ახალსა ყრმასა ჩვენთვის და ღმერთსა საუკუნეთა შემოქმედსა და ესრეთ ვიტყოდით გამოუთქმელო ქრისტე ღმერთო დიდება შენდა“⁵⁸⁾. 1 იანვარს. სხვანი დასდებელნი ღმერთ შემოსილისა ბასილისნი. უფალო ღალადყავსა ზედა ხმა ბ. სიტყვა თანა აჩსი დაუ... „საღმრთოა სიბრძნითა აღივსე ღმერთ შემოსილო და ხმა მალღად ჰქუხდი კიდეთა სოფლისათა გამოუთქმელთა საიდუმლოთა სიღრმეთა ბრძენო, რამეთუ ძალმან სულისა წმიდისამან დაჰბერა ნესტვსა ენისა შენისასა და ჰმეტყველებად კმასა მზისა უბრწყინვალესსა, რომლითაცა განაბნიე ნისლი იგი

⁵⁷⁾ იხ. ხელნაწერი „ცხოვრ. და მოქალაქობა.... წმ. ნინოსი“ 58—73.

⁵⁸⁾ იხ. კრებული 47 გვ.

წვალებისა და განანათლენ ცისკიდენი ბასილი ნეტარო“⁵⁹),

თუ რა მშვენიერი დამთავრებული ქართული ენით არიან ძველ დროდანვე აღწერილნი აღდგომის საგალობელნი ქართველ მამათაგან და გამოთქმულია მათში მკაფიოდ დოღმატნი მართლ-მადიდებელის ეკლესიისა X საუკუნეზე ბევრით აღრე, მოგვყავს მიქელმოდრეკილის კრებულიდანვე (370 გვ.) მრავალთაგან ერთი დასდებელი აღდგომისა **ა** ხმისა: **სიტყვა დაჟ...**

„სიტყვაჲ პირველ ჟამთა შობილი. უდედოდ. მამისაგან მალლისა. არსებაჲ უსხეულოჲ. გამოუთქმელი ძლიერებაჲ. აუგებელი ბუნებაჲ. თვითებაჲ დაუბადებელი შეუხებელია ხორცითა გამოჩნდა ქვეყანასა. და ხორცითა ვნებადითა. მიეცა ვნებად უვნებელი ვნებულთათვის. ჯვარსა დაემსქვალა ჩვენთვის უცოდველი. ლახვრითა მოიწყულა უბიწოჲ კრავი ღვთისა მალლისა. რომლითა გვესხურა ჩვენ სისხლი და წყალი. განმწმედელი მწინკვლსა მას ბრალთა ჩვენთასა“.

როგორც მოვიხსენეთ არა ერთხელ, ქართველნი მამანი არ დაკმაყოფილებულან უცხო ენათაგან ნათარგმნ საგალობლებსა და თითონ უთხზავთ საგალობელნი ყოველი შემთხვევისათვის, მაგ. მიქელმოდრეკილის კრებულის 377 გვ. მოყვანილია: დასდებელნი წმიდისა აღდგომისანი ქართულნი, უფალო ღაღადყავსა ზედა ხმა **ა** მოძიებად წ... „მოქადულო. დაჰხსნდა ზვაობით სიქადული. ამპარტავანებისა შენისა. მძლავრო. რომელმან იზრახე დასაბამსა. მსგავსებაჲ მაღალსა მას დაუსაბამოსა. სილაღით. ჰვანებდი რაჲ დადგმასა საყდართა სუეტთა

⁵⁹) იხ. იქვე 116 გვ.

ზედა ღრუბელთაჲსა. და გარდამოჰვარდი. ვითარცა ელვაჲ
ზეცათ. დაჰსნდა და მოგელო ფლობაჲ შენი. და უფს-
კრულსა ბნელისასა. სრულიად დაგნთქა უკვდავჲან. იესუ.
მაღალმან მეუფემან რაჟამს ცხოველი მოკვდა ხორცითა.
და ჩვენ მოკუდავნი განმაცხოველნა“. და სხ.

422 გვ. „უგალობდითსა იამბიკონი, ყოველსა მუ-
ხლსა მ შეტყუებაჲ არს, მ ჯერ იბ, თქმული ორმოცისა.
ათისა ეჭესასისა ერთისა (ხუთისა) და ოც-და-ათისანი. ხოლო
შენ, ფრთხილო, გულის სმა ჭყავ, და ჩემ წოდვილისათვის
ლოცვას ყავ“.

უძლეველთა და... „უბიწოთა მით. ვნებითა ქრის-
ტე ღმერთო. განჰკურნენ მხსნელო. ვნებანი სოფლისანი.
რაჟამს ხორცითა. აღჰმალლდი ჯუარსა ზედა. დაეც სიმა-
ლღეჲ. მტერისა მაცდურისა. და აღადგინე ბუნებაჲ კა-
ცობრივი“.

იამბიკოს ლექსით საგალობელთა წერა ჩვეულებრი-
ვი საქმე იყო ქართველ მამათაჲს იმავე თაფით. ზემოთ
წარწერაში მიქელ მოდრეკილი გვიხსნის იამბიკოს ლექ-
სის ზომასა. მთელ სძლოს პირში სამოცი მარცვალია
5 X 12, ე. ი. ხუთი სტრიქონიდან შესდგებაო და თითო
სტრიქონში თორმეტი მარცვალია. მართლაც, იოანე პე-
ტრიწის, არსენ კათალიკოზის (მულმხისის ძე), ნიკოლოზ
ტფილელის (ორბელიანის), ანტონ კათალიკოზის, იოა-
ნე ოსესძის, ამბროსი ნეკრესელის, გაიოზ მთ.-ებისკაძე-
სის, დავით რექტორის და სხ. იამბიკოს ლექსით მწე-
რალთა ნაწერ იამბიკოებში ეს ზომაა დაცული: ტაფი
შესდგება ხუთი სტრიქონიდან, სტრიქონში თორმეტი
მარცვალია. თვით იოანე დამასკელის მიერ შეთხზულნი
იამბიკონნი—საგალობელნიც არიან მოყვანილნი მიქელ
მოდრეკილის კრებულში (65 გვ.). ზემოთ მოყვანილის

სძლისპირის მთხზველი—ავქსონი თავის სახელს რიცხვე-
ბით გვაგებინებს: ორმოცი (მ), ათი (ი), ექვსასი (ქ) ერ-
თი (ა) (უნდა იყოს ხუთი—ე), ოც-და-ათი (ლ), ანუ მი-
ქელ მოდრეკილი.

447 გვ. უგალობდითსა ყოველსა მუხოსა **ღ** შეტ-
ყუებაჲ აქვს. **მ** ჯერ **იბ**. იამბიკონი, თქმულნი ნეტარი-
სა აქანუ მისხსასისა. **ჟ** ფრთხილო, გულის ხმაჰყავ და ჩემ
ცოდვილისათვის ლოცვა ყავ, მღვდელი ღვთის მგალობ-
ბელი. საღმრთო მან ნისლმან... „ჩემთვის დაადგრა ქალ-
წულისა საშოსა. მეორე მიზეზი ყოველთა მიზეზთაჲ. რა-
მეთუ მიხილა ქმნული ხატად თვისა. მტერისა დაცემუ-
ლო. თანა მოდგამ მექმნა ვნებითა ვნებულსა. და კვლად
აღმადგინა“.

ოხითა არჩილ მეფისა ხმა **ა**. „სიბრძნისა ზეცით მო-
მღებელმან სიბრძნე იგი ცრუ სჯულთა განაცოფე და
საქიქელ ჰყავ მათი იგი ამო მსახურება. და დაიკალ მი-
სთვის რომელი ჩვენთვის დაიკლა ჯვარსა ზედა. და მე-
ფობისა წილ საწუთოსა. იშვებს საუკუნოდ განღმრთო-
ბილი არჩალ. სამგზის სანატრელო მეფეო. მეოხ გვეყავ
სულთა ჩვენთათვის“.

ოხითა ლუარსაბ მეფისა, ხმა **დ**. „იშვებდ დღეს ქვე-
ყანა ქართველთა დღესასწაულსა. დიდისა ამის მეფისასა
რამეთუ. ქრისტესთვის მრავალფერნი ტანჯვანი მოითმინ-
ნა. და წარმავალისა მეუობისა დამტევებელმან. წარვალი
სიძლიდრე სუფევისა მოიგო. მოწამეთა შორის საჩი ნომან
ლუარსაბ. და აწ მეოხ არს ჩვენ მაქებელთა მისთაჲვის“.
გერონტი სოლოლაშვილის „სძლისპირიდან“. ეს ტროპები
დღესაც არ არიან დაბეჭდილნი.

მაშასადამე, დააწესებდნენ თუ არა რომელსამე დღე-
სასწაულს, ქართველთა სამღვდლოება მაშინვე შეადგენ-

დნენ ხოლმე შესაბამს საგალობლებსაც. წმ. აბო ტფილელის ცხოვრება და მოწამეობა (786 წ.) ისრეთის ცოდნითა და მოხერხებით არის შედგენილი აბოს თანამედროვეთაგან (მღ. იოანე საბანიძისაგან), რომ მისს ბადალს საბერძნეთის მაშინდელი სასულიერო მწერლობა ერთსაც ვერ წარმოადგენს. ამისთანა ღირსსახსოვარის მარტიროლოგიის შემდგენს განა გაუჭირდებოდა საგალობლებიც მაშინვე შეედგინა? წერა-კითხ. გამავრც. საზოგად. წიგნთსაცავშია დღეს ერთი ძვირფასი „საგალობელთა“ კრებული (მიქელ მოდრეკილისა 955 წ.), სადაც მოთავსებულია მეცხრე—მეათე საუკუნეში და უფრო ადრეც შედგენილნი ქართველ მამათაგან მრავალი საგალობლები, მწუხრ-ცისკარზედ სახმარნი, აჭრელეულნი სამგალობლო ნიშნებით სტრიქონზედ და სტრიქონ ქვეშ. ვინც ამ საგალობლებს გულდადებით გადიკითხავს და შეისწავლის, იგი მადლობას არ ეტყვის ვეთიმეს და გიორგი ათონელ მამებს, მთარგმნელებს, რომელთაც უგულვებელს ჰყვეს ძველი საკუთარი საგალობელნი და მათ ნაცვლად ბერძნულიდგან ხელახლად გეითარგმნეს, ანუ ასურულიდგან და ებრაულიდგან ძველი თარგმანები ისევ ბერძნულს შეამოწმეს. მაგალ., კრებულში მოთავსებულია მღ. იოანე საბანიძისა, სტეფანე ჭყონდიდელისა, იოანე და სტეფანე მტბევართა, არსენი კათოლიკოზის (925—987 წ.), იოანე მინჩხის, იოანე ქონქოზის ძის, სტეფანე ჭყონდიდელის, იოანე მინეტისა, იოანე მესვეტისა, იოანე განძელისა და სხ. შედგენილნი საგალობელნი, რომელნიც ცხადათ გვარწმუნებენ, რომ ქართული ენა მაშინვე დიდათ შემუშავებული ყოფილა, იგივე საგალობელნი გვარწმუნებენ, რომ საქართველოს ეკკლესია იმ თავითვე ყოფილა დამოუკიდებელი, ფვითმყოფი; ხო-

ლო სამღვდელოება სხვის ინაბარა და ხელშემყურე არა
ყოფილა ეხლანდელებრ. სამღვდელოებას ძველადგანვე
უთხზავს, ეგნატე ღმერთშემოსილის მიხედვით († 107 წ.),
მრავალნი აკროსტიხონნი, ორ გუნდად საგალობელნი და
ფსალმუნებთან ერთად უგალობნია წირვა-ლოცვის დროს.
ფრიად საყურადღებოა მეჟე დავით აღმაშენებელისაგან
შეთხზული მწვენიერი „გალობა სინანულისა“, რომელიც
არაფრით არ ჩამოუვარდება ანდრია კრიტელისას.

მიქელ მოდრეკილი და იორდანე შესანიშნავნი მგა-
ლობელნი არიან IX—X საუკუნეში. მიქელ მოდრეკილ-
მა აქა-იქა საქართველოში გაფანტულნი სამწუხრო და
საციხკრო საგალობელნი ერთად შეჰკრიბა და ერთ წიგნ-
ში მოაქცია; მაგ საგალობელთა ავქსონნი კარგი მგალო-
ბელნი ყოფილან: მათ შეავსეს ყოველივე ნაკლი საეკ-
კლესიო საგალობელთა (ტექსტი), ე. ი. ანუ თვით შე-
თხზეს, ანუ სთარგმნეს. თუ იგინი გალობის კარგი მცო-
დნენი არა ყოფილიყვნენ, საგალობელთა შეთხზვა შეუ-
ძლებელი საქმე იქნებოდა მათთვის. ხოლო გალობა შე-
მუშავებული და გავრცელებული ყოფილა იმდენად, რომ
მიქელ მოდრეკილი დიადს შრომას კისრულობს: თავის
უზარ-მაზარ საგალობელთა კრებულს მთლად სამგალობ-
ლო ნიშნებით აჭრელებს; ეგ ნიშნები წინათვე შემოღე-
ბული ჰქონია ქართველ სამღვდელოებასა. მგალობლის
იორდანეს მიერ აღწერილი „ალავერდის სძლის პირი“ ისე-
თივე ძვირფასი განძია საქართველოს ეკკლესიისათვის,
როგორც მიქელ მოდრეკილისა, ეგრეთვე გალობის კი-
ლოს აღმნიშვნელი ნიშნებით აჭრელებული. მესამეძვირ-
ფასი საგანძური არის ფიტარეთის საგალობელი (სძლის
პირი), სადაც ჩამოთვლილნი არიან ქართული „ჭრელე-
ბი“, რომელთაგან შედგენილ არიან საგალობელთა კი

ლოებო, აქვე რამდენიმე საგალობელი (დედანი) დანაწი-
ლებულია შემადგენელ ქრელებზედ. ეს სამი საგალობელი
ხელნაწერი ყოველ გალობის მკოდნეს დღეს ფრთებს
ასხმენ და უპტიკლებენ სასოებას, რომ ქართული გალო-
ბის დაკარგვა შეუძლებელიდა, უკეთეს სამღვდლოება
ხელს მოუმართავს ამ წმიდა საქმეს. არა ნაკლებ ძვირ-
ფასნი არიან—ვინმე იოანე მონაზონისაგან XVII საუკუ-
ნეში აღწერილი პატარა სძლისპირის წიგნი და არხიმან-
დრიტ. გერონტისაგან 1785 წ. აღწერილი სძლისპირნი.

ხუთივე ხელნაწერი ერთი მეორის ნაკლს ავსებენ
და შეიძლება დაქვემდებარებითა ვსთქვათ, რომ სრულს ქარ-
თული გალობის კრებულს შეადგენენ. ესლა ჩვენ ვეც-
დებიან დავამტკიცეთ შემორე ხსენებულ საგალობელთა
შემწეობით, თუ დღევანდელი ქართლ-კახური (კარბელა-
ანთ კილო) და გელათურ ლეჩხუმური საეკლესიო გა-
ლობა რავდენად წმინდათ და ხელუხლებლად არიან და-
ცულნი.

VIII

ქართული გალობის კილოები ძველნი არიან.

ჩვენი ქართული საეკლესიო გალობის კილოები და-
ცულნი არიან წმინდათ დღემდე — ძველის-ძველადგან. ამის
დასამტკიცებლად ჩვენ არ ვკმარობთ იმ საბუთებს, რო-
მელნიც ზევით გვქონან მოხსენებულნი. ძველად, იოანე
დამასკელამდე, ყოველი საგალობელი საზოგადოდ იყო-
ფებოდნენ ოთხად და ოთხ უმთავრეს ხმებზედ ოგალობე-
ბოდნენ. მაგრამ ზოგიერთა მონასტრება განსაკუთრებუ-
ლი კილო ჰქონდა შემუშავებული, როგორც შემდეგ
ჩვენში, ამ გვარად საეკლესიო მსახურებამ შექმნა უმ-

თავრეს ოთხ ხმასთან ერთად სხვა რამდენიმე მეორე ხარისხოვანი ხმებიც. დღესაც ჩვენ საგალობლეში ხშირად შეხვდებით მხოლოდ ოთხი ხმის საგალობლებს, ასე რომ უხლანდელი 4, 5, 6 და 7 ხმების ხსენება არსად არის. ამისი საბუთია აღდგომის 8 ხმის დასდებულის ძველი თარგმანი, 4 ხმად აღნიშნული დღესაც მრავალ ჩვენ საგალობლებში (იხ. შეშდევ); ესეც ფრიალ დიდი საბუთი, რომ იოანე დამასკელამდე საქართველოს ეკლესიას ჰქონია აღდგომის რვა ხმის საგალობელნი სახმარებლად. მე რე ვან იცის, იქნება ეგ საგალობელნი თავდაპირველად სირიულ ენაზედ, ან ქართულ ენაზედ იყვნენ, ან ქართულ ენაზედ იყვნენ დაწერილნი და ბერძნულად გადათარგმნილნი, რომელსაც XI საუკ. გიორგი მთაწმინდელმა შეუთანასწორა მთელი პარაკლიტონი?? ამ კითხვამდე მიგვიყვანა ჩვენ ქართული ხელნაწერ „სძლისპირთა“ შედარებაში.

შედარებითი სქემა საგალობლებისა სხვა-დ-სხვა ხელნაწერ „სძლისპირებში“:

		რ ე ა ხ მ ა ნ ი:								
		1	2	3	4	5	6	7	8	სულ.
№ 1, მღ. მონაზონის იოანე გაბაშვილის სძლისპირის ხელნაწერი 1779 წ.	საცისკრ.	74	71	39	83	27	48	32	72	446
	სამწუხრ.	7	20	6	12	8	9	4	14	80
№ 2, არხიმანდრიტის გერონტი სოლაღაშვილის სძლისპირი ხელნაწერი 1785 წ.	საცისკრ.	77	61	38	101	28	52	33	75	465
	სამწუხრ.	15	14	8	9	7	9	6	19	87

№ 3, მღ. მონაზონის იოანე ხელნაწერი XVII საუკ.	საციხკრ.	142	128	70	197	50	96	59	145	887
	სამწუხრ.	27	17	8	17	9	11	7	17	113
№ 4, ფიტარეთის «სძლისპირი» XVIII საუკ. გასულს ნაწერი.	საც.	140	140	73	165	33	66	63	140	820
	სამწუხრ.	10	10	7	8	5	7	4	11	62
№ 5, ალავერდის ტყავზედ ხელნაწერი «სძლისპირი» X საუკ. (სრული არ არის)	საციხკრ. ⁶⁰ .	181	178	172	329	154	165	176	331	1686

ეს სძლისპირნი როგორც რაოდენობით, ისე ტექსტის შინაარსით (რედაქციით) განსხვავდებიან. რასაკვირველია ალავერდის, ფიტარეთის და „იოანე მღ. მონაზონის“ სძლისპირნი ძველები არიან. სიმრავლე ამ ხელნაწერებისა გვიმტკიცებს გიორგი მთაწმინდელამდე ეკკლესიაში სახმარ საგალობელთა სიმრავლესა—სიმდიდრესა: აქ მოიპოვებიან ისეთნი სძლისპირნი, რომელნიც მიქელ მოდრეკილის „კრებულში“ დედნებად არიან აღნიშნულნი. გიორგი მთაწმინდელისაგან შემოდებული „სძლისპირთა“ კრებული მეტად ღარიბია საგალობელთა რაოდენობითაც და ტექსტითაც. ჩვენის ფიქრით, მომეტებულნი სძლისპირნი არიან ის საგალობელნი, რომელნიც იოანე დამასკელის „კრებულში“ (პარაკლიტონში) არ მოჰყვნენ, თუმცა დღემდე იხმარებიან. ჩვენში და იწოდებიან გერებად, როგორც ძველად. საეკკლესიო მუზეუმის ტყავზე დიდ ხელნაწერი სვინაქსრის (№ 139/38) გვერდებზე ვკითხულობთ: 47 გვ. „წმიდანო მამანო! ამას დღესა (10 ნოემბერსა) დალაცა თუ ბერძენნი არა დიდად დღესასწაუ-

⁶⁰) ფიტარეთის და ალავერდის ხელნაწერ სძლისპირთა ანგარიში (ნულები) ეკუთვნის მღ. ვ. კარბელაშვილს.

ლობენ, არა რაა არს ყენება, რათა ჩვენ ვდღესასწაულ-
ლობდეთ, რამეთუ ჩვენ პირველითგან ესრეთ გვაქვს ჩვე-
ულება“. შემდეგ ფურც. 315 „ესე უძილისპიროდ გვე-
თარგმნეს (ე. ი. უდედნოდ) და უგემურად მოვიდოდა
ბერძნულად თვით აკაჯხნია და მათ იციან და ჩვენ თუმცა
ავაჯი დაგვედვა, ვინ დაისწავლიდა? აწ შეწვევითა ღვთი-
სათა ძილისპირსა ზედა (ე. ი. დედანზედ) ვთარგმნეთ,
რადგა ძილისპირი მოუვიდოდა, რომელ ძველთაგან ვიჩიოთ,
იგი ევრეთ ითქმოდის და სხვა ძილისპირსა ზედა, რომ-
ელიც იყოს ბერძნულად დ გი (ე. ი. დ გერი) არს
ესე... წაედ? ეძიებდი, რვათამცა ხმათა შინა არს და კმა
არს ჩვენდა, თუ არა ამას გვერდსა (თუ გერსა?) ოთხასი
წელი უფრო ახსოვს“⁸¹).

და დაუტევა ჩვენი ძველი დედნება—სძლისპირები.
ხალხი თვით ბერძენთა და რუსთა ეკკლესიაში სრულიად
არ იხმარებიან. რუსეთის ეკკლესია ფრიად ღარიბია თვით
ხმოვანი ძველი კილოებით, მაგ. 8 ხმის კანდაკი „ზეს-
თა ბრძოლისა“ და სხ. შებრნი იგალობება 8 ხმის თვით
ხმოვანი „კურთხეულ ხარ შენ ქე დ თო“ ტროპრის კი-
ლოზედ, როგორც თვით 8 ხმის ტროპარი „მალლით
გარდამოხედ“. ამისთანა ძველ „სძლისპირთა“ ხმარება უფ-
რო მცირედ გვეგულება აბხაზეთის საკათალიკოზოში სა-
ბერძნეთის ეკკლესიის გავლენისა გამო, რომლის (ბერძ-
ნულს) პარაკლიტონსაც შეუთანასწორა XI საუკ. გიორ-
გი მთაწმინდელმა ჩვენი ძველი საგალობელთა რაოდენო-
ბაც და ტექსტაც—ვეცდებით თავის დროზედ შევადაროთ
თვით სხვა-და-სხვა ხელნაწერ სძლისპირთა შორის გან-
სხვავება და მით ქეშმარიტება აღვადგინოთ.

⁸¹) იხ. ქრონიკები თ. ყორდანიასი, II ნაწ. 380 გვ. 1535
წ. ქვეშ.

მიქელ მოდრეკილის „კრებული“ და ალავერდის „სძლისპირი“, (ორივე ტყავზედ ნაწერნი X საუკუნეში) როგორცა ვსთქვით ზევით, აჭრელებულ არიან საგალობო ნიშნებით, წითლურით; ეს საგალობო ნიშნები არიან ორგვარნი—სტრიქონზედ და სტრიქონ ქვეშ სახმარნი. გარდა ამ ნიშნებისა, ყოველი საგალობელი აღნიშნულია მუხლებად და ერთი მუხლი მეორე მუხლიდგან განიყოფება სასვენი ნიშნით (. , ან :). ესეთივე სასვენი ნიშნებით არიან დაბეჭდილ დღეს სახმარნი საეკლესიო საგალობელთა წიგნები—სადღესასწაულო, მარხვანი, ზადიკი, პარაკლიტონი, ლოცვანი და სხ. დაბეჭდილ წიგნებში სასვენი ნიშნები დიდი ხანია შევადარეთ ჩვენს გალობას. სასვენი ნიშნის მნიშვნელობა გალობაში დიდი რამ არის, ამაზედ ლაპარაკი მეტია.

რაოდენთამე პირთა თანადასწრებით 1886 წ. გაზაფხულზედ ჩვენ გადავათვალიერეთ მიქელ მოდრეკილის „კრებული“, ვიგალობეთ რავდენიმე საგალობელი.

პირველად ჩვენ გვასიამოვნა და გაგვახარა იმ გარემოებამ, რომ ჩვენს გალობაში სასვენი იქ კეთდებოდა სადაც „კრებულშია“ აღნიშნული.

მეორედ შევნიშნეთ, რომ სტრიქონზედ და სტრიქონ ქვეშ სახმარნი საგალობო ნიშნები სხედან იქ, სადაც ჩვენ ხმას ან მალთა ვსწევთ, ან ვატრიალებთ და ანუ ვუდაბლებთ. გავიდა რავდენიმე წელიწადი და აღმოჩნდა ალავერდის „სძლისპირი“. აქაც იგივე სასიამოვნო შედარება მოხდა ჩვენის გალობისა, როგორც მიქელ მოდრეკილის „კრებულში“: ყოველი სასვენი და საგალობო ნიშანი მომეტებულ ნაწილად ეთანხმებოდა ჩვენს გალობასა. მაგრამ „სძლისპირის“ 272 გვ. ჩვენ შეგვხვდა აღდგომის მეშვიდე ხმის მეცხრე სძლისპირი (იგივე მე-

ცხრე სძლისპირი სულის წმ. მოსლვისა) „მტვირთველმან გამოუთქმელად უხრწნელებისამან“... ამ სძლისპირის მარტო ერთმა ჩათვალიერებამ ისრეთი დიდი საბუთი გვაჩვენა ჩვენის გალობის სიძველისა, რომ ყოველს ჩვენს მოსალოდნელს გადააქარბა: ამ სძლისპირის სასვენები, აღნიშნულნი ხელნაწერში, სრულიად და უკლებლივ ეთანხმებიან ჩვენი გალობის სასვენებსა. მაგრამ აქ ერთი სასვენი ნიშანია საყურადღებო და კიდევ ამ სასვენებო დაგვისაბუთა ჩვენი გალობის სიძველე. საქმე იმაშია, რომ სძლისპირის „მტვირთველმან გამოუთქმელად“... როდესაც ვგალობთ, პირველს სასვენს ვაკეთებთ მეხუთე მარტოვლის შემდეგ, ე. ი. „მტვირთველმან გამოუთქმელად“... მეორე სიტყვას თანდებულს ვკვეცავთ და ხმას ვაყენებთ. ეს სასვენი დასავლეთ საქართველოშიაც ასე იხმარება. წმრმოიდგინეთ, რომ ალავერდის „სძლისპირში“ ეგ სასვენი სწორეთ ვგრძა აღნიშნული, როგორც ვგალობთ. მოგვყავს ლიტოგრაფიული სევადა ხელნაწერიდან ამ სძლისპირისა, რომ მკითხველი თვით დარწმუნდეს და გაიზიაროს ჩვენი სიამოვნება. ამაზედ უდიდესი საბუთი ჩვენი გალობის სიძველისა, ვგონებ, მოუსაზრებელ-მოუთქმარებელია ქვეყნიერობაზედ. ეს ხუთი ხელნაწერი საგალობელნი მოელიან ქართველთაგან მწეცნიერულად გამოკვლევასა და შესწავლასა.

ჩვენი გალობის სიძველის საბუთადვე მიგვაჩნია აღდგომის „რვა ხმის“ (პარაკლიტონი). ძველის ძველი თარგმანი, გაცილებით ადრე ევთიმე და გიორგი ათონელებზე. იოანე დამასკელმა⁶²) შეჰკრიბა ერთად იმ დრომდე აქაიქ გაფანტულნი აღდგომის საგალობელნი და რიგზედ

⁶²) აღიზარდა ქართველთა „საბას ლავრაში“, ჩერუხანდომში და გარდაიცვალა 776 წ,

(რვა ხმაზედ ე. ი. ოთხ უმთავრეს ხმას ზედ მიაყოლა 4 მეორე ხარისხოვანი ხმებიც, როგორც ზევით ვოვიხსენიეთ) დააწყო⁶³). ეს საგალობელნი ჩვენს მამებს ძველადვე უთარგმნიათ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ევთიმემ და გიორგიმ შემდეგ (XI საუკ.) ქართულნი საგალობელნი შეუთანასწორეს ბერძნულს და საქმე წახდა, რადგან ძველი საგალობელთა ტექსტი საკალობო კილოების გვარად იყო შემუშავებულ-შეწყობილი, ხოლო ახალი ტექსტი ითხოვდა კილოებთან ხელახლად შეთანხმებას. ესევე საქმე ჩაიდინა შემდეგ ანტონ კათალიკოზმა XVIII საუკუნეში. მოგვყავს ორივე თარგმანი:

დასდებელნი აღდგომისანი. ხმა. ა.

ძველი.

„სამწუხროსა ლოცვასა შევსწირავთ შენდა მომართ უფალო, რათა მოგვმადლო ჩვენ მოტევება ცოდვათა, შენ მხოლო, როჲელმანცა უჩვენე კაცთა ცხოვრება“.

ახალი (გიორგი მთაწმინდელისა. იხ. საქ. სამოთხ. 459 გვ.)

„სამწუხრონი ლოცვანი ჩვენი შეიწირენ წმიდაჲ უფალო, და მოგვმადლე ჩვენ მოტევება ცოდვათა, რამეთუ შენ მხოლო ხარ რომელმან უჩვენე ცოდელსა აღდგომა“.

⁶³) იოანე დამასკელამდე ოთხი უმთავრესი ხმა უკვე ხმარებაში იყო: ამ აზრს აშტკიცებს 8 ხმის დასდებლის 4 ხმისად აღნიშვნა მრავალ საგალობლებში დღესაც. მაშასადამე იოანე დამასკელამდე დასდებლები ნათარგმნი ჰქონია საქართველოს ეკლესიასა და იგალობებოდნენ კიდევ. ესეც ერთი უდიდესი საბუთი ჩვენი გალობის სიძველისა.

ხმა. გ.

ძველი:

„ჯვართა უენითა ქე. დაჰხსენ ძალი სიკვდილისა. და ეშმაკისა. საცთური განაქარვე. და კაცთა ბუნება სარწმუნოებით იხსენ და გადიდებს შენ მარადის“.

ახალი:

„ჯვართა უენითა ქრისტე მაცხოვარ. დახსნდა ძალი სიკვდილისა და ეშმაკისა საცდური განქარდა. ხოლო კაცთა ნათესავი სარწმუნოებითა ხსნილი. გალობასა მარადის შენდა შესწირვენ“.

ხმა. ბ.

ახალი:

„რამელი იშვა მამისაგან წინასწარ საუკუნეთა სიტყვაჲ საღვრთოჲ, და კვალად მარიამ შვა, მოვედით თაყვანისვ ცეთ, რომელიცა ჯვარს ეცვა, ნეფსით დაფლვა თავსა იღვა ჩვენთვის და აღდგა მკვდრეთით. ძალითა და აკხოვნა კაცი წარწყმედული მტერისა მიერ“ და სხ. ⁶⁴⁾

ძველი:

„პირველ საუკუნეთა მამისაგან შობილსა, ღვთისა სიტყვასა განხორციელებულსა ქალწულისა მარიამისგან, მოვედით თაყვანისვცეთ რამეთუ ჯვარისა თავსმდებელი საფლავად მიეცა, ვითარცა თვით ინება და აღსდგა რა მკვდრეთით. მაცხოვნა მე შეცთომილი კაცი“.

⁶⁴⁾ იხ. მიქელ მაღრეკილის „კრებული“ 357, 384 და 409 გვ. ესევე, როგორც დანარჩენნიც, უძველესი თარგმანი მრავალ „სძლისპირებშია“ მოქცეული, მაგ. 1779 წ. იოანე მონაზონისაგან აღწერ. და არხ. გერონტისაგან აღწერილი 1786 წ. მცირეოდენი ცვლილებით, სძლისპირში, ნათლისმცემელში; აქვე არიან მოთავსებული ნი ბ და ღ ხმის დასდებელნიც.

ხმა. დ.

ხმა. წ.

ძველი:

ახალი:

„სამწუხროსა. ამას გალობასა და მსხვერპლსა. შენდა ქე შევესწირავთ. რომელმან ინებე აღდგომითა შენითა. შეწყნარება ჩვენ ყოველთა“.

„მწუხრისა გალობასა და სიტყვიერსა მსხვერპლსა, შენდა ქე შევესწირავთ რამეთუ სათნო იჩინე. შეწყალება ჩვენი აღდგომითა შენითა“.

რას ნიშნავს ამ ძველ თარგმანთა საგალობელთა დღემდე შენახვა ქართველ მამათაგან, თუ არ მაგ საგალობელთა კილოების სიძველესა და დიდხნიერობასა? რომ ჩვენ გვქონია პირველშივე აღდგომის საგალობელთა კრებული, ამის საბუთს კვლავ გვაძლევს აღდგომის ბ ხმის დასდებლი, მოყვანილი მიქელ მოდრეკილის კრებულში, გვ: 285. „რომელი იშვა მამისაგან წინასწარ. საუკუნეთა სიტყვაჲ საღმრთოჲ. და კვალად მარიაჲ შვა. მოვედით თაყვანის ვსცეთ. რომელიც განკაცნა. და ხორცითა გამობრწყინდა. ცხოვრებად მომწყდართათვის სიმდაბლით და აცხოვნა. კაცი წარწყმედული მტერისა მიერ“ . რა თქმა უნდა, როგორც უძველესი დედანი ბ ხმის დასდებლისა, დაშორებულია შემდეგ მოყვანილ თარგმანებზედ და ექვს გარეშეა იოანე დამასკელზედ გაცილებით ადრე მისი ხმარება ქართველთა ეკლესიაში.

ყველა დაინახავს, რომ ძველი თარგმანის ენა უფრო მარტივია, აზრი უფრო ადვილი გასაგებია, ვიდრე ახალ თარგმანში. ამას გარდა ჩვენთვის ძვირფასია, რომ X საუკუნის ადრევე გვქონია არა მარტო მსოფლიო წმიდათა საგალობელნი (თარგმნილნი), არამედ საკუთარი საგალობლებიც, თხზულნი ქართველთაგან ქართულს ენაზედ. დიდი ამაგი დასდო მიქელ მოდრეკილმა ქართველთა ეკლესიასა და ქართულს მწერლობასა ამ „საგალობ-

ბელთა კრებულის“ შედგენით. როგორც სამშობლო ქვეყნის ჭეშმარიტს ტრფიალსა და მეცნიერსა, მიქელ მოდრეკილს მიმოუვლია ყოველი კუთხე სამშობლო ქვეყნისა, მოულოცნია წმიდათა საფლავნი და ტაძარნი და შეუკრებია აქაიქ განზნეული ძველადგანვე ქართულს ენაზედ შეთხზულნი საგალობელნი ანუ ბერძნულიდან თარგნილნი; გადუწერია ყველა ერთ წიგნად (კრებულად) და აუქრელებია საგალობო ნიშნებით.

ჩვენი გალობის სიძველის საბუთადვე მიგვაჩნია ის საგალობელნი—სძლისპირნი და დასდებელნი, რომელნიც მიქელ მოდრეკილის კრებულში მოხსენებულნი არიან სხვა საგალობელთა დედნებად და რომელთაც დღემდე ჰგალობს საქართველოს ეკლესია და ყველა დაბეჭდილ და ხელნაწერ საგალობლებში არიან მოთავსებულნი თავთავის ადგილს. აი ეს დედნად მოხსენებულნი საგალობელნი:

მხსნელსა ჩვენსა ღმერთსა რომელმან. 15 გვ.

შალითა ჯვარისათა ქრისტე. 15 გვ.

მამისაგან შობილი. ხმა ბ, 45, 47 და 51 გვ.

დღეს ქრისტე იშვების } მეხურნი. 49 გვ.

წარხდა სახე სჯულთა } 52 გვ.

საღმრთომან ნისლმან დაფარა. 56 გვ.

გონაროდენ შენ წმიდაო დედოფალო. 59 გვ.

ესო მჯდომარე. 62 გვ.

აღმსოფილნი შენ გაგალობთ. 214, 218 და 229 გვ.

ღმერთი უფალი გამოგვიჩნდა. 64 გვ.

ეჰა დიდებული საკვირველი. 65 გვ.

სასწაულითა იხსნა ერი. 65 გვ.

ღმერთო მოხედენო... ბირველ აუწყა... საკითხითა

ბნელთა... შთახდა იონა... 65 გვ.

სიყვარულითა ყოველთა მხნ... ყრმანი ბაბილონს...
66 გვ.

ჯერ არს დუმილი. 67, 69 გვ.

საიდუმლო უცხო და დიდებ. . 70 გვ.

ესაია მხიარულ იყავ. 72, 103 და 221 გვ.

ხმა ღ, რომელი იწოდებოდა ქადაგ მეუფისა, მღვდელობა ქრისტესი განაცხადებ. 113 გვ.

განმადლიერენ მოსავენი შენნი. 114, 216 გვ.

რომელმან ჰმევე მთიები მზისა. 115 გვ.

ვერ შემძლებელ ვართ. 118 გვ.

რომელმან შეიმოსე ნათელი. 221 გვ.

ვითარმე გხადოდეთ. 235 გვ.

წინა საუკუნეთა... კვერთხი იესეს ძირისაგან... პირველ იონა... ღმერთი ხარ მშვიდობისა... ყრმანი სარწმუნოებით... სახმილი შეცვრეული. 128—129 გვ.

ხმა ბ. სიტყვა თანა არსი დაუ. 116 გვ.

ხმა ბ. რომელმან სიბრძნით. 67 გვ.

ხმა ბ. მამსა თანა მჯღომ. 70 გვ. და სხ. მრავალნი.

ამ გვარად შეუნახა შთამომავლობას ეს ძვირფასი საუნჯე კურთხეულმა მიქელმა. ეს „კრებული“ აწერილია ჩემგნით, პირველად (იხ. ივერია 1896 წ. №), დ. ბაქრაძისაგან (იხ. მისი ისტორია 246 გვ.), მ. ჯანაშვილისაგან (საუნჯე X საუკ. 1891 წ.) და უკანასკნელ ბ. ჟორდანიასაგან (იხ. ქრონიკები I ნაწ. 111—122 გვ.) და ჯერ-ჯერობით ელოდება მეცნიერულს შესწავლასა და გამოკვლევასა. ალავერდის „სძლისპირი“ (ჩვენის ფიქრით ძველია მიქელ მოდრეკილის „კრებულზე“) შეავსებს ნაკლსა მიქელის „კრებულისას“, აღწერილია გამოცდილ მგალობელთა იორდანე და გიორგისაგან.

X საუკუნიდან თანდათან განვითარდა ქართველთა საეკლესიო მწერლობა, გალობა; ვიზანტიის იმპერატორის კარზედ საპატიო ადგილი უჭირავს ქართველი ერის სახელსა. აყვავდნენ მონასტერნი, როგორც გარეთ ისე შინ. მრავალნი მამანი ქართველნი, ხშირად მთელი საგვარეულონი (ჩორდოვანელნი, დვალი და სხ.) მწიგნობრობის საქმეს სწირავენ მთელ თავის სიცოცხლესა; მათ ამხნევებს სამშობლოს სიყვარული და მეუეთაგან უზოგო პატივისცემა. ქართველთა მონასტერნი პალესტინაში, ანტიოქიაში, სინას მთაზე, საბერძნეთში და სხ. ჰმეთაურობენ მთელ საქართველოს ერსა ვიზანტიის თურქთაგან დაპყრობამდე (1453 წ.). X საუკუნიდგან მოყოლებული (არსენ კათალიკოზი) მრავალნი მამანი უდგენენ საგალობლებს სამშობლოს წმინდანებს. სტეფანე ჭყონდიდელი, სტეფანე მტბევარი (სანანოძესძე), არსენ კათალიკოზი, 1009 წ. იოანე გრძელის ძემ შეადგინა საგალობელი კანონი ივერიის პორტაიტის (კარის) ღწის მშობლისა; დღემდე დაუბეჭდავია⁶⁵). იოანე მტბევარი და სხ. აქდიდრებენ სასულიერო სამშობლო მწერლობა; თავის ნაწერებით. ვარძიის ღვთისმშობლის პატივდაც კი შეადგინეს საგალობელი კანონი, რომლის უძველესი ხელნაწერი 1192 წ. გელათის ჟამნშია მოქცეული⁶⁶). შემდეგ საუკუნოებში ქართველნი მოღვაწენი განმრავლდნენ, მათ ააყვავეს უაღრესად სამშობლო მწერლობა და ოქ-

⁶⁵) მარიამ დედოფლის აღზრდილი იყო იესე ერისთავი, რომელმაც შეადგინა მშვენიერი საგალობელთა კანონი წმ. ისე წილკნელის პატივად. ეს კანონი დაიბეჭდა 1805 წ. სადღესასწაულოში.

⁶⁶) იხ. წყობილ-სიტყვ. ანტონისა 236 გვ.

როს საუკუნეს თამარის მეფობისას ყოველ მხრივ დაუმშენეს მხარი.

IX

გაჭარბებული მდგომარეობა და სამეფო ოჯახის ამაკი.

1250—1625 წლებ შუა განუწყვეტელმა მტერთა შემოსევამ და სამშობლოს წვა-დაგვამ არამც თუ შემუსრეს ქრისტიანობა საქართველოში, არამედ უფრო განამტკიცეს. სწორედ მეჩვიდმეტე საუკუნეში აყვავდა მწერლობა და სარწმუნოება. მუხრან ბატონის ოჯახი 1510—1724 წ. განჩავლობაში სათუთად ზრტის და აფუფუნებს სამშობლო მწერლობასა და საეკლესიო წეს-წყობილებასა, კათალიკოზნი—დომენტი და ნიკოლოზი (ამილანვარი) შეიქმნენ მეჩვიდმეტე საუკუნეში განათლების და ქრისტიანობის ბურჯად. მათ ამხნევებს სახელოვანი მარიამ დედოფალი, რომლის სასახლე შეადგენდა ქართველთათვის მეცნიერების კერას⁶⁷). ამავე დროს მცხეთის საკათალიკოზოს მხარს აძლევს გელათის მონასტერი, სადაც სასულიერო მწერლობა და ქართული გალობა წარმატების გზას დაადგნენ. ვინც დოდოს მონასტრის გულანს გადაათვალიერებს, იგი მალე შეიგნებს კათალიკოზის ზაქარია ქვარიანის ღვაწლსა და ჯმაგსა. ამ დროს (1653—1660 წ.) თამაზა მგალობლის გუნდის შეწყობილი გალობა ატკბობს მლოცველთა ყურსა—დოდოს მონასტრის გულანი დიდს მასალას გვაძლევენ გალობის ისტორიისათვის. ქართლში მუხრან ბატონ-

⁶⁷) იხ. ქრონიკები ბ. ყორღანიასი.

⁶⁸) ანა დედოფალი † 14 აპრილს 1716 წ.

ნის ოჯახიდან, მარიამ დედოფლის წყალობით, ზრუნვა სამშობლო მწერლობისათვის და გალობისათვის, სამეფო ოჯახში გადიდა: ფიტარეთის წინამძღვარი იობი, ნიკოლოზ მროველი, ონოფრე მაჭუტაძე, საბა ორბელიანი, კვიპრიანე სამთავენელი იასე დეკანოზი, დავით კანდელაკი და სხ. შინაურნი, დახლოებულნი არიან მეფისა ვითარცა ტრუიალნი მწიგნობრობისა და გალობისა; მგალობელთა გუნდი ორბირად გალობდა მუხლგბად დედოფლის საგალობლებს ეკლესიაში, თუ მეფეს დარბაზში საზოგადოდ უკანასკნელი ორი საუკუნე (XVII და XVIII) შესანიშნავნი არიან ქართველთა გონებრივი მოძრაობის ისტორიაში. მარიამ დედოფლის მწიგნობრობის ტრუიალება განაგრძო ანა დედოფალმა (დიასამიძის ასული) მეფე ირაკლის მეუღლემ⁶⁸). თავის შვილების აღსაზრდელად თავი მოუყარა საუკეთესო კაცებს და სწავლა-განათლებლის გემო გააღებინა. სხვათა შორის მოუწვია თავის შვილს თეიმურაზს (მამა ირაკლი II) ახალგაზდა დიმიტრი ხელაშვილი, რომელმაც შეასწავლა ქართული გალობა როგორც თეიმურაზს ისე დანერჩენ ბატონიშვილებს⁶⁹). ესრევე აღიზრდებოდნენ თავადთა და წარჩინებულთა შვილნი მიჩენილთა მოძღვართაგან, თვით ირაკლიმ (ფშავში ყოფნის დროს, 1736 წ.) ამ დიმიტრისაგან შეისწავლა გალობა და საეკლესიო მწიგნობრობა. ჰსჯობს თვით ირაკლი მეფეს დავუგდოთ ყური; ამისათვის ამოვწეროთ მშვენიერი გუჯარი აზნაურთა ხელაშვილებისა: „ქ. მე-

⁶⁸) თეიმურაზის დამ მაკრინემ შეაღგინა იოსებ ალავერდელის სრული საგალობელთა კანონი, რომელიც დაიბეჭდა სადღესასწაულლოში 1805 წ. თეიმურაზი აგვიწერს გალობასა მოძახილით და ბანით, მგალობელთა დასაჩუქრებასა თავის თხზულებაში „სარკეთიქმულთა“.

ფობითსა კელმწიფებასა ჰსდევს საჭიროდ მოქმედებაჲ ესე გვარი, განჰსწორებაჲ საკმარად დროჲსა და რაჲმესა მომატებაჲ, ანუ მოკლებაჲ დაკვეთებითა. შემთხვევათა: ხოლო უფროს და ესე რაჲმე გვარი ნართაულობითი, რომლისაგან არსებაჲ ინართაულებს და ცვალებითსა მიიღებს მდგომარეობასა. დაღათუ ესე მრავალთა სხვა-და-სხვათა შემთხვევათაგან, მაგრა ჩვენ აქა კმეულ-ვჰყოფთ ამას მისაგებელად ღირსებისაებრ, ამისდა აღვსებად ნაკლისა, და ამისდა მიკდად მეტისა, და მის რომლისამე სრულიად განკვებადცა; ამად ვითარმედ ესენი ჰსჯასა შინა კეთილ-მსახურებითსა და მართალსა მდგომარებენ. ამან თვისებამან მეფობითისა ბუნებისა მან გამოხატა ჩვენ შორის მოგონებაჲ რაჲმე, რომელი განჰსჯასა შინა შემოყვანებად ღირსად ვჰრაცხეთ; და განვჰსაჯეთ რა ღირსებაჲ განჩინებისა შესაბამ წინათ მიღებულისა მის ძლით ჩვენგან მოწიფობისა ვამოქმედეთ ჩვენ ქრისტეს მიერ. მორწმუნემან ირაკლი მეორემან, დავითიან ბაგრატივამან, მეფემან ყოვლისა ზემოჲსა საქართველოჲსა (ესე იგი, ქართლისა და კახეთისა და სხვათა ნაწილთა მისთა) და სხვა-და-სხვათა სამთავროთამან და ქრისტეს ღვთისა მიმართ მორწმუნისა მეფობითისა ცხოვრებისა ჩვენისა თანმცხოვრებლობით ზიარმან დედოფალმან და დიანის ასულმან დარეჯან, ხოლო ძეთა ჩვენთა—ძმათა თვისთა შორის პირმშომან გეორგი, ლეონ, იულიონ, ვახტანგ, თეიმურაზ, მირიან, ალექსანდრე და ფარნავაზ, და ძის წულთა ჩვენთა დავით, იოანე და ბაგრატი.

ითქვა, ვითარმედ არსება ინართაულებს და ცვალებითსა მიიღებს მდგომარეობასა, დაღათუ ესე მრავალთა შემთხვევათაგან, მაგრა ჩვენ აქა კმეულ-ვჰყოფთ მისაგებელთა ღირსებისაებრ.

კმეულ-ვჰყოფთ თქმულსა მას მისაგებელ ღირსებისა-
ებრ, რომელ გვარსა მიღებადსა დაკვეთებითსა. მაგალი-
თი: მეფობითი ჰსჯული კმეული კელმწიფებისაგან შემო-
იკვანებს ამას რომელსამე ზედა მისაგებელად ღირსებისა-
ებრ კეთილ და გულითად თვისდა ნაქმთათვის, ტიტლო-
თა უაღრესობითთა, ანუ აზნაურებითთა თავისუფლებათა
და ესენი ნართაულებითსა ჰყოფენ შემთხვევასა მათდამი,
რომელთა მიიღეს, ანუ სხვათა რომელთამე ნიქთა.

ესე გვარი ვიდრემე არს აწინდელი ესე მინიჭებაჲ
მოწლოებითი წინათ-მიღებული ჩვენ შორის, რომლითა
იძულებულ იქმნა სული ჩვენი და ბუნება მეფობითისა
თვისებისა ჰსჯულიერ წინადამდებელ ჩვენთა წარსულთა
აღკსენებად საქმეთა, რათა აზნაურებითა პატივ-ვეციტმცა
პალატსა შინა ჩვენსა ზრდილსა უგან კრძალულოესსა მღვდელ-
სა პროტო-პრეზვიტერსა ხელას შეილთა იოსებს და ძეთა
მისთა დიმიტრის, ლოგინოსს და ნიკოდიმოსს და ბიძის
ძეთა მათთა დიაკონსა გეორგის და... კვალად მრავალნი
რაჲმენი განაღვიძებენ ჩვენ შორის მოწლოებასა წყალო-
ბად.

1. ბებიაჲმან ჩვენჲმან სულითა ბრწყინვალეჲმან ანნა
დედოფალჲმან და უფროსლა მეფეჲმან, რამეთუ დროსა ის-
პაანს ყოფისა ძისა თვისისა მეფისა დავითისა და სიმცი-
რისა ღირსად ნეტარებით მოხსენებულისა მამისა ჩვენისა
მეფისა და ცხებულისა უფლისა თეიმუაზისსა, — მართებ-
და სკიპტრასა მეფობითსა კახეთსა შინა; ძიებაჲთურე
ჰქმნა, რათა შვენიერ-კმოვანი ვინმე ყრმაჲ ჰსწორი ჰასა-
კითა სულითა ბრწყინვალისა. მამისა ჩვენისა ჰპოვომცა,
რათა ტკბილ-ღვალობელ ყოფად აღზარდოს იგი ძისათვის
მათისა და მამისა ჩვენისა. აღსრულებაჲ მიუღიეს მაშინ
საწადსა თქმულმსა მის ღირსად-სანატრელ-სახსენებელისა

ბებიისა ჩვენისა დედოფლისასა, რომელ ბრძანებითა დისითა ჰოენილი ხელასშვილი ყრმაჲ დიმიტრო წარუდგენიესთ წინაშე დედოფლისა, რომელიცა ჰსთნდა თურმე სიმაღლესსა მისსა და ბრძანა განსწავლულყოფად იგი გამოცდილთაგან მოძღვართა გალობისათა და შესაბამ წადილისა მათისა იქმნაცა.

2. მიერთა ჰხსენებულთ იგი დიმიტრო მყოფი სავლატსა შინა მამისა ჩვენისასა, მოზგებელი პატროსნისა და განკრძალულისა ცხოვრებისჲ, რომელი ჰშვენის კაცთა წმიდისა საკურთხეველისა გარემო მდგომარეთა, სათნო იქმნ ღირსად სანატრელ მოხსენებულთ და სულისთა ნათელქმნილთა მშობელთა ჩვენთს მეფისა თეიმურაზისა და მეფის ვახტანგის ასულისა დედოფლის თამარისა, რომელთა ბრძანებითა სანატრელთა მათ მშობელთა ჩვენთათათვით ქეცა სიყრმესა შინა ჩემსა მივეცი ჰსწავლად გალობისა ღვთივსულიერისაჲ აღზრდად კელთა შინა მისთა თქმულსა მას მღვდელსა ხელასშვილსა დიმიტრის, რომლისათვის არა მცარედ და შერაჲ სწავლასა შინა გალობისასა ჩემსედა.

3. და არა დაიტევებიჲ ესეცა, რომელ დროსა ოსმალთა და ლეკთაგან წარტყვენისა და მოახრებულთა და დაპყრობისა კახეთისა და ნაწილთა ქართლისათა და ქართლისა სრულთად ოსმალთაგან დაპყრობისასა, მეფობისა ზე კახეთსა ზელა ბიძისა ჩვენისა მეფისა კოსტანტინესსა, ოდეს იგი კახეთი ყოველი კიდე მთავართა და აზნაურთა სარწმუნოებისაცა დამტევებელნი ეზავნეს ლეკთა, და ჰხსენებულთ იგი ბიძა ჩვენი მეფე კოსტანტინე იძულებული საჭიროებისაგან განსაცდელთასა ნეტარ-ჰხსენებულთთურთ მამიჲ ჩემით წარვიდენ მლტოლვარენი თხოვად (რომელ არს ფშავი) და მრავალნი წელიწადნი ცხოვრებ-

დეს ნუნ, მაშინ თქმული იგი დიმიტრი მღვდელი ხელას-
შვილი სულითა ბრწყინვალეთა მშობელთა ჩვენთა ყოვ-
ლითა სარწმუნოათა გონებითა ჰმსახურებდა მათ შთიურ-
თა მათ შინა ადგილთა, დროთა საქიროებისა და იწრო-
ებისათა.

4. ყოველთა დღეთა ცხოვრებისა მისისათა პატივო-
სანი იგი მღვდელი დიმიტრი ჰმსახურებდა სანატრელ-მო-
ჰხსენებულთა მშობელთა ჩვენთა თანამდებობითა თვისისა
მღვდელობისათა და დღესასწაულთაცა არა მცირე სამკა-
ული იყო, და ესე გვართა ჩვენისათვის მსახურებისა
შრომითა მოიწია მეფობისამდე ჩვენისა, რომელ იგი ვმე-
ფობდით ქართლსა ზედა ყოველსა ცხებულთა უფლისა სა-
ნატრელ-მოხსენებული მამა ჩვენი და კახეთსა ზედა ჩვენ,
ჰხსენებული იგი მღვდელი ჩვენსა შინა პალატსა დაჰშთან
კახეთს.

5. ოდეს მოიწია დროდ ჰსწავლისა ძე ჩვენი ვახ-
ტანგ პირმშოა ჩემი, რომლისა სასძლოა აღიესა გლო-
ვითა, და მოიპანგლა სატრფიალოა იგი ყვაილი სიხა-
რულისა ჩვენისა, მღვდელი იოსებ, ძე თქმულისა მის
მღვდელისა დიმიტრისა ასწავებდა წერილთა სამღვდელო-
თა და გალობათა ძესა ჩვენსა პირმშოსა ვახტანგს, და სა-
ყვარელცა იქმნა ძისა მის ჩვენისა და ეგრეთვე ძიაცა
ჩემისა გეორგისა იქმნა მასწავლებელ სამღვდელოთა წე-
რილთა და გალობისა.

6. ხოლო შემდგომად წარტაცებისა ძისა მის ჩვენი
თანამდებობისაგან ბუნებისა, მღვდელობად მოწოდებუ-
ლი ჩვენგან და ბრძანებითა ჩვენთა მღვდელად პალატისა
ჩვენისა კელდასხმული იოსებ, ვჰპოვეთ კაცად სარწმუ-
ნოდ ყოველსავე შინა თანამდებსა თვისსა. და ოდეს ძე
ჩვენი ლეონ წარვჰგზავნეთ როსსიად წინაშე ეკატერინა

მეორისა, ყოვლისა როსისისა იმპერატრიცასა, თანახლებულ-ჰყავთ მღვდელი იოსებიცა ჩვენგან პროტოპოპოპიტა, ანუ პროტო-პრეზვიტერობითა პატივის-ცემით, რომელიცა წმიდისაებრ სვინიდისისა, რომელი ჰშვენის მღვდელთა ღვთისათა და რომელიც კვალად ერთგულთა მონათა—ჰმსახურებდა ძესა ჩვენსა, მყოფსა ევროპასა შინა.

7. კვალად მამაჲ დიაკონისა გეორგისა ნიკოლაიზ, ძმის-წული მრავალ-გზის აქა თქმულისა მის დიმიტრისა სიყრმესა შინა ჩემსა აღიზარდა ჩემთანა, დროსა ჰსწავლისა ჩემისასა და მისის ტკბილ-ხმოვანისა გალობისა და მჭევრ-მეფსალმუნეობისა და მწიგნობრობისა მიმართ და ამებით მიდრეკილ იყო გონებაჲ ჩვენი, და მგალობლობისა და მწიგნობრობისა კელოვნებითა გვმსახურებდა ჩვენ ეკლესიასა შინა პალატისა ჩვენისასა.

ამათ ზემო თქმულთა მიზეზთათვის გულითადნი ესე ერთგულნი და სარწმუნონი მონანი ჩვენნი პატიოსანი იგი მღვდელი იოსებ პროტოპოპაჲ და ძენი მისნი და ბიძის ძე მისი დიაკონი... ვჰსაჯეთ ჯეროვანად, ვითარ იგი ჰშვენისთ კეთილ-მსახურთა მეფეთა სარწმუნოთა მიმართ მონათა მოწყალებად მიდრეკაჲ, რათა აზნაურებოთითა და თავისუფლებითითა პატივითა პატივისცნეს ჩვენგან და ესრეთ ამიერითგან აზნაურ ვჰყვენით, ყოველსავე შინა და სისხლიცა აზნაურთა მიუბოძეთ და თუ რაჲმე შეხვდესმცა ვისგანმე წინააღმდგომი პატივისა, რათა განჩინებისაებრ მეფეთასა და საქართველოჲსა სამოქალაქოჲსა ჰსჯულთა შინა წერილთაებრ საუბატივოჲ დაეურვებოდესთ.

ამიერით ეგოს უცვალებელ ბრძანება ესე ძეთაგან ჩვენთა და ძის ძეთა და შემდგომთაგან ყოველთა და ნუ

ვინმე იკადრებნ დაჰხსნად ჩვენ მიერ ნიჭებულისა ამის წყალობისაჲ არამედ ყოველთაგან დამტკიცებულ იქმნას, რომელი ჩვენ შესაბამ ჩვეულებათა მეფობითითა ბრძანებით მიგვიბოძებდეს ერთგულთა მიმართ მონათა ჩვენთა როარტაგ-სიგლითა ამით.

გამოითქვა ბრძანება ესე სიგელი ძმისა ჩვენისა მეფის ძისა ანტონის მიერ ყოვლისა, ზემოესა საქართველოესა მამათმთავრისა.

აღიწერა სიგელი ესე კელითა დიდის ეკლესიისა სვეტისცხოვლის დეკანოზის გიორგისათა, განხორციელეზიანგან სიტყვისა ღისა წელსა ჩლოზ, ხოლო ქართულსა ქორონიკონსა უფე.

ირაკლი	დარეჯან	მეფის ძე გიორგი
ლეონ	იულონ	ვახტანგ
მირიან	ალექსანდრე	

ეს ყოველ მხრივ მშვენიერი გუჯარი საუკეთესოდ აღგვიწერს ქართულის გალობის აყვავებასა ქართლ-კახეთის სამეფო კარზედ მთელი ასი წლის განმავლობაში⁷⁰). ამავე ხნის განმავლობაში და შემდეგ (1679—1862 წ.) ანჩისხატის ტაძარში მემკვიდრეობით დეკანოზობდნენ სახელოვანნი წარმომადგენელნი ალექსის ძე მესხნი, რომელთა საგვარეულოში აყვავდა და აღფრთოვანდა ქართული მწერალ-მწიგნობრობა და გალობა: საკმაოა დავასახელოთ დავით კანდელაკი, გრიგოლ მხატვარი, ალექსი დეკანოზი, მიხაილ დეკანოზი, გიორგი დეკანოზი, სოლომან დეკანოზი, გაბრიელ დეკანოზი, არონ მღვდელი, დიმიტრი დეკანოზი, დავით რექტორი, ივრონიმე და სარდიონ მესხიევი, არხიმანდრიტი ტარასი და სხ. მრავალნი,—რომ მკითხველმა წარმოიდგინოს დიადი ღვაწ-

⁷⁰) გუჯარი ეკუთვნის სიღნაღში მცხოვრებელს აზნაურის ქვრივს ბარბარე დიმიტრის ასულს ხელაევისას, რომელსაც ამ გუჯარის დროებით თხოვებისათვის დიდს მადლობას მოვახსენებთ.

ლი ამ სახელოვანი საგვარეულოსი წინაშე საქართველოს ეკლესიისა და ეროვნებისა. წარსულ საუკუნეშივე ბრწყინვიდა მიქაძეთა, გაბაანთ და მალაღაძიანთ საგვარეულონი: სიონის ტაძარი ანჩისხატთან ერთად შეადგენდა დიდს მეცნიერების კერას ქართველთა მოზარდი თაობისათვის. ჯვარისმამის დეკანოზი იოანე გარსევანიშვილი († 1782 წ.)⁷¹⁾, ზაქარია მოძღვარი, ნიკოლოზ დეკანოზი (სიონისა) მალაღაძე, იოანე მხატვარი, დეკანოზი სიონისა ოსე, დეკანოზი სიონისა იოანე ოსეს ძე, ისაკ მცირე სიონის კანდელაკი ერთმანეთს ეცილებიან პირველობასა მწერალმწიგნობრობის საქმეში. ამათ ჰმეთაურობს სახელოვანი ანტონი დიდი კათალიკოზი და გზის მაჩვენებელი ვარსკვლავივით მიუძღვის წინ ეროვნული გრძნობის წარმატების საქმესა. თუ 1755 წლამდე რუსეთში მიმავალთა მღვდელთ-მთავართა, მეფეთა და ბატონიშვილებმა თან გაიყოლიეს აუარებელი რიცხვი მწერალ-მწიგნობართა და მგალობელთა და მით შეამცირეს საქართველოში განათლება, სამაგიეროდ 1763 წლიდან, ანტონ კათალიკოზის რუსეთიდან დაბრუნების შემდეგ განათლების საქმე წალმა დატრიალდა: დაარსდნენ ყრმათა სასწავლო სკოლანი ყველა ეკლესიებთან, დაარსდნენ სემინარიები — ტფილისში და თელავში. ანტონ კათალიკოზის აღზრდილნი მოწაფენი ასობით ითვლებიან: მიხაილ ტფილელი, ამბროსი ნეკრესელი, იუსტინე მროველი, დავით რექტორი, დოსითეოს ნეკრესელი, სიონის დეკანოზი იოანე იოსეს ძე, იონა მროველი, გაიოზ რექტორი, იოსტოს ანდრონიკაშვილი, გერონტი არხიმანდრიტი (სოლაღაშვილი), გერვა-

⁷¹⁾ ამისი ძმა იყო მთავარ-ეპისკოპოსი ბესარიონ, 8 თვე განაგებდა სამწყსოსსა. ივ. მეფ. გიორგ. ცხ. 43 გვ.

სი სამთავნელი, ტრიფილე არხიმანდრიტი († 1818 წ. ნათლის მც. ჟღაბ.) და სხ. სათაყვანებელნი პირნი არიან ყოველი ქართველისაგან⁷²⁾. ახლა ვნახოთ გალობის საქმე როგორ წაიყვანა ანტონ კათალიკოზმა.

X

ქართული გალობის გავრცელება წასულ XVIII საუკუნეში.

ანტონ კათალიკოზს კარგი მაგალითები ჰქონდა წარსულში სახელმძღვანელოდ. არჩილ მეფისა⁷³⁾ და ვახტანგ VI თავდადებული შრომა ქართველი ერის განათლებისათვის; დომენტი კათალიკოზის თავგანწირული ბრძოლა ჯერ ოსმალებთან და მერე სპარსებთან; რუსეთში მყოფ ქართველ მღვდელთ-მთავართა და სხ. ღვაწლი წიგნების აღბეჭდვით და ზრუნვა საქართველოს ეკლესიის განდიდებისათვის — ყველა ესე ანტონის თვალწინ განვლილი იყო, ყველა ესე დიდ-დიდი საქმეები კარგად იცოდა. ირაკლი მეფე მომხრედ ეგულებოდა, ეს ტრფიადი ქართველთა ერის გაძლიერებისა და უკანასკნელი რაინდი ბაგრატოვანთა გვარისა. სხვა რა აკლდა? მობრუნდა თუ არა სამშობლოში 1764 წ. 1 ოკტომბერს

⁷²⁾ 1789 წ. ბატონიშვილი მიბრძანდა შიომღვიმეში, ყველიერში, თვით წაიკითხა სამოციქულო და გალობდა; სადილზედ გუნდი გალობდა სძლისპირთა და კონდაკსა. იხ. იქვე.

⁷³⁾ არჩილი თავის წერილში „საქართველოს ზნეთა და ჩვეულებათათვის“ ახსენებს ქართულის გალობის ხასიათსა — „უსულოთ თქმასა“, „ხმა მაღალი კანანარხით თქმასა“, „დასდებლების თქმასა“ „კრელსადაგსა“, „სძლისპირთა კრელად გარდათქმასა“. 134 გვ. ჩემი ხელნაწერისა. აქედან ცხადია, რომ XVII საუკუნეში გალობა გავრცელებული იყო საქართველოში.

წირვა-პარაკლისის შემთხვევა გახსნა კრება საქართველოს მღვდელთ-მთავართა ირაკლი მეფის თანა დასწრებით; კრებამ 18 ოქტომბრამდე გასტანა. ამ კრებამ თვისი დადგენილებანი დაურიგა ყველა მღვდელთ-მთავართა და მონასტერთა წინამძღვრებს⁷⁴⁾, სხვათა შორის დაადგინა კრებამ მგალობელთა გუნდთა შედგენა ყველა სამღვდელთ-მთავრო ტაძრებთან ძველებრ. ამისათვის სვეტიცხოველში დაარსდა დიდი საკათალიკოზო სკოლა, სადაც ყრბანი-მოსწავლენი სხვა-და-სხვა საგნებთან სწავლობდნენ ქართულ გალობასაცა. როგორც ძველათ, ამ სკოლაში მოუყარეს თავი დიდ საგვარეულოთა შვილებს. მალე გაიმართა ორ გუნდად გალობა. ამ სკოლადან მოეფინა სწავლა მეცნიერება ქართლ-კახეთსა. ამ დროიდან მონასტერნი დავით გარესჯისა, ნათლის მცემლისა, შიომღვიმისა, ქვათახევისა იწყობენ განბრწყინებებსა, აქ იკრიბებიან სწავლა-მეცნიერების მწყურვალნი, რომელთათვის ღირსნი ბერ მონაზონნი მაკარი, იოანე, გერმანე, გერონტი, გამალიელი, მიხაილ და სხ. სწერენ უთვალავ სასწავლო წიგნებსა და საგალობლებსა.

ირაკლი მეფე მფარველი ანგელოზივით თავს დასტრიალებს მწერალ-მწიგნობართა და მეტადრე მგალობლებსა. შარტყოფელ სოლომან მგალობელს უწყალობებს საწისქვილო და სხ. მამულს და მისს ობლებს ოქმს უახლებს 1768 წ. სვეტიცხოვლის ყმას, მგალობელს აზნაურს ოთარს აძლევს შემდეგ ოქმსა: „ქ. წყალობითა ღვთისათა ჩვენ იესიან, დავითიან, სოლომონიან პანკრატოვანმან, ცხებულის მეფის თეიმურაზის ძემან, მეფემან ყოვლისა საქართველოჲსა, კახეთისა, და სხვათამან ირაკ-

⁷⁴⁾ იხ. შეკრებულება ნინოწმიდის ეპარხიის გუჯართა სახელმწიფო ქონებათა დეპარტამენტში.

ლი მეორემან და სასურველმან ძემან ჩვენმან უწმიდესმან საქართველოს კათალიკოს პატრიანხმან ანტონიმ—ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალებთ და გიბოძებთ შენ აზნაურს ოთარს, შვილსა შენსა გრიგოლს, არტემს და მომავალთა სახლისა შენისათა ასე, რომ ლუხუნისშვილი მგალობელი ნიკოლოზ უძეოთ ამოსწყდა და რაც აღაიანში ყმა და მამული, ხოდაბუნი, ზვარი, სასახლის ადგილი, საყდარი და წისქვილი, მთა და ბარი და ყოველივე რაც ლუხუნისშვილი ნაქონები არის უკლებლად გვიბოძებია ეს მამული და სამკვიდრებელი. პირველად ელიოზისშვილმა დაიჭირა, მგალობელს ნიკოლოზს ორი ობოლი ქალი დარჩა და ნიადაგ იმათ სარჩოს და მზითევს სთხოვდენ ელიოზისშვილის დავითსა და ყური არა უგდორა. ზერე იმ ქალების მზითევი ჩვენ უბოძებთ და ის ლუხუმის შვილი ყმა და მამული ელიოზისშვილს სრულებით ჩამოვართვით და შენ დაგიმკვიდრებთ. ამისთვის რომ შენმა ძმამ არხიმანდრიტმა გერასიმემ⁷⁵⁾ და შენ ოთარ მგალობელმა, როდესაც საქართველოში მოხვედით მრავალი კეთილი და ღვაწლი დასდევით და ჩვენნი წმიდანი ეკლესიანი გალობით განანათლებთ; ღირსნი იყავით რომ სვეტის ცხოვლის ეკლესიის ყმისა და მამულიდამ თქვენ წყალობა დაგმართებოდათ და რადგანაც თქვენც იმავე ეკლესიისანი ხართ, ამ ყმისა და მამულის მემკვიდრეობა

⁷⁵⁾ გერასიმე არხიმანდრიტი (გურიიდან) მოვიდა 1766 წ. ტფილისში თავის ძმა ოთარით, იყო სრული მგალობელი და განაგებდა ანტონ II კათალიკოსის მგალობელთა გუნდსა. † 1805 წ. იხ. მეფ. გიორგის ცხ. 144 გვ. როცა ანტონ II რუსეთს წაბრძანდა, მწუხარე გრიგოლ ანთაძე კათალიკოზის მგალობელი, ოთარისძე, მოვიდა სოფ. ქალაში პეტრე მგალობელთან და 1812 წ. მოკვდა; პეტრემ ქვა დაადო წმ. გრიგოლის ეკლესიის მახლობლად, დასაგლეთით.

მოგეცით ყოვლის კაცის უცილებელად, ღმერთმან მშვი-
დობაში მოგახმაროსთ და ეკლესიის სამსახურზედა და
რაც ამ საქმეზედ ელიოზისშვილის დავითს ან ჩვენს, ან
ჩვენის ძმის ნეტარხსენებულის კათოლიკოს პატრიარხის
ანტონისაგან ბოძებული წყალობის წიგნები ჰქონდეს, ყვე-
ლა გაგვიბათილებია, რომ ამის შემდგომად აღარ შეი-
წყნარებოდეს. ამის წყალობის წიგნი თქვენ ამას წინათ
მეოთხე წელიწადია რომ გიბოძეთ, მაგრამ ის წიგნი აღა-
მამათ-ხანის მოსვლას ჟამს დაგკარგოდათ. ეს მეორე სი-
გელი განგიახლეთ და დაგვიმტკიცებია, საუკუნოდ მტკი-
ცედ ბეჭდითა ჩვენითა. აღიწერა ტფილისს. აპრილის .ვ.
წელსა ჩღჟზ მეფე ერეკლე.

კათოლიკოსი ანტონი. ქ. ჩვენ მეფე სრულიად ქარ-
თლისა, კახეთისა და სხვათა გიორგი ამ წყალობის წიგნს
ვამტკიცებთ, დეკემბერს კთ 1799 წ. მეფე გიორგი ქ.
ჩვენ სრულიად საქართველოს ქართლისა, კახეთისა და
სხვათა დედოფალი ბატონი ციციშვილის ასული მარიამ
ვამტკიცებ ამ წყალობის სიგელსა. დეკემბრის კთ 1799 წ.
დედოფალი მარიამ ქ. ჩვენ სრულიად ქართლისა, კახეთისა
და სხვათა დედოფალი დადიანის ასული დარეჯან ამ წყა-
ლობის სიგელს ვამტკიცებთ ოქტომბერს .ლ. 1797 წ.
დედოფალი დარეჯან ქ. ჩვენ საქართველოს უფლის წული
მეფის ძე გიორგი ამ წყალობის წიგნს ვამტკიცებთ, იენი-
სის 12, 1797 წ. გიორგი ქ. ჩვენ სრულიად საქართვე-
ლოს მეფის ირაკლის ძე მირიან ამ წყალობის წიგნს ვამ-
ტკიცებ, ოქტომბრის, ლ. 1798 წ. მირიან ქ. ჩვენ მე-
ფის ძე იულონ ამ წყალობის წიგნს ვამტკიცებ იენისის
იბ 1797 წ. იულონ ქ. ჩვენ მეფის ძე ალექსანდრე ამ
წყალობის წიგნს ვამტკიცებთ, თიბათვის, ივ. 1789 წ.
ალექსანდრე ქ. ჩვენ მეფის ძე ვახტანგ ამ წყალობის წიგნს

ვამტკიცებთ, ივნისის, ილ. 1797 წ. ვახტანგ | ქ. ჩვენ მეფის ძე ფარნავაზ ამ წყალობის წიგს ვამტკიცებთ. ივნისის, ივ, 1798 წ. ფარნავაზ | ქ. ჩვენ სრულიად საქართველოს მეფის ძე მემკვიდრე რუსეთის ღენერალ-მაიორი და კავალერი დავით ამას ვამტკიცებთ. დეკემბრის ლა 1799 წ. დავით | ქ. ჩვენ მეფის ძე იოანე ვამტკიცებთ. იანვრის. ზ. 1800 წ. იოანე |.

თვით ირაკლი მეფე ჩინებული მგალობელი იყო და დიდი მოყვარული ქართული გალობისა. ჯერ ზაქარია მოძღვარი (გაბაშვილი) ირაკლიმ დასაჯა და გააძევა ქართლიდამ ქართული გალობის შეშლისათვის. ამაზედ ჰსწერს (1763 წ.) დავით მღვდელი (ურიაცოფილი):

„...მიმოშლას იწყო გალობა, ქართულს ეჩაზად თქმულემა
(ჩაქარია მოძღვარმა)

ხმაც შეშლას და სიტყვაცა, ჩაუროთ შიგ სხარსულემა.

მე უთხარ გლახას ნათიქეს — შენ ამას უგდე ყურები“...⁷⁶⁾

მოხუცების დროს, 1792 წ. თებერვლის 16 მეფე ირაკლი ჰსწერს ამბროსი წილკნელს: „ქართლ-კახეთში ცისკრის „ალილო“ (აქედით მონანნი უფალსა?) აღარავის ახსოვსო, ქალაქს ჩამოდი, დაგვასწავლეო და იშოვნო რასმეო“. ამისი პასუხი და ლექსი ამბროსიმ გამოუგზავნა ირაკლის იოანე მღვდლის გალატოზიშვილის ხელით. ირაკლი არ მოეშვა და ლექსის პასუხი მისწერა:

„შენ ებ „ალილო“ გვასწავლე, მე კიტი რაც რომ გარგეო,
ეგ ენა პირი და გული, აღდე ჩვენთვის ბაგეო,
ოფოფას მალ გამოგაჩლი, მისი გული დადაგეო“⁷⁷⁾
და ერთი კადეკ სხვა მოგეწერე და მერმე აიხარგეო“.

⁷⁶⁾ იხ. ჩემი ხელნაწერი 192 გვ.

⁷⁷⁾ ოფოფას ეძახიან, ვგონებ, სვიმონ მუხრანბაჟონს, რადგან ამბროსიზე გადამტერებული იყო. ნეკრესს გადაყვანას ჰპირდება ირაკლი გაკვრით.

ჩამოვიდა ამბროსი ტფილისში; იმავ საღამოს დაიბარა ირაკლიმ და ხუთჯერ იგალობა „ალილო“ თვით ირაკლიმ; მერე იქ მყოფმა მგალობელმა—მეთოდიმ მოახსენა—იმერეთში არ იციანო. აქვე იყო მგალობელი დეკანოზი გიორგი ხელაშვილი. ამათ—მეთოდის და გიორგის უბრძანა ირაკლიმ—მე ვერ მოვიცილი, თქვენ დაისწავლეთო და ათ დღეზე დაისწავლეს. ამბროსი ნეკრესელი იყო მოწაფე ანტონ კათალიკოზისა და საუკეთესო მწერალ-მწიგნობარი, მქადაგებელი და სრული მგალობელი იყო⁷⁸).

XI

გამოჩენილი მგალობელნი და მწერალ-მწიგნობარნი.

1764 წ. $1/_{18}$ ოქტომბრის კრების დადგენილებისამებრ, კირილე სამთავნელმა (ასე 1766—1768 წლებში) გამოგზავნა მცხეთის საკათალიკოზო სემინარიაში გოგია ამილახვარი; გოგიამ თან გამოიყოლა თავისი თან შეზრდილი პეტრე (გოგია ხმალაძის ობოლი) საკორინთლოდან, რადგან ხნით ტოლნი იყვნენ, ერთმანეთი უყვარდათ და ორივე სამთავისის სკოლაში სწავლობდნენ.

მცხეთაში სამასამდე ყმაწვილი კაცი სწავლობდა საღვთის-მეტყველო და საფილოსოფოსო საგნებსა, გეოგრაფიასა, არითმეტიკასა და მათ შორის გალობასაც: ყოველი მოსწავლე სწერდა იამბიკოებს მეფის, კათალიკოზის და სხ. წარჩინებულ პირთა პატივსაცემლად. თავი-

⁷⁸) ამბროსი წინათ იკორთის წინამძღვრად იყო გამალიელის წემდეგ; წილკნელობა ებოძა 1778 წ. აპრილის 9; მანგლელობა ებოძა 1792 წ. მარტის 1-ს და ნეკრესელობა ებოძა 1794 წ. დეკემბრის 2-ს. ნეკრესში დარჩა 1812 წ. 14 აპრილამდე და ამ დღეს წამოვიდა ტფილისში.

სუფალ დროს რომელიმე კარგი მკითხველი კანანარხოზ-
და და ოცი ოც-და-ათი სწერდა სასწავლო წიგნებსა: კა-
თეხიზმოსა, ისტორიასა, არითმეტიკასა, ლოლიკასა და სხ.
ყოველი დღესასწაული სრულის წესით გარდაიხდებოდა
ხოლმე კითხვა-გალობით. ყველა მოსწავლეს მაგალითს
აძლევდა კათალიკოზი ანტონი: ჰსთხზავდა და ჰსთარგმ-
ნიდა საჭირო წიგნებსა, იამბიკოებს, პატივად წმიდათა და
ურიგებდა მოწაფეებს სახელმძღვანელოდ. აი აქ და სხვა
ამ გვარ სემინარიებში (ტფილისში, თელავში) აყვავდა
ძველებური გალობა და გავრცელდა საქართველოს ყო-
ველ კუთხეში.

ძველ დროთაგან საქართველოში ცნობილნი არიან
შემდეგნი მაგალობელნი:

1, იოანე საბანის ძე მღვდელი 762—795 წ.

2, არსენ კათალიკოზი 920—991 წ.

3, იოანე მტბევარი.

4, სტეფანე მტბევარი.

5, იოანე მინჩხი.

6, იოანე ქონქოზისძე.

7, იორდანე, აღმწერი ალავერდის სძლისპირისა X

საუკ.

8, მიქელ მოდრეკილი 960—980 წ.

9, მნათე 1020—1085 წ.

10, არსენი კათალიკოზი ბულმაისის ძე 1220—
1261 წ.

11, გიორგი მღვდელი, ჟურული, 1435—1470 წ.
მაგალობელი და მწერალ-მწიგნობარი სამთავისის ტაძრისა.

12, მათე 1541—1560 წ. გოგიტიძე, შემოქმედის
წინამძღვარი.

13, იოანე 1560—1590 წ. გოგიტიძე, მათეს ძმისწული.

14, პაპუა 1597—1632 წ. ყანჩაველი, მგალობელი და მწერალ-მწიგნობარი სამთავისის ტაძრისა.

15, არსენი დაყუდებული 1634—1672 წ. აღწერა ასაღი შიხის საგალობელნი.

16, თამაზა მგალობელი 1650—1671 წ. გელათში.

17, იაკობ ღუმბაძე 1679—1721 წ. შემოქმედში, მგალობელი.

18, საბა მგალობელი 1652—1686 წ. მცხეთაში კათალიკოზის კარზედ.

19, ისაკ მგალობელი 1662—1697 წ. მგალობელი სიონის ტაძრისა, ტფილისში.

20, იორამ მგალობელი 1674—1698 წ. კათალიკოზის იოანე დიასამიძისა.

21, იოანე ჩხატარაშვილი 1661—1680 წ. სრული მგალობელი.

22, იობ ფიტარეთის წინამძღვარი 1675—1733 წ. სრული მგალობელი.

23, იესე დეკანოზი 1690—1713 წ. ტლაშაძე, სრული მგალობელი.

24, დავით კანდელაკი 1680—1721 წ. მესხი, მგალობელი ანჩახატის ტაძრისა.

25, გიორგი მხატვარი 1694—1732 წ. მესხი, მგალობელი.

26, ალექსი დეკანოზი ანჩახატისა 1731—1765 წ.

27, იოთამ მგალობელი 1720—1753 წ.

28, მეღქისედექ კავკასიძე 1725—1765 წ. სრული მგალობელი, მდივანი ჯერ ვახტანგ VI და მერე ანტონ I კათალიკოზისა.

29, ნიკოლოზ 1730—1744 წ. ურბნელი მგალობელი.

30, იოანე დეკანოზი ჯვარისმამისა, 1740—1782 წ. გარსევანაშვილი.

31, მახარობელ მღვდელი 1730—1751 წ. მგალობელი ვეჯინის ღვთაების ტაძრისა.

32, გერმანე მღ. მონაზონი 1720—1748 წ. სრული მგალობელი.

33, გაბრიელ მღ. მონაზონი 1772—1835 წ. მგალობელი იყალთოს ღვთაების ტაძრისა.

34, ნიკოლოზ მალაღაძე 1750—1783 წ. სიონის დეკანოზი, სრული მგალობელი.

35, იოსებ დეკანოზი, ხელაშვილი. (იხ. ზევით გუჯარი) 1746—1782 წ.

36, გიორგი დეკანოზი 1770—1804 წ. ხელაშვილი.

37, იოანე სიონის დეკანოზი ოსესძე 1774—1814 წ.

38, სოლომონ დეკანოზი ანჩისხატისა ალექსისძე 1788—1815 წ.

39, გერონტი არხიმანდრიტი სოლოღაშვილი.

40, ამბროსი მიქაძე, ნეკრესელი 1774—1815 წ. სრული მწერალ-მწიგნობარი და მგალობელი.

41, ბიქტორ პარკაძე, მღვდელ-მონაზონი შიომღვიმის მონასტრისა 1790—1828 წ.

42, დიმიტრი ბერი, გარსევანაშვილი 1780—1816 წ. ქვათახევში.

43, სიმონ მგალობელი 1785—1836 წ. იყო პაპა ჩვენი ბელეტრისტის სოფრონ მგალობლიშვილისა.

44, დიმიტრი ბერი 1789—1814 წ. შიომღვიმეში, მეგობარი პეტრე მგალობლისა.

45, ტრიფილე არხიმანდრიტი ჯორაშვილი, 1769—1818 წ.

46, გამალიელ არხიმანდრიტი, გამრეკელი 1760—1816 წ. შიომღვიმეში.

47, თეოფანე არხიმანდრიტი 1800—1852 წ. მაჩაბელი.

48, გრიგოლ ანთაძე, კათალიკოზის მგალობელი † 1812 წ.

49, პეტრე კარბელა 1754—1848 წ.

50, კიკოლა თაზიშვილი, გომელი 1790—1849 წ.

51, ექვთიმე ჭილაშვილი, მარტყოფელი 1795—1856 წ.

52, სოფრონ არხიმანდრიტი, არაგვის ერისთავი 1780—1851 წ.

53, თეოფანე არხიმანდრიტი, მაჩაბელი 1787—1854 წ.

54, ეპიფანე არხიმანდრიტი, იოანეს ძე ბუჭყიაშვილი 1785—1852 წ. 10 თებერვალს. ხირსის მონასტერში.

55, გაბრიელ მღვდელ-მონაზონი 1778—1835 წ. მაყაშვილი იყალთოში, დისწული სოფრონ არხიმანდრიტისა.

56, საბა მგალობელი, აფანოვი 1790—1833 წ. წმ. ნინოს მონასტერში.

57, გიორგი დეკანოზი ფოცხვერაშვილი 1770—1830 წ. წმ. ნინოს მონასტერში.

58, გრიგოლ დეკანოზი, იშხნელი, შოძღვარი მარიამ დედოფლისა, სოლომან II მეუღლისა.

59, იოანე პროტოდიაკონი 1800—1838 წ. ფოცხვერაშვილი, ძმა გიორგი დეკანოზისა.

60, ტარასი არხიმანდრიტი 1805—1874 წ. ძე სოლომონ დეკანოზისა, ალექსისძე მესხი.

61, გერონტი მღვდელ-მონაზონი 1807—1852 წ.

62, ნიკიფორე ჯორჯაძე 1807—1850 წ.

63, გიორგი მღვდელი დუმბაძე გურიაში 1875 წ.

64, ეფრემ მღვდელი, ალექსისძე, 1815—1858 წ.

65, სიმონ მგალობელი (კუტი) 1820—1860 წ.

ხონში, გვართ ფირცხალავა.

66, იოანე დიაკონი 1810—1859 წ. ინაუვილი წმ. ნინოს მონასტერში.

67, დიმიტრი კანდელაკი 1820—1860 წ. გელათში.

68, იოსებ მღვდელი, ფხალაძე 1813—1857 წ. აღზრდილი იოანე ბოდბელისაგან.

69, გრიგოლ მღვდელი კარბელოვი 1812—1880 წ. პეტრე მგალობლის ძე და სხ.

აი ამათ შეინარჩუნეს ქართული გალობა, მაგრამ ყველა მათგანს თან ჩაჰყვა საფლავში მშვენიერი კილოები. იქ, სადაც ბედმა არგუნა სიკვდილი. ჯერ კათალიკოზის ინტონ II რუსეთში წაყვანის გამო და მერე სტეფანე რუსთველის (1840 წ.) და იოანე ბეოდელის (1837 წ.) სიკვდილის შემდეგ მგალობელთა გუნდები დაიქსაქსნენ და მისწყდა გალობის ხმა 1862 წლამდე. ამ დროს ზემო ჩამოთვლილ მგალობელთაგან იცით რამდენილა იყო ცოცხალი? მხოლოდ ტარასი არხიმანდრიტი († 4 მაისს 1874 წ.) და მღვდელი გრიგოლ პეტრეს ძე კარბელოვი († 29 აპრილს 1880 წ.) ამისთვის მოვიყვანთ საინტერესო ცნობებს რამდენსამე მგალობლებზედ, რომელთაც ამაგი გასწიეს გალობის გავრცელებისა და საბოლოოდ შენახვისათვის.

1. არხიმანდრიტი გერონტი სოლაღაშვილი, დაიბადა 15 მარტს 1757 წ., აღიზარდა გერასიმე არხიმანდრიტისაგან ნათლისმცემლის უდაბნოში; 1786 წ. იყო იეროდიაკონად და აღწერა მშვენიერი ხუცურის ხელათ სრული „სძლისპირი“, შემდეგ სადღესასწაულო. აღყვანილი იქმნა მეფე ირაკლის კარის არხიმანდრიტად 1794 წ. გადიყვანეს 1798 წ. ნათლისმცემლის უდაბნოხ წინამძღვრად; აქედან გადიყვანეს 1802 წ. შუამთის მონასტრის წინამძღვრად; აქედან შიომღვიმეში გადავიდა წინამძღვრადვე; შემდეგ ანტონ კათალიკოზის ანტონის რუსეთში გადასვლისა (1811 წ.) დაბინავდა დავით გარესჯის უდაბნოში, გამართა მშვენიერი სკოლა, სადაც ასწავლიდა მწერალ-მწიგნობრობასა და გალობასა. ამან აღზარდა სხვათა შორის სახელოვანი მგალობელი და მწერალ-მწიგნობარა გერონტი ვაჩანაძე. გარდაიცვალა აქვე, დავით გარესჯის უდაბნოში 1813 წ. იანვრის 12, კვირა დილით შობილგან 56 წლისა.

2. სოფრონ არხიმანდრიტი † 1850 წ. არაგვის ერისთავი, ძე ბეჟანისა. პატარაობითვე აღიზარდა ნათლისმცემლის უდაბნოში, აქვე შეისწავლა საღვთისმეტყველო საგნები და გალობა.

1838—1850 წლებში არხიმანდრიტად აღყვანილი განაგებდა ამავე უდაბნოს და განუწყვეტლივ ასწავლიდა მსურველთ მწერალ-მწიგნობრობასა და გალობასა. მის მოწათფეთაგანნი იყვნენ მღვდ. დიმიტრი ქიტიაშვილი, ხაშქელი დიაკონი ნახუცრიშვილი, ხოლო მღვდელი იოსებ ჩიკვაძე დღესაც ცოცხალია ს. კისისხევში, თელავის მახლობლად. მისი გალობა დღევანდელი ქართლ-კახური გალობავეა, მხოლოდ სოფრონს სხვა ხმათა შორის მოსწონებია მეორე ხმა და მრავალნი საგალობელნი ამ მეო-

რე ხმაზედ მოუმართავს; მაგ. მეორე ხმის ანტიფონის „ზეცად მიმართ თვალთა“-ს კილოზედ მოუწყვია წირვა-ზედ საგალობელი „მოვედით თაყვანისვცეთ“. სოფრონი გარდაიცვალა ღრმად მოხუცებული 14 ივნისს 1850 წ. დასაფლავდა ნათლისმცემლის უდაბნოში

3. იეროდამაკონი გერონტი ვახნაძე (ერის კაცობაში გრიგოლ). დაიბადა 1783 წ., იყო უკანონო შვილი გმირის სვიმონ ბებურიშვილის—ვაჩნაძისა, რომელიც ღრმად მოხუცებული მოკლეს რუსებმა 1812 წ. თებერვალში ყარაღაჯის ციხეში. პატარა გრიგოლი სვიმონმა გაუგზავნა იოანე ბოდბელს წმ. ნინოში, 1792 წ. გასაზრდელად. ამ დროებში წმ. ნინოში ლოტბარობდა ჩინებული მგალობელი მღვდელი საბა აფანოვი († 1833 წ.) და სხვათა შორის თავის ძმისწულებს (ლაზარეს და სხ.) ასწავლიდა გალობასა. პატარა გრიგოლმა გარედგან ყურის გდებით მშვენივრად შეისწავლა გალობა; ლაზარეზედ და სხ. უკეთესად.

იმ ხანებში რალაც მონდობილებით გერონტი არხიმანდრიტი (სოლოლაშვილი) მივიდა იოანე ბოდბელთან და საყდრის სამხროში ყური მოჰკრა—პატარა გრიგოლი როგორ მშვენივრად ღიღინებდა თვითხმოვანს „ცისკარს მსთვად მოვიდა“. შინ შემოსრულმა არხიმანდრიტმა ნახა, რომ საბა მგალობელი თავის მოწაფეებს აგალობებდა სწორედ იმ საგალობელს (ცისკარს მსთვად მოვიდა) და ძალიან უჭირდებოდათ დასწავლა. სადილად დასხდნენ. არხიმანდრიტმა გერონტიმ იკითხა პატარა გრიგოლის ეინაობა და სთხოვა იოანე ბოდბელს მოუყვანათ იგი. მოიყვანეს უნებურად. გერონტიმ უბრძანა — აბა, წელან რომ გალობდი საყდართან, აქაც იგალობე, შვილო! პატარა გრიგოლმა თამამად დაიწყო და იგალობა შეუშლილიდ

სრული „ცისკარს მსთვად“, თვით გერონტიმ ბანი მია-
ყოლა, საბამ მოძახილი. გაკვირდნენ იოანე ბოდბელი და
საბა—გარედგან ყურის გდებით ასე მალე როგორ დაი-
სწავლაო. ბოდბელმა ერთი აბაზი აჩუქა და თავზე ხელი
გადაუსვა წაქეზების ნიშნად. სწავლის დროს გერონტიმ
ჰსთხოვა ბოდბელს—ეს ბავშვი მე მომეცით, წავიყვან და
ჩემის სულის გულისთვის გავზრდიო. დათანხმდა ბოდბე-
ლი. გერონტიმ წამოიყვანა თან პატარა გრიგოლი და
ხუთ-ექვს წელიწადში შეასწავლა მწერალ-მწიგნობრობა
და გალობა. უკანასკნელი თავისთან დააბინავა დავით გა-
რესჯის უდაბნოში და ბოლოს ეამს უკურთხა საბერო
ჩოხა და თავისი სახელი (გერონტი) უწოდა, თუმცა ბე-
რობაზედ გული არ მისწევდა; მთელი ოცი წელიწადი
უარს ამბობდა. ხან მკლავს აიტკიებდა, ხან ფეხს. ბო-
ლოს, 1832 წ. ივნისის 6-ს აღიკვეცა ბერად თეოფანე
მღვდელ-მონაზონის (მაჩაბელი) ხელით და სახელად გე-
რასიმე უწოდეს. ძალიან უყვარდა ღვინის სმა და 1840
წ. ხმა წაუვიდა. 1842 წ. 5 აპრილს ეპისკოპოსად აკურთ-
ხეს ნიკიფორე (ჯორჯაძე) და როგორც გალობის ტრფი-
აღმა გერონტი ჩააყვანა ტფილისში საწამლებლად, და-
აბინავა დარიის მონასტერში და საუკეთესო ექიმები მი-
უჩინა ხმა როგორმე მოჰბრუნებოდა. უწამლეს, როგორც
იყო ხმა მოჰგვარეს ექიმებმა, მაგრამ ღვინის სმა სასტი-
კად აუკრძალეს. პატარა ხანს გააჩაღა კიდევ გალობა
ტფილისში, მაგრამ ბოლოს, 1849 წ. აღარ დადგა, ისევ
დავით გარეჯაში წავიდა და თავისთვის დაბინავდა და
ღვინის სმისაგან ისევ წაუვიდა ხმა. ესე მყოფი მოხუცი,
შესანიშნავი მგალობელი, მწერალ-მწიგნობარი, ხუროთ-
მოძღვარი, მეჩუქურთმე—გერონტი 1851 წ. ლექთა თა-
რეშმა აკუწეს ხანჯლით დანარჩენ მონასტრის კრებულს

თან ერთად. გერონტის აღზრდილთ გან ჩვენ გაგვიგონია — მარტყოფელი ექვთიმე ჭილაშვილი, მღვდელი აბრამ დემურიშვილი, ბერი გრიგოლ ონანაშვილი — ვაჩხაძე და სხვ. დავით გარეჯაში გერონტის მოსაგონებელია დღეს დიდის ხელოვნებით კლდეში გამოკვეთილი სენაკი, რომლის ქერის არშია და ბუხრის თავი ისრეთის ხელოვნებით არიან ალექსანტრისაგან შაბაქად გაკეთებულნი, რომ ყოველი მნახველი განცვიფრებაშია⁷⁹); არის მეორე სენაკიც საგარეჯოს მხრივ მისაველში, მარჯვნივ, მეტად მოხერხებული (ხელოვნურად) საბოსტნე ადგილით, ზედ მალლა მშვენიერი სასხლოში ბანით. შივ სენაკში ყურადღების ღირსია კუთხეში კლდისაგან გამოყვანილი პატარა, ერთი კაცის საწოლი ტახტი სასთუნალით ისე, როგორც მადლის წყალთან დავით გარესჯელისა.

4. პეტრე გრიგოლის ძე კარბეჯა (სმაჯაძე) დაიბადა 1754 წ. პაისიოს სამთავნელმა გააყოლა გოგა ამილახვარს მსახურად შეფე ირაკლის კარზედ. გოგიამ ვერა ისწავლარა, მაგრამ მის სამაგიეროდ გარედან ყურის გდებით პეტრემ მშვენიერად შეისწავლა სრული ჯალობა. ს. ჯალაში მიბრუნებული, სამთავისში დაიარებოდა გალობის მასწავლებლად. 1816 წლამდე მთელ რეხის ხეობაში გალობას ავრცელებდა — და სამთავისის ტაძარში ლოტბარობდა მგალობელთა გუნდსა. რაკი გერვასი სამთავნელს ჩამოართვა თეოფილაქტემ ეპარხია, პეტრე მგალობელი სტეფანე რუსთველმა მიიწვია ლოტბარად — მარტყოფში.

⁷⁹) ამ სენაკში ორი წარწერაა გერონტის ზელით, მომყავს დაუკარგველობისათვის: 1) «უფალო, აქა დაგვწვენ ცეცხლითა შურისძიებითა შენისათა და მუნ საუკუნოჲსა შურისძიებისა შენისაგან განგვარინე». 2) «# მე, რამეთუ წარწყმდა განკრძალული ქვეყანით და კაცთა შორის წარმართებული არა არს».

პეტრეს ოჯახობამ — ქალმა და კაცმა — გალობა იცოდნენ; მაგრამ ოთხი ვაჟი შვილიდან მხოლოდ უმცროსს გრიგოლს შეასწავლა სრული გალობა. რაკი გრიგოლი წამოეზარდა, თან დაჰყვანდა მარტყოფში მგალობლად, ასე 1830 — 1841 წლამდე, როცა სტეფანე რუსთველი გარდაიცვალა. ამ დროდან მოხუცი პეტრე დაბინავდა შინ, ს. ქალაში და ათასში ერთხელ თუ წაიყვანდნენ ურმით გორისაკენ ან ზემო-ქართლში საგალობლად, როცა ეპისკოპოსს ნიკიფორეს მოიწვევდნენ სადმე მწირველად. პეტრე ღრმად მოხუცი მიიცივალა ს. ქალაში 1848 წ. მაისის ¹¹/₁₄ და დასაფლავდა წმ. გრიგოლის ეკლესიასთან დასავლეთით, მგალობლის გრიგოლ ანთაძის მახლობლად. პეტრეს დროს სტეფანე რუსთველს ეწვია ტფილისიდან ახლად მოსული ეგზარხოსი მოსე; სთხოვა რუსთველს — ქართული გალობა გამაგონეო. უგალობეს რამდენივე საგალობელი. მოეწონა ეგზარხოსს გალობა და სწერდა ნოტებზედ. ვისა აქვს მისი ნაწერი ნოტები დღეს, არ ვიცოთ. თუ რა სასურველად იყო გალობის ცოდნა გავრცელებული ჩვენში ამ სამოციოდე წლის წინად, მოვიყვან ერთს საინტერესო ეპიზოდს მგალობლის პეტრე კარბელას შვილების ცხოვრებიდან. 1829 წ. ენკენისთვეში ქართლიდან იმერეთში თურმე გადარეკეს პეტრეს ორმა შვილმა ლორის ფარა და აჯამეთის ტყეში დადგნენ. გიორგობისთვის დამდეგს უფროსმა ძმამ ისაკმა თავისი ძმა გამოგზავნა ცხენით ჯერისათვის ს. ქალაში, მაგრამ ხუთი-ექვსი დღე არსად მოვიდა. 10 ნოემბერს, გიორგობა დღეს ისაკამ წამოიგდო მხარზე ცარიელი გუდა და გასწია მახლობელ სოფელში, სადაც ხალხი თავს იყრიდა წმ. გიორგის დღეობას საყდარში. ამ დროს შემოსილი მღვდელი დგას თურმე და აქეთ-იქით იყურება. ისაკაჲ ჰკითხა — მამაო

ვის ელით, რატომ წირვას არ დაიწყებთო? — შვილო, დიაკვანი წავიდა შინ და აღარ მოვიდა, უპასუხა მღვდელმა. მამაო, ბრძანეთ „კურთხელ არსი“ მე მოგეხმარებითო, მოახსენა ისაკამ. მღვდელმა დაიწყო. ისაკამ მოიხსნა გულდა მხრიდამ და მშვენიერად ჩაუარა ჟამნობა, აგრეთვე გალობით — კითხვით ჩინებულად აწირვინა მღვდელს. წირვის გამოსვლისას მღვდელი დიდი მადლობელი დაუბრა და ჰკითხა ვინაობა, ისაკამაც მოახსენა თავის გაქორცვა და ვინც იყო. მაშინ კეთილმა მღვდელმა გულდაც და ერთი ხურჯინიც აუვსო პურით, ხორციით და ღვინით და გაიტანა — კვირაობით ამოხვიდოდე, მამაშვილობას, და მიგალობებდეთ, დააბარა მღვდელმა.

ნ. მღვდელი გრიგოლ კარბელოვი ქე პეტრე მგალობლისა, დაიბადა 1812 წ. 23 აპრილს. რვა წლისა ზღურგით ჩაიყვანა თურმე. მამამ შემოდგომიდან შიომღვიმის უდაბნოში. თუ რა მშვენიერად იყო დაყენებული სწავლების საქმე იმ დროს ჩვენს მონასტრებში, ამას გვიხატავს რვა წლის გრიგოლისაგან 1821 წ. აღდგომის დღეს სამოციქულოს წაკითხვა და გალობა; 15 წლის გრიგოლს უკვე დიაკვნად ვხედავთ გამწესებულს და 1827 წ. ეკლესიის საბუთებზედ ხელს აწერს მღვდელს ეპიტანე პარკაძესთან ერთად. შემდეგ მამას დაჰყვანდა თან, საითაც წავიდოდა საგალობლად — მარტყოფში, ქვათახევში, ტუილისში, ალავერდში და სხ. მამის სიკვდილის შემდეგ (1848 წ.) გრიგოლ მღვდელი (1844 წლიდან) გამოუღვევლად ინახავს სამსოთხს სამღვდელოთ განმზადებულთ და ასწავლის წერა-კითხვას და გალობას. თვით მე მახსოვს, როგორ ასწავლიდა გალობას — ჰეპო პარკაძეს, ვასილ ქეზაძეს, ალექსა გურუელს და სხ.

XII

მღ. გრიგოლ კარბელოვა და ქართული გალობა.

1862 წ. წმ. ნინოს მონასტრის წინამძღვარმა, არხიმანდრიტმა მაკარიმ მოახდინა სიღნაღის სამღვდელოთა კრება, რომელმაც გადასწყვიტა გალობის აღდგენისათვის მოწვევა გამოცდილის მგალობლისა წმ. ნინოს მონასტერში, სადაც მაზრის დიაკვნებს უნდა შეესწავლათ საჭირო საგალობელნი. არხიმ. მაკარიმ მოახსენა ეგზარხოსს ევსევის, რომელმაც ნება დარჩო და ხელიც მოუმართა დიდათ: გალობის მასწავლებლად მიიწვიეს მღ. გრიგოლ კარბელოვი და ს. ჭალის მრევლიც ისევ მასზედ ირიცხებოდა. 7 დეკემბერს 1862 წ. წმ. ნინოს მონასტერში უკვე დაიწყეს გალობის სწავლება. თუ რა კეთილად წავიდა გალობის საქმე იმ ორიოდ-სამ თვეში, ამოვწეროთ განსვენებულის არხიმანდრიტის მაკარის წერილებიდან, სადაც სიხარულისაგან აღტაცებული მოუთხრობს გალობის წარმართვის საქმესა: „საყვარელო დიმიტრი იოსების ძევ! ⁸⁰⁾ ლოცვით მოკითხვას მოგიძღვნი და თქვენს მშვიდობითსა ცხოვრებასა უულისა მიერ ვითხოვ. ვიცი გიამება ქართული გალობის აღდგინება და ამისთვის ვისწრაფი ამოვწერო რაოდენიმე სიტყვა აღდგინებისათვის ქართულისა ძველისა გალობისა, რომელიცა არს დაცემულს რულიად. დიდი ხანი არის ენთებოდა გულსა შინა ჩემსა, ვითარცა შვილისა მართლ-მადიდებელისა ეკკლესიისა და მოყვარულისა მამულისა, სურვილი აღდგინებისათვის დაცემულისა ქართულისა ძველისა გალობისა; გარნა მიძნელებოდა, პირველად მით რომელ არა სჩანდა მცო-

⁸⁰⁾ სწერს ჩვენ მოლექსეს დიმიტრი ბერივეს.

დნე გალობისა, და მეორედ რომ კიდევ გამოჩენილიყო, რომლის ღონისძიებით უნდა დამეჭირნა კელში მგალობელი და ვიყავ დიდს მწუხარებაში, ვხედავდი რა გალობასა ჩვენსა კეთილ-განწყობილსა გარყვნილად და მიდუღდა მისთვის გული, მერწმუნე არა ვფარისევლობ. უკანასკნელი მეოხებითა ქართველ განმანათლებელისა ღირსისა დედისა ნინო მოციქულთა სწორისათა, აღმოჩნდა მცოდნე ქართულისა გალობისა, აღზრდილი ყდ სამღვდელიო განსვენებულის სტეფანე რუსთველისა სვიტასა შინა და მასთანა ყოფილი მგალობლად მღვდელი გორის უეზდისა სოფლის ქალისა გრიგოლ კარბელოვი; შემდგომ მოლაპარაკებისა მისთანა, დათანხმებისა მისისა, მე მოვილაპარაკე აქაურთ ბლალოჩინებთან და სამღვდელიო და საეკლესიო მსახურთათანა, დიდის სიამოვნებით მიიღეს და გარდავწყვიტეთ, რომელ მოუწოდოთ მას კარბელოვს წმ. ნინას სობოროში, სადაცა გაიხსნას სასწავლებელი გალობისა, ისწავლონ მას შინა გალობა როგორც პრიჩეტნიკთა და შვილთა სამღვდელიო და საეკლესიო მსახურთა, ისე ყოველთა მსურველთა; მით რომელ ჩვენ მივცეთ მას ოც-და-ათი თუმანი თეთრი ფული წელიწადში, ე. ი. იძლევა თითოეული ეკლესიის კრებული ხუთს მანათსა, ბლალოჩინნი ოთხნივე თითო თუმანსა, სიღნაღის მღვდელი გრიგორ ლამბაროვი იძლევა ერთს თუმანსა წელიწადში, მე ვაძლევ ჩემის კრებით სამს თუმანს, სადილ-ვახშამი, ჩაი, სანთელი, სახლი და შეშა აქვს ჩემი. ჩვენ მოუწოდეთ მას ორის წლით. შემდგომ ამა დათანხმებისა მოვახსენე საქართველოს ეგზარხოვს. ევსევი არხიებისკოპოსს, რომელმანცა კეთილისათნოვა, ჯკურთხა საქმე ესე, გარდმოიყვანა წმიდის ნინას სობოროში ხსენებული მღვდელი კარბელოვი და ზ

დეკემბერს განვლილის ჩუაბ წელსა გახსნილ არს სასწავ-
ლებელი გალობისა, სადაცა სწავლობენ დღეს ოც-და-
თხუთმეტნი პირნი და დღითი დღე ემატება მოსწავლენი,
რომელთა შორის სწავლობს თქვენი ძმისწულიცა სოხი-
კო, ძალიან კარგათ სწავლობს, აქვს განსხვავებული ნი-
ჭი, ხმა კარგი, თქმაც შეუძლიან, მაღალი ბანი და დაბა-
ლი ბანიცა, მაგრამ გთხოვ უბძანოთ, რომ ძალიან იბე-
ჯითოს. თუ მოვიპოვე საითმე ღონის ძიება და საზოგა-
დოებამაც მომცა შემწეობა და ეს მგალობელი დაშთება
აქ ოთხი წელიწადი მაინც, მაშინ სრულებით განიღვი-
ძებს ქართული გალობა და არა ვინაც არ უნდა დაზო-
გოს რა ამ საქმისათვის, უმეტესად მათ, რომელთაც უყ-
ვარსთ მართლ-მადიდებელი ეკკლესია და თვისი მამული
და ენა. დიმიტრი! წმიდის ნინას სობოროში ამბობენ
სამ ხოროთ გალობასა; ამ მოკლეს დროში დაისწავლეს
წირვის გალობა და რაოდენიმე სხვა სათქმელები. თუ
მოხვალ და მოისმენ აქ ლოცვასა, ანუ წირვასა, მოგა-
გონდება ის დრო და სიამოვნება, რომელიცა გინახავს,
როდესაც შენ სწავლობდი სვიტასა შინა განსვენებულის
იოანე მიტროპოლიტის ბოდბელისა, და აღივსები ყოფ-
ლითა სიამოვნებითა და სიხარულითა. არ იქნება ურიგო,
რომ მიიღო შრომა, ამ საგანსა ზედა დასწერო რამე და
დააბეჭდინო „ცასკარში“, მით რომელ წამკითხველნი
ნუ დაზოგვენ მცირედსა შემოსაწირავსა ამა საგნისათვის
და მაქვს იმედი რომ თქვენც ეცლებით აღდგინებისათვის
ამა საგნისა. თუ დაგჭირდეთ ამ საგნის შედგენისათვის,
ეგსარხოსის კანცელიარიაში მობრძანდით, მოთხოვეთ სა-
ქმე გალობისა და წაიკითხეთ და იქიდგან დაწვრილებით
სცნობთ, როგორ დავიწყე საქმე ესე და როგორ გავათა-
ვე... თქვენის მაღალ კეთილშობილების მარად მლოცვე-

ლი და გულითადი კეთილის მსურველი არხიმანდრიტი მაკარი. თ მარტსა, ჩუგ წელსა ბოდბე. მეორე წერილში 1863 წ. 31 მარტიდგან სწერს მასვე: „... მოდი ნახე როგორი ღრეობა არის წმიდის ნინას სობოროს გარეშემო, გალობის სწავლა, და ეკკლესიაში ვითარი განწყობილი გალობა არის; ამ ჯვარცმის კვირის დღეებში უფრო მეტი გალობით ითქვა „შეხვეტილიანი“... არხიმანდრიტი მაკარი.

მართლა მეტად კარგათ წავიდა გალობის საქმე წმ. ნინას მონასტერში. რომ სამ-ოთხ თვეში გალობა ფეხზე წამოდგა, მოვიყვან დიმიტრი ყიფიანის წერილს, რომელიც 1863 წ. მაისის 4 ყოფილა წმ. ნინას მონასტერში: „ყოვლად ღირსო მამაო არქიმანდრიტო მაკარიოს! წმიდა ნინა ქართველთ განმანათლებლის საფლავის თაყვანისცემა ამ თხუთმეტს საუკუნეში მარად სანატრელ არის ყოველის ქართველისათვის. თორმეტის წლის წინეთ, პირველად რომ ველირსე მუხლის მოდრეკასა სანატრელის საფლავის წინაშე, გულიცა ჩემი მოდრეკილ-იქმნა მწუხარებისაგან, რომ სიძველე მეტად ეტყობოდათ ტაძარსაცა და სხვა შენობათაცა. ამ მაისის დ მეორედ შემხვდა მუნ ყოფნა და გული ჩემი დასტკბა, რა ვიხილე განახლება ყოველისა ძვირად დასაფასებელითა ღვაწლითა თქვენითა; სული ჩემი დასტკბა, რა ვისმინე გალობა ჩვენი ძველებური, თქვენის ზრუნვითა და მეცადინეობით განახლებული და საამოდ შეთანხმებული. მსურს სიტყვიერად თუ ნივთიერად განმოთქმა გულითადის მადლობისა ჩემისა თქვენ წინაშე; მაგრამ მადლობა ქვეყნიერი რა საჭიროა თქვენთვის. სულგრძელებით მიიღეთ, მამაო, ეკკლესიისათვის მცირედი ესე შესაწევარი და ამასთანავე მორთმეული ხუთი თუმა-

ნი მოახმარეთ მართლ-მადიდებელთათვის დასამადლებელ-
თა საქმეთა თქვენთა. მომინდვია თავი ჩემი წმიდა ლოც-
ვა-კურთხევისა თქვენისათვის და ვჰგე თქვენი მალალ-
ღირსების უმორჩილესი მოსამსახურე დიმიტრი ყიფიანი.
23 მაისი, 1863 წ. ტფილისი. ამავე წელს სექტემბერში
წმ. ნინას მონასტერში იყო მონასტერთა ბლალოჩინი,
არხიმანდრიტი ტარასი, რომელმაც ეგევე ქება-მადლობა
გამოაცხადა გალობის აღდგენისათვის, როგორც დიმიტ-
რი ყიფიანმა. ვგონებ ამ შემოდგომაზედვე გამოგზავნეს
ტფილისში ახლად გალობა შესწავლილნი წმ. ნინოში—
ივანე დარჩიაშვილი, ტიტუკო ინაშვილი და ყარამან მენ-
თეშაშვილი, რომელთაც რამდენჯერმე იგალობეს სიონის
ტაძარში და სემენარიის ეკლესიაში, გალობა მოისმინეს
ეგზარხოსმა ევსევიმ და სემენარიის რექტორმა ვიქტო-
რინმა, მოეწონათ დიდათ და დაადგინეს გრიგოლ მღვდლის
გადნოყვანა ტფილისში⁸¹). 1864 წ. 1 სექტემბრიდამ გა-
დმოაყვანეს კიდევ ტფილისის სასულიერო სემენარიაში
და სასულიერო სასწავლებელში გალობის და საეკლესი-
ო წიგნთა კითხვას მასწავლებლად⁸²). მალე გაიბართა

⁸¹) აქ საჭიროდ ვთვლით მოვიყვანოთ აზრი ქართ. გალობის ტრფიალისა, წარწერილი ერთს „სძლისპირის“ წიგნაკზედ 1859 წ. „ვითარ არ იმწუხარო სულა ჩემო, ოდესცა იხილო დავარდნა ყურთათვისა სასიამოვნოდასა გასაგონისა ქართულის გალობისა! და ნეტარ ხართ კაცნო, რომელნი თუმცა არა გასძეხით სმენითა მისითა, არამედ ისმინეთ მაინცა წყობაჲ და სისრულე ძვირად დასაკარგავისა ქართულის გალობისა! მიეცეს მავიერი არა მსურველსა შენსა, ტკბილო საზღოვ სულისაო, გალობავ! ფ. კ.“

⁸²) 1864 წ. შემოდგომაზედ, მახსოვს, ვილაც მიხაილოვი და-
იარებოდა გრიგოლთან გალობის ნოტებზედ დასაწერად; ბევრს ეცა-
და, მაგრამ ამაოდ: მისი შრომის მოსაგონებლად გრიგოლ მღვდელ-
თან დარჩა უშველებელი ასპიდის დაფა, დახაზული ხუთ ხაზზედ.

მგალობელთა გუნდები, რომელნიც ტფილისის ტაძრებში ყოველ დღესასწაულს გალობდნენ. მხოლოდ ანჩისხატის ტაძარში ყოველ კვირა-უქმე დღეს მგალობელთა გუნდი მუდამ გალობდა—მწუხრზედ, ცისკარზედ და წირვაზედ. ყოველ ოთხაბათს სემენარიის ეკკლესიაში ქართული წირვა-ლოცვა იყო, რომლის დროსაც ყველა მოწაფენი ვარჯიშობდნენ კითხვა-გალობაში. ასრე იყო 1872 წლამდე, როდესაც სექტემბრიდამ სამოსწავლო ცვლილებათა გამო გრიგოლ მღვდელი შტატ-გარეშე და ტოვის და ისევ თავის მრევლის ინაბარა დარჩა და ქართული კითხვა-გალობა მოისპო სემენარიაში. გაიარა დრომ 1877 წლამდე: ამ წელს დეკემბერში მადლიანმა მამულისშვილმა ყოვლად სამღვდელო აღექსანდრე ეპისკოპოსმა წარადგინა სემენარიის სამმართველოში 500 მანათი ჯილდოდ, ვინც ქართულ გალობას ნოტებზედ დაუწყებდა წერასა. აეშალათ ფულის საღერღელი, ვისაც კი რამ ნოტებზედ ჰქონდა ნაწერი: ქუთაისიდან წარმოსდგა ბ. მრევლოვისაგან ნოტებზედ დაწერილი წირვის გალობა, აგრეთვე ბ. ჭრელაშვილის ნაწერი, მაგრამ ორივე შრომა დაიწუნეს. ამავე წლესში ბევრი ქალაქი გააფუჭა სემინარიაში რუსული გალობის მასწავლებელმა მ. მაქავარიანმა: ავიდოდა ს. ჭალაში, ავალობებდა მოხუცსა და მითომ ნოტებზედ ჰსწერდა ნაგალობებსა. რო ვერა ნახარა რიგიანად დაწერილი ბოლოს მობეზრებულმა გრიგოლმა უთხრა მეცნიერს მემუსიკეს: „თუ მე არ გებრალეები სატანჯველად, შენი თავი მაინც არ გენანებაო“. 1878 წ. იანვრიდან ქართული გალობის საქმემ კვლავ გაიღვიძა⁸³). სემინარიის სამმართველომ კომიტეტის შე-

⁸³) იხ. «ივერიაში» № 8, № 17 და № 38, 39 1878 წ. საინტერესო წერილები.

დგენა განიზრახა და ამიტომ ზემოთ აღნიშნული ნოტები გაუგზავნა 1878 წ. იანვრის 19, № 22 არხიმანდრიტს მაკარის და მღვდლებს: გრიგოლ მღებრიევს, ალექსანდრე მოლოდინოვს და ეგზარხოსის მვალობელთა ლოტბარს მთავარ-დიაკონს ვასილ აუშევს და დაავალა — „შეადგინეთ კომიტეტი და ეს ნოტები განიხილეთო — სწორეთ გამოსთქვამენ ქართულს საგალობლებს, თუ არაო“. კომიტეტმა განიხილა და დაუბრუნა 1878 წ. 9 ივნისიდან № 32: „ეს ნოტები არ გამოდგებაო“ და დაუმატა: ემჯობინება გურიიდან მოვიწვიოთ მგალობლები და მისი დახმარებით დაიწეროს ნოტებზედ ქართ. გალობაო.

XIII

**არხიმანდრ. მაკარი და გალობის აღმდგენი კომიტეტი
(1878—1883)**

სემენარიის სამმართველომ 1878 წ. 3 ივლისიდან № 243 მოწერილობით დაიწუნა ეგე აზრი კომიტეტისა და თავისს მხრივ არჩია — გურიის ეპისკოპოსს გაბრიელს მიესწეროთ — საუკეთესო მგალობლები დაგვისახელოსო, მოვიწვიოთ იგი ტფილისში და ხელი მივყოთ ქართული გალობის ნოტებზედ წერასაო. ასეც მოახდინეს: მოიწვიეს გურიიდან მგალობელი მღვდელი მაქსიმე ჩხატარაშვილი და სამი სხვა გალობის მცოდნენი მელქიედეკ ნაკაშიძე, ივანე ხაფთასი და ნესტორ კონტრიძე. 14 სექტემბერს 1878 წ. სიონის ტაძარში ორპირად იგალობეს — მარცხნივ ვგალობდით ძმები კარბელაშვილები, მარჯვნივ გურული მგალობლები. ამ ორპირ გალობაზე დაწვრილებით გამოსთქვა საზოგადო აზრი ერთმა ჩვენმა მოღვაწეთაგანმა „ივერიის“ № 39. კომიტეტმა საჭიროთ

სცნო დაბარება მოხუცის მღ. გ. კარბელოვისა, ჩამოვიდა კიდევ 24 იმავ სექტემბერს. იმავე საღამოს ანჩისხატის ეგზოში, აზნიმანდრიტის მაკარის სადგომში კომიტეტმა კრება მოახდინა, დაესწრო ყოვლად უსამღვდელოესი ეპისკოპოსი ალექსანდრე, მღ. გ. კარბელოვი შვილებით, გურული მგალობლები და სხ. რადგანაც მგალობლებად აირჩიეს — ნაკაშიძე, ხაფთასი ჭ კონტრიძე, ჩვენ — ძმები კარბელაშვილები ჩამოვეცალეთ გალობის საქმეს 1882 წ. 1 იანვრამდე. კომიტეტმა დაუნიშნა მგალობლებს თვეში — ნაკაშიძეს 20 მან. და დანარჩენებს თითო თუმანი და სახლი. დაიწყეს გალობის სწავლება და ნოტებზედ წერა. კომიტეტმა დაადგინა ჟურნალი 9 აპრილს 1879 წ. (და ეგზარხოსმაც დაამტკიცა), რომლითაც მგალობლებს თვეში ხუთ-ხუთი მანათი მოუმატეს, ხოლო სემენარიაში რუსული გალობის მასწავლებელს მაქავარიანს გალობის ნოტებზედ წერისათვის დაუნიშნეს 30 მან.

1881 წ. დამლევს ჩამოველ ტფილისში, რომ გალობის საქმე როგორმე გამეღვიძებინა. 1882 წლის 1 იანვრიდან ვიწყე გალობის სწავლება სასულიერო სასწავლებელში, შემდეგ სასულ. სემენარიაში, და საეპარქიო დედათა სასწავლებელში. სამ თვეზედ მოწაფენი უკვე გალობდნენ მწუხრსა და წირვასა. გალობის საქმის საკეთილდღეოდ იმ გაზაფხულზედ უწმ. სინოდმა გამოგზავნა საეგზარხოსოს სასულაერო სასწავლებლების სარევიზიოდ გალობის ტრფიალი, რუსეთის დარსეული შვილი ს. მიროპოლსკი, რომელმაც 1882 წ. 19 მაისს ოთხშაბათს მოისმინა ჩემ მოწაფეთა გალობა და სიმღერა, რისთვისაც მადლობა მიიხრა როგორც მე, ისე ზედამხედველს სასულიერო სასწავლებლისას ბ. ჟორდანიასა; დაგვიბრდა — ქართული გალობის საქმეს, რაც შემძლიან, დავეხმარე-

ბიო. დაპირება აღგვისრულა კიდევ წლის აგვისტოს გასულს ქალღმერთი მომივიდა სემენარიის სამმართველოდან — მგალობელთა გუნდები შეადგინე — სასულერო სემინარიაში და სასულ. სასწავლებელშიო. სიხარულით შევასრულე ეს მონდობილება. ამ გვარად ათის წლის შემდეგ კვლავ აიდგა ფეხი ქართულმა გალობამ სასულიერო სემენარიაში. თუ რა კეთილად წავიდა გალობის საქმე იმ ხანად, დაამოწმებენ მაშინდელნი მოსწავლენი და მასწავლებლენი.

1883 წ. 14 იანვარს სიონის ტაძარში იგალობა სასულიერო სასწავლებლის მგალობელთა გუნდმა (შესდგებოდა 20 მოსწავლისაგან). რამდენჯერმე იგალობა ამავე გუნდმა განსვენებულის თ. გრიგოლ ორბელიანის საყდარში. ამის გამო დაწერილმა შენიშვნამ გაზეთ „დროებაში“ (1883 წ. № 15) უფრო გაგვამხნევა. სწორეთ ამავე 1883 წ. დამლევს არხიმანდრიტების მაკარის და გრიგოლის⁸³⁾ მეთაურობით, გურული გალობა გადააღებინეს მუსიკის მცოდნეს ფილიმონ ქორიძეს, სანიმუშოდ აგალობეს კიდევ მის მიერ ნოტებზედ გადაღებული წირვის საგალობელნი ეგზარხოსის ეკლესიაში 10 დეკემბერს. რადგან მე დავალებული ვიყავი კომიტეტისაგან, ამიტომ მე ვსთხოვე ტფილისის თეატრის დერიჟორს ბ. ტრუფფის და დავაწერინეთ ნოტებზედ: „წმიდაო ღმერთო“, „ჯვარსა შენსა თაყვანის ვსცემთ“, „შენ გიგალობთ“ და „სულო ჩემო, სულო ჩემო“. თუმცა ეს საგალობელნი კრებამ მოიწონა, მაგრამ კომიტეტმა არ იკმარა ეს საგალობ-

⁸³⁾ იმ უამად იხსნებოდა ახალი ეპარქია გურია-სამეგრელო-სა. ეპოსკოპოსი გურიისა გაბრიელი (ტუხსკია) † 11 დეკემბ. 1881 წ. და ამ ეპარქიის მართვა-გამგეობა მიანდეს ყდ სამლ. ეპისკ. ალექსანდრეს.

ბელნი და დამინიშნა ნოტებზედ დასაწერად— „მოვედით თაყვანის ვსცეთ“, „რომელი ქერაბიმთა“ და ნათლის ღების დასდებელი „განმანათლებელი ჩვენი“, როგორც ძნელი საგალობელი. ეს საგალობელიც დავაწერინე ბ. ტრუფფოს, რომელმაც შემდეგ კრებაზედ, 27 თებერვალს, მოიყვანა თეატრის ექვსი იტალიელი ხორისტი და აგალობა იგი საგალობელი, კრება კვლავ კმაყოფილი დარჩა⁸⁴); ტრუფფიმ 500 საგალობლის ნოტებზედ დასაწერი 4500 მან. ითხოვა. ხოლო ფ. ქორიძემ 30,000 მანათი.

XIV

ალექსანდრე ეპისკოპოსი და ქართული გალობის საქმე.

ამავე დროს ყოვლად სამღვდელო ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ, გურიაში მყოფმა, მოსწერა ეგზარხოსს ამავე 1884 წ. მ. მაისიდან № 15-თ „ქართლ-კახეთის გალობის ნოტებზე დაწერას ჩემის ხარჯით ვაპირებო“. თანხმობის პასუხი ეგზარხოსმა აცნობა იმავე წლის 16 ივნისიდან № 2742. სექტემბერში ვნახეთ ტფილისის მუზიკალური სკოლის დირექტორი ბ. იპპოლიტოვ-ივანოვი, რომელმაც, 2000 მანათად იკისრა 400 საგალობლის ნოტებზედ დაწერა. ამაზედ პირობის წერილი დამტკიცდა ეგზარხოსის ხელის მოწერიტაც 1 ოკტომბერს 1884 წ. ბ. იპპოლიტოვ-ივანოვთან უნდა გვევლო საგალობლად—მღ. მღ.: მე, ვასილ კარბელოვს, ა. მოლოდინოვს და გ. მღებრიევს. 1885 წ.

⁸⁴) ამავე კრებამ დაადგინა ოქმი—დაწერილიყო ნოტებზედ ჩემ მიერ სიით ნაჩვენებნი საგალობელი; კომიტეტმა ეს ოქმი საიდლაკ მიაფარა.

გაზაფხულზედ, მაისში მღ. ვ. კარბელოვი გადაიყვანეს ნუხში. განვაგრძეთ საქმე დანარჩენებმა.

ამავე 1885 წ. დეკემბერს მეც გადამიყვანეს სოფლად და შედგა საქმე. ამის შემდეგ წელიწადში ორჯელსამჯერ ჩამოვდიოდი ტფილისში და ვაწერინებდი გალობასა. ბოლოს ბ. იპპოლიტოვ-ივანოვიც გადაიყვანეს მოსკოვში. დავაწერინეთ ნოტებზედ საგალობელნი—ოქროპირის წირვისა, ვასილი დიდისა, და პირველ შეწირულისა; მწუხრისა, ცისკრისა, მიცვალებულის წესისა, ქორწინებისა, წმიდაოღმერთოს მაგიერნი, და ღირსარსის წილსათქმელნი მთელი წლის დღესასწაულთა მეცხრე სძლისპირნი. ამ საგალობელთა დასაწერი იპ.-ივანოვს ჩააბარა 500 მან. ყოვლად სამღვდელო ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ: დანარჩენნი საგალობელნი დღესაც ელიან ნოტებზედ დაწერასა. იმედია, რომ ყოვლად-უსამღვდელოესი ეპისკოპოსი ალექსანდრე დაამთავრებს ამ საქვეყნო საქმესა, ნოტებზედ დაწერილს დაბეჭდვინებს და დასაწერს დააწერინებს და არ დაუკარგავს ქართველობასა ძველს მამა-პაპურ ჯალობასა, როგორც მზრუნველი და ჭირისუფალი ჩვენის ძველი სულიერი დიდების დაცვისა და აღდგენისა.

დასასრულს არ შეგვიძლიან არ აღვნიშნოთ დიდი ღვაწლი და ამაგი, გაწეული იმერეთის ეპარქიის სამღვდელოებისაგან ქართული გალობის აღდგენისათვის. 1884 წლიდან სამღვდელოებამ თავის საკუთარ მკირე საშუალებათაგან არ დაიშურა და მოახერხა მოპრიგებოდა ჩვენს მოღვაწეს ფილიპონ ქორიძეს ნოტებზედ გალობის დაწერაზედ. ამისთვის მიუჩინეს ოთხი მგალობელნი ქორიძე, ჭალაკანიძე, ხუნდაძე და წერეთელი; დასწერეს კიდევ 400 საგალობელი. ზაგრამ წარმოადგინეთ, რომელთამე „სას-

ყიღლით დადგინებულთა“ მზრუნველთა პეიტრობით სარგებლობის ნაცვლად გალობის საქმე წახდა: იმერეთ-გურიაში ძველი გალობა დღემდე შენახულია (უფრო კი ლეჩხუმში) და ამ გალობას უწოდებენ „სადა გალობას“; ამ უკანასკნელი ოთხმოციოდე წლის განმავლობაში დაიბადა ესრედ წოდებული „გავარჯიშებული, ანუ გამშვენინიერებული“ გალობა, რომელიც განსხვავებულია „სადა“ გალობისაგან მომეტებული ხმის მანჭვითა და გრეხითა, მომეტებული ხმის კლაკვითა და აწევ-დაწევითა. რაღაც წინდაუხედაობით ნოტებზედ გადიღეს „გავარჯიშებულ-გამშვენინიერებული“ გალობა, ხოლო ძველი „სადა“ გალობა კი, საუკუნოების განმავლობაში შემუშავებული და განწმენდილი—უგულობელ ჰყვეს და მხარი აუქციეს. ჰემმარიტად, დიდი შეცოდება მოხდა. ჩვენ ვიცით, რომ ჩვენ სახელოვანს, განსვენებულს გაბრიელ ეპისკოპოზს არ უყვარდა ეგ გალობა და არ ესიამოვნებოდა მაგ გალობით წირვის შესრულება. ჯერი იყო ძველი „სადა“ გალობა დაეწერნათ ნოტებზედ და შთამომავლობისათვის შეენახათ. ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ სიცოცხლით აღსავსე იმერეთის სამღვდელოება ოდესმე იგრძნობს ამ დიდს შეცდომასა და კვლავ ეცდება თავისებურის მზრუნველობით უპატრონოს იმ წმიდა მამა-პაპურ კილოებს, რომელნიც ერთად იწოდებიან „სადა“ გალობად! ეჭვი არა მაქვს, რომ ეგ გალობა დღესაც წმინდათ დაცულია ლეჩხუმში, გელათში და გურიაში. შთამომავლობა არავის აპატივებს მაგ ძველი გალობის შეცვლა-დამახინჯებ-სა და ყოველ დამნაშავეს წყევა-კრულვით საქოლავს აუგებს.

მღ. პ. კარბელაშვილი.

ჩყეპ წ. იანვრის თ.

ს. გურჯაანი.

უმთავრესი კორექტურული შეცდომები:

დაბეჭდილია:

უნდა იყოს:

გვ.	სტრ.		
5	ქვემ.	11 იყო	იყო.
11	ზემ.	1 და სხ	და სხ.
12	ქვემ.	7 წესწყობილებათა	წესწყობილებათა;
16	„	13 იმპერატორმა რომანოზ	იმპერატორს რომანოზს
„	„	17 დატანჯა	დაიტანჯა
„	„	25 რომელთა	რომაელთა
29	„	13 არნანო, თარნანო	არუნანო, თარუნანო
„	„	18 სომხებს	სომხებს
35	ზემ.	3 სამხასახეობა	სამსახეობა
40	„	7 საგალობლებს:	საგალობლები:
42	„	6 ოთხითა ხმა	ოხითა ხმა
44	ქვემ.	10 მართვალია	მარცვალია
45	„	4 ტროპები	ტროპრები
60	ქვემ.	1 სხოლიო ⁶⁸) ეკუთვნის მე-61 გვერდს.	

51 გვერდზედ უკანასკნელი 15 სტრიქონი წაიკითხეთ ასე: ამისთანა ძველ „სძლის-პირთა“ ხმარება უფრო მკირედ გვეგულება აბხაზეთის საკათალიკოზოში საბერძნეთის ეკლესიის გავლენისა გამო, რომლის (ბერძნულს) პარაკლიტონსაც შეუთანასწორა XI საუკუნეში გიორგი მთაწმინდელმა ჩვენი ძველი საგალობელთა რაოდენობა და ტექსტიც, და დაუტევა ჩვენი ძველი დედ-

ՀԾԱՆԸ... Երկուսդ դուք չե՞ք մեծ
 պարծիրած՝ սարկարկող հոգեօճիհ: Ի՞նչ
 բարեխոսք՝ ճեմի հեծնացրած և հպեկարգից
 հիշած, ճարտիվ պայքարաւ, հիշատա տոն
 և ծղարկարաւ: Կրնի՞ զարկարաւ ուրե՛ն ճե
 Կրե՛րդ ճարձարձակորէ: Ի՞նչ տոնարկար
 ճարտիվք յնորցն՝ զի՛նք...
ԴՊԻՏՈՆ Ըտուձակիցի: Ընճեռաք թ
 Բուպեւ: Ի՛նչ քճճեւ զարտի և ճեռարձ
 զբարեխոս: Ի՛նչ կարգաւ Կուճեռարձ
 Կրորկեւ: Ի՛նչ պարգեւարկար: Ի՛նչ ճե
 Կրկիցի: Ի՛նչ զի՛նք ճեռարձ և ճեռ զպարգեւ:

✱

78
5 261

